

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله و لا حول و لا قوة الا بالله العلي العظيم و الصلاة و السلام على رسول الله محمد خاتم النبيين و آله الطيبين .

ولایت فقیه

اثر امام خمینی (ره)

کتاب ولایت فقیه که اینک متن مصحح آن همراه با پانوشته‌های توضیحی و مجموعه‌ای از فهرستها به جامعه اهل فضل و تحقیق و مشتاقان آثار حضرت امام تقدیم می‌گردد، مجموعه سیزده سخنرانی است که حضرت امام خمینی، سلام الله علیه، در فاصله سیزده ذی‌قعدة ۱۳۸۹ تا دوم ذیحجه (1389 مطابق با ۱۱/۱۱/۱۳۴۸ تا ۲۰/۱۱/۱۳۴۸ ش.) در ایام اقامت در نجف اشرف ایراد فرموده‌اند. این سخنرانیها در همان ایام به صورت مختلف، گاهی کامل و گاه به صورت یک یا چند درس تکثیر و منتشر شده است. و در پاییز ۱۳۴۹ ش. پس از ویرایش و تأیید حضرت امام برای چاپ آماده گردید و نخست توسط یاران امام در بیروت به چاپ رسید و پنهانی به ایران فرستاده شد و همزمان برای استفاده مسلمانان انقلابی به کشورهای اروپایی و امریکا و پاکستان و افغانستان ارسال گردید. این کتاب قبل از پیروزی انقلاب اسلامی نیز در سال ۱۳۵۶ ش. در ایران با نام نامی از امام موسوی کاشف الغطاء به ضمیمه جهاد اکبر چاپ شده است .

کتاب ولایت فقیه همچون دیگر آثار امام خمینی در رژیم شاه در صدر لیست کتب ممنوعه قرار داشت و چه بسیار بودند کسانی که به جرم چاپ و تکثیر این کتاب و حتی به جرم همراه داشتن و یا مطالعه این اثر به زندان افتاده و زیر شکنجه قرار می‌گرفتند ولی علی رغم فشار ساواک و تضيیقات رژیم شاه، جانبداری از اندیشه حکومت اسلامی که مبانی فقهی آن در کتاب حاضر به وسیله حضرت امام خمینی تبیین گردیده بود به سرعت در میان نیروهای مسلمان و انقلابی در حوزه‌های علمی، دانشگاهها و دیگر مراکز گسترش یافت و ایده تشکیل حکومت اسلامی بر اساس ولایت فقیه به عنوان یکی از اصلی‌ترین آرمانهای قیام پانزده خرداد و نهضت امام خمینی جلوه‌گر شد .

فقه در باب ولایت فقیه معمولاً به تناسب مورد در ابواب مختلف فقه بحثهای کوتاهی کرده‌اند و گرچه بعضی بسیار مختصر و برخی به تفصیل بیشتر به موضوع پرداخته‌اند اما یک بحث منظم و جامع در این مورد در کتب فقهی قدما دیده نمی‌شود که دلیل آن را می‌بایست در شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر تاریخ گذشته ممالک اسلامی و سلطه حکومتهای جائز و عدم امکان طرح چنین مباحثی به لحاظ مهیا نبودن شرایط حاکمیت فقه جتجو کرد. در عین حال قطع نظر از اختلاف آرای فقهای شیعه در محدوده اختیارات و شئون ولایت فقیه در زمان غیبت، عموم فقها در اثبات نوعی ولایت برای فقیه جامع الشرایط اجمالاً اتفاق نظر دارند، که اخیراً در همین رابطه آرای فقها در باب ولایت و دامنه اختیارات آنها در زمان غیبت در ضمن کتابهایی چند گردآوری شده است .

بر اساس منابع موجود مرحوم آیت الله ملا احمد نراقی از علمای عصر قاجاریه در کتاب عوائد الایام بیشتر و جامعتر از سایرین به این موضوع پرداخته است. ایشان ابتدا با تمسک به روایات متعدد، به طور کلی ثابت کرده است که در عصر غیبت فقیه در دو چیز حق ولایت دارد .

-در همه اموری که پیامبر (ص) و انمه (ع) در آنها صاحب اختیار بوده و ولایت داشته‌اند مگر اینکه مواردی به دلیل شرعی استثنا شود .

-در همه اموری که با دین و دنیای بندگان خدا ارتباط دارد و باید انجام شود. ایشان در ادامه به ده مورد از شئون ولایت فقه و از آن جمله: افتاء، اجرای حدود الهی، حفظ اموال یتیمان و مجانبین، و غایبین، تصرف در اموال امام معصوم (ع) و ... با استناد به آیات و روایات و استدلالهای فقهی توجه خاص کرده و به تفصیل بحث کرده است ^۱ .

گرچه از مطالب اولیه مرحوم نراقی (رض) برمی‌آید که او ولایت فقیه را شامل امر حکومت نیز می‌دانسته است، اما خود در وجهی گسترده بر آن تصریح و تأکید نمی‌کند .

ویژه داوطلبین معرفی شده به هسته گزینش

اداره کل آموزش و پرورش استان فارس

اسفند ماه ۹۲

ضروری می‌سازد. امام خمینی در ادامه با ذکر روایتی از فضل بن شاذان در فلسفه تشریع حکومت، به لزوم تشکیل حکومت از نظر اخبار و روایات می‌پردازد .

بخش مهمی از کتاب ولایت فقیه به بیان فرق حکومت اسلامی با سایر حکومتها اختصاص یافته است و به این نکته اشاره شده است که حکومت اسلامی نوع خاصی از حکومت مشروطه است یعنی مشروط به قوانین اسلام؛ بدین جهت از نظر امام خمینی وظیفه قوه مقننه و مجالس قانونگذاری در واقع برنامه‌ریزی برای وزارتخانه‌های مختلف و تشکیلات حکومت در محدوده احکام اسلامی است نه قانونگذاری مصطلح در سایر حکومتها .

حضرت امام در ادامه مباحث ولایت فقیه به شرایط زمامدار که مستقیماً ناشی از طبیعت طرز حکومت اسلامی است اشاره می‌کند و می‌فرماید: پس از شرایط عامه مثل عقل و تدبیر برای زمامدار دو شرط اساسی وجود دارد که عبارتند از: علم به قانون و عدالت .

ولایت فقیه در عصر غیبت موضوع مباحث بعدی کتاب است. امام خمینی با تکیه بر مطالب گذشته می‌فرماید: اکنون که دوران غیبت است و از طرفی بنا است احکام اسلام اجرا شود و از طرف دیگر از طرف خدای متعال کسی برای اجرای احکام تعیین نشده است، تکلیف چیست؟ و سرانجام پس از بررسی این موضوع چنین نتیجه می‌گیرند که خداوند خاصیت حکومتی را که از صدر اسلام تا زمان [شروع غیبت -حضرت صاحب (ع) موجود بود برای بعد غیبت هم قرار داده است. این خاصیت که عبارت از علم به قانون و عدالت باشد در عده بیشماری از فقهای عصر ما موجود است، اگر با هم اجتماع کنند می‌توانند حکومت عدل عمومی در عالم تشکیل دهند و بعد به این مطلب اشاره می‌کنند که ولایت فقیه بیک امر اعتباری عقلایی است و تمام اختیاراتی که پیامبر و ائمه برای اداره جامعه داشته‌اند برای فقیه جامع الشرایط نیز ثابت است و این ولایت واقعیتی جز جعل ندارد و فی حد ذاته شأن و مقامی نیست بلکه وسیله انجام وظیفه اجرای احکام است .

حضرت امام پس از این مباحث به هدفهای عالی حکومت و خصال لازم برای حاکم اشاره می‌کنند و با ذکر اخبار و استدلال بر آنها به اثبات ولایت برای فقیه در معنای تصدی حکومت می‌پردازند که قسمت اعظم این کتاب را همین مباحث تشکیل می‌دهد. بخش پایانی کتاب به ضرورت برنامه‌ریزی مبارزه طولانی برای رسیدن به این هدف الهی اختصاص یافته است. امام خمینی در این قسمت ابتدا به مسأله تبلیغات و تعلیمات و اهمیت و ضرورت آنها اشاره می‌کند و می‌فرماید: باید اجتماعات در خدمت این دو امر قرار گیرد. باید در این مورد مثل عاشورا برخورد شود باید کاری کرد که راجع به حکومت اسلامی موج به وجود آید و اجتماعات برپا گردد. و نباید منتظر بود که زود به نتیجه برسد بلکه باید به یک مبارزه طولانی همت گماشت .

لزوم پرداختن به امور آموزشی و تبلیغاتی، اصلاح حوزه‌ها، از بین بردن آثار فکری و اخلاقی استعماری، اصلاح مقدس‌نماها، تصفیه حوزه‌ها و طرد آخوندهای درباری و اقدامهای عملی برای براندازی حکومتهای جائز، از جمله مسائلی است که در قسمت نهایی کتاب مطرح شده است .

توجه خوانندگان گرامی را به این نکته جلب می‌کنیم که امام خمینی پس از آنکه قیام الهی خویش را در پرتو عنایات حق تعالی و بیداری و اتحاد مردم در 22 بهمن 1357 با سرنگونی نظام سلطنتی ایران و تشکیل جمهوری اسلامی در این کشور به ثمر نشاند، بر اساس خواست عمومی ملت ایران و بر طبق اصول قانون اساسی نظام اسلامی در نقش رهبر انقلاب اسلامی، ولایت و هدایت جامعه اسلامی را بر عهده گرفت، از این رو فهم دقیق ابعاد نظریه حضرت امام در باب ولایت فقیه که اصول آن در کتاب حاضر ارائه شده است، زمانی کامل خواهد شد که به مشی عملی آن حضرت در دوران زمامداری جامعه و آرا و نظریاتی که در برهه پس از پیروزی انقلاب اسلامی در زمینه اصل ولایت فقیه و محدوده اختیارات و شئون ولایت ابراز نموده‌اند و در سخنرانیها و پیامها و نامه‌های ایشان منعکس گردیده است، توجه کافی مبذول شود (3).

پس از مرحوم نراقی، حضرت امام خمینی (س) تنها فقیه‌ای است که علاوه بر بحث در این مورد مثل سایر فقیهان به تناسب مسائل مختلف، ولایت فقیه را در تصدی امر حکومت با همان معنای جامع و شامل، برای اولین بار با روشنی و تأکید و تصریح، تفصیلاً مورد بررسی و اثبات قرار داده است و چنانکه اشاره شد مبحث ولایت فقیه را یک بار به صورت شفاهی در طی سیزده جلسه در نجف اشرف تدریس نموده‌اند که کتاب حاضر، صورت مکتوب و ویرایش شده همان درسهاست. و بار دیگر مبحث ولایت فقیه را در جلد دوم- از مجموعه پنج جلدی -کتاب البیع (4) تقریباً با همان سبک نوشته‌اند .

امام خمینی در کتاب ولایت فقیه با عنایت و تأکید بسیار، اصل ولایت -که اساس و پایه تمام وظایف است- بخصوص ولایت در امر حکومت و جنبه‌های سیاسی آن را مورد بررسی قرار داده‌اند. و در این باب علاوه بر تبیین عوامل سیاسی و اجتماعی که سبب شده است تا این مهمترین موضوع اسلامی مورد بی‌اعتنایی قرار گیرد، ضمن بحثهای استدلالی بر همان روش متفن فقهی، به برنامه‌ریزی عملی برای تحقق ولایت فقیه در امر حکومت با طرح کردن راههای مشخص و قابل عملی نیز توجه داشته‌اند .

حضرت امام در این کتاب ابتدا به نقشه‌های دشمنان که برای نابودی اسلام به معرض اجرا گذارده شده اشاره می‌کنند و با بیانی مستدل به شبهاتی از قبیل اینکه اسلام در عصر تمدن و صنعت قادر نیست جامعه را اداره کند و یا اینکه موازین حقوقی آن برای حل مشکلات جامعه ضعیف و ناتوان است، پاسخ می‌دهند و در همین رابطه اشاره می‌کنند که القانات دشمنان در ایجاد زمینه لازم برای جدایی دین از سیاست حتی در حوزه‌های علمیه نیز اثر کرده است به طوری که اگر کسی بخواهد درباره حکومت اسلامی سخن بگوید، باید تقیه کند. امام خمینی با اشاره به ضعفهای داخلی و خودباختگی در برابر تمدن جدید که رهاورد تبلیغات استعمارگران بوده است، به حوزه‌ها و طلاب جوان و اندیشمندان اسلام هشدار می‌دهند که با جدیت تمام به وظایف سیاسی و اجتماعی خویش همت گمارند، و فریب این نقشه‌ها و شبهه‌ها را نخورند زیرا اسلام با پیشرفت مادی مخالف نیست و مشکلات اجتماعی راه‌حلهای اخلاقی و اعتقادی می‌خواهد و اسلام دینی است جامع که قادر است تمامی مشکلات را حل کند مشروط به آنکه اندیشمندان و علمای اسلام به تلاش برخیزند .

امام خمینی با بیان این واقعت مسلم تاریخی که پیامبر اکرم (ص) خلیفه تعیین کرده است. این سؤال را مطرح می‌کند که آیا تعیین خلیفه برای بیان احکام است؟ بیان احکام که خلیفه نمی‌خواهد. خلیفه برای حکومت است، برای اجرای مقررات و قوانین است. در اینجا مهم این است که ما به ضرورت تشکیل حکومت اسلامی معتقد شویم و در این صورت است که جایگاه خلیفه روشن می‌شود .

حضرت امام در این کتاب مواردی را به عنوان دلایل ضرورت تشکیل حکومت اسلامی ذکر می‌کنند که عبارتند از :

-ا عمل پیامبر در تشکیل حکومت؛

-ضرورت استمرار اجرای احکام الهی که فقط در زمان پیامبر ضرورت ندارد بلکه برای همیشه است؛

-حماهت و کیفیت قوانین اسلام که بدون حکومت قابل اجرا نیست. مثل: احکام مالی، دفاع ملی، و احکام حقوقی و جزایی .

امام خمینی پس از بیان مستدل ضرورت حکومت اسلامی، به سابقه تاریخی انحراف از این اصل که به عصر بنی امیه بازمی‌گردد و در دوران بنی عباس ادامه می‌یابد، اشاره می‌کنند. با این بیان که روش آنان در حکومت شیوهای ضد اسلامی و به صورت نظام شاهنشاهی ایران و امپراتوری روم و فرانسه مورد بود و در دورانهایی بعد نیز به همان اشکال غیر اسلامی ادامه یافت. حضرت امام تأکید می‌کند که عقل و شرع بر قیام برای تغییر این وضع حکم می‌کنند پس وقوع یک انقلاب سیاسی ضرورت می‌یابد و علاوه بر ضرورت جلوگیری از حکومت طاغوتی و لزوم ایجاد زمینه لازم برای حکومت اسلامی و پیاده شدن احکام اسلام، لزوم وحدت امت اسلامی که بر اثر عوامل گوناگون داخلی و خارجی دچار تفرقه شده و نیز لزوم نجات مردم مظلوم و محروم که از تکالیف الهی مسلمین و بخصوص علما می‌باشد، انجام یک انقلاب سیاسی را

مثلاً تبلیغ کردند که اسلام دین جامعی نیست؛ دین زندگی نیست؛ برای جامعه نظامات و قوانین ندارد؛ طرز حکومت و قوانین حکومتی نیاروده است. اسلام فقط احکام حیض و نفاس است. اخلاقیاتی هم دارد؛ اما راجع به زندگی و اداره جامعه چیزی ندارد .

تبلغات سوء آنها متأسفانه مؤثر واقع شده است. الان گذشته از عامه مردم، طبقه تحصیلکرده، چه دانشگاهی و چه بسیاری از محصلین روحانی، اسلام را درست نفهمیده‌اند و از آن تصور خطایی دارند. همان طور که مردم افراد غریب را نمی‌شناسند، اسلام را هم نمی‌شناسند. و [اسلام] در میان مردم دنیا به وضع غریب زندگی می‌کند .

چنانچه کسی بخواهد اسلام را آن طور که هست معرفی کند، مردم به این زودبها باورش نمی‌آید؛ بلکه عمال استعمار در حوزه‌ها میاهو و جنجال به پا می‌کنند .

برای اینکه کمی معلوم شود فرق میان اسلام و آنچه به عنوان اسلام معرفی می‌شود تا چه حد است، شما را توجه می‌دهم به تفاوتی که میان قرآن و کتب حدیث، با رساله‌های عملیه هست: قرآن و کتابهای حدیث، که منابع احکام و دستورات اسلام است، با رساله‌های عملیه، که توسط مجتهدین عصر و مراجع نوشته می‌شود، از لحاظ جامعیت و اثری که در زندگانی اجتماعی می‌تواند داشته باشد بکلی تفاوت دارد. نسبت اجتماعات قرآن با آیات عبادی آن، از نسبت صد به یک هم بیشتر است! از یک دوره کتاب حدیث، که حدود پنجاه کتاب^[7] است و همه احکام اسلام را در بردارد، سه- چهار کتاب مربوط به عبادات و وظایف انسان نسبت به پروردگار است؛ مقداری از احکام هم مربوط به اخلاقیات است؛ بقیه همه مربوط به اجتماعات، اقتصادیات، حقوق، و سیاست و تدبیر جامعه است .

شما آقایان که نسل جوان هستید و ان شاء الله برای آینده اسلام مفید خواهید بود، لازم است در تعقیب مطالب مختصری که بنده عرض می‌کنم در طول حیات خود در معرفی نظامات و قوانین اسلام جدیت کنید. به هر صورتی که مفیدتر تشخیص می‌دهید، کتباً، شفاهاً، مردم را آگاه کنید که اسلام از ابتدای نهضت خود چه گرفتاریهایی داشته، و هم اکنون چه دشمنان و مصایبی دارد. نگذارید حقیقت و ماهیت اسلام مخفی بماند، و تصور شود که اسلام مانند مسیحیت اسمی- و نه حقیقی- چند دستور در باره رابطه بین حق و خلق است، و مسجد فرقی با کلیسا ندارد .

آن روز که در غرب هیچ خبری نبود و ساکنانش در توحش به سر می‌بردند و آمریکا سرزمین سرخپوستان نیمه وحشی بود، دو مملکت پهناور ایران و روم محکوم استبداد و اشرافیت و تبعیض و تسلط قدرتمندان بودند و اثری از حکومت مردم و قانون در آنها نبود^[8]؛ خدای تبارک و تعالی به وسیله رسول اکرم (ص) قوانینی فرستاد که انسان از عظمت آنها به شگفت می‌آید. برای همه امور قانون و آداب آورده است. برای انسان پیش از آنکه نطفه‌اش منعقد شود تا پس از آنکه به گور می‌رود، قانون وضع کرده است .

همان طور که برای وظایف عبادی قانون دارد، برای امور اجتماعی و حکومتی قانون و راه و رسم دارد. حقوق اسلام یک حقوق مترقی و متکامل و جامع است .کتابهای قطوری که از دیرزمان در زمینه‌های مختلف حقوقی تدوین شده، از احکام قضا و معاملات و حدود^[9] و قصاص^[10] گرفته تا روابط بین ملتها و مقررات صلح و جنگ و حقوق بین الملل عمومی و خصوصی، شمه‌ای از احکام و نظامات اسلام است. هیچ موضوع حیاتی نیست که اسلام تکلیفی برای آن مقرر نداشته و حکمی درباره آن نداده باشد .

دستهای اجانب برای اینکه مسلمین و روشنفکران مسلمان را، که نسل جوان ما باشند، از اسلام منحرف کنند، وسوسه کرده‌اند که اسلام چیزی ندارد؛ اسلام پارامی احکام حیض و نفاس است! آخوندها باید حیض و نفاس بخوانند !

حق هم همین است! آخوندهایی که اصلاً به فکر معرفی نظریات و نظامات و جهان‌بینی اسلام نیستند، و عمده وقتشان را صرف کاری می‌کنند که آنها می‌گویند و سایر کتابهای [فصول] اسلام را فراموش کرده‌اند، باید مورد چنین اشکالات و حملاتی قرار بگیرند. آنها هم تقصیر دارند؛

بارها، دست ستمگران را از بلاد مسلمین کوتاه کن .خیانتکاران به اسلام و ممالک اسلامی را ریشه کن فرما. سران دولتهای اسلام را از این خواب گران بیدار کن تا در مصالح ملتها کوشش کنند، و از تفرقه‌ها و سودجوییهای شخصی دست بردارند. نسل جوان و دانشجویان دینی و دانشگاهی را توفیق عنایت فرما تا در راه اهداف مقدسه اسلام بپاییزند، و با صف واحد در راه خلاص از چنگال استعمار و عمال خبیث آن و دفاع از کشورهای اسلامی اشتراک مساعی کنند. فقها و دانشمندان را موفق کن که در هدایت و روشن کردن افکار جامعه کوشا باشند؛ و اهداف مقدسه اسلام را به مسلمین خصوصاً نسل جوان برسانند؛ و در برقراری حکومت اسلامی مجاهدت کنند. اِنک ولی التوفیق .

و لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظيم^[4]

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

مقدمه: ضرورت و بدهات ولایت فقیه

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين الحمد لله رب العالمين و صلى الله على خير خلقه محمد و آله اجمعين

موضوع ولایت فقیه فرصتی است که راجع به بعضی امور و مسائل مربوط به آن صحبت شود. ولایت فقیه از موضوعاتی است که تصور آنها موجب تصدیق می‌شود، و چندان به برهان احتیاج ندارد. به این معنی که هر کس عقاید و احکام اسلام را حتی اجمالاً دریافته باشد چون به ولایت فقیه برسد و آن را به تصور آورد، بی‌درنگ تصدیق خواهد کرد و آن را ضروری و بدیهی خواهد شناخت. اینکه امروز به ولایت فقیه چندان توجهی نمی‌شود و احتیاج به استدلال پیدا کرده، علنش اوضاع اجتماعی مسلمانان عموماً، و حوزه‌های علمیه خصوصاً می‌باشد. اوضاع اجتماعی ما مسلمانان و وضع حوزه‌های علمیه ریشه تاریخی دارد که به آن اشاره می‌کنم .

نقش استعمار در معرفی ناقص و نادرست اسلام

نهضت اسلام در آغاز گرفتار بیهود شد؛ و تبلیغات ضد اسلامی و دسایس فکری را نخست آنها شروع کردند؛ و به طوری که ملاحظه می‌کنید دامنه آن تا به حال کشیده شده است. بعد از آنها نوبت به طوایفی رسید که به یک معنی شیطان‌تر از بیهودند. اینها به صورت استعمارگر از سیصد سال پیش، یا بیشتر به کشورهای اسلامی راه پیدا کردند^[5] ؛ و برای رسیدن به مطامع استعماری خود لازم دیدند که زمینه‌هایی فراهم سازند تا اسلام را نابود کنند. قصدشان این نبود که مردم را از اسلام دور کنند تا نصرايت نصجي بگیرد؛ چون اینها نه به نصرايت اعتقاد داشتند و نه به اسلام؛ لکن در طول این مدت، و در اثنای جنگهای صلیبی^[6] احساس کردند آنچه سدی در مقابل منافع مادی آنهاست و منافع مادی و قدرت سیاسی آنها را به خطر می‌اندازد اسلام و احکام اسلام است و ایمانی که مردم به آن دارند. پس، به وسایل مختلف بر ضد اسلام تبلیغ و دسیسه کردند. مبلغینی که در حوزه‌های روحانیت درست کردند، و عملی که در دانشگاهها و مؤسسات تبلیغات دولتی یا بنگاههای انتشاراتی داشتند، و مستشرقینی که در خدمت دولتهای استعمارگر هستند، همه دست به دست هم داده در تحریف حقایق اسلام کار کردند. به طوری که بسیاری از مردم و افراد تحصیلکرده نسبت به اسلام گمراه و دچار اشتباه شده‌اند .

اسلام دین افراد مجاهدی است که به دنبال حق و عدالتند. دین کسانی است که آزادی و استقلال می‌خواهند. مکتب مبارزان و مردم ضد استعمار است. اما اینها اسلام را طور دیگری معرفی کرده‌اند و می‌کنند. تصور نادرستی که از اسلام در اذهان عامه به وجود آورده و شکل ناقصی که در حوزه‌های علمیه عرضه می‌شود برای این منظور است که خاصیت انقلابی و حیاتی اسلامی را از آن بگیرند، و نگذارند مسلمانان در کوشش و جنبش و نهضت باشند؛ آزادیخواه باشند؛ دنبال اجرای احکام اسلام باشند؛ حکومتی به وجود بیاورند که سعادتشان را تأمین کند؛ چنان زندگی داشته باشند که در شأن انسان است .

هر کدام که زرنکتر و برای رشوه دادن دست و دلبازتر باشند، کار خود را به ناحق هم که شده زودتر از پیش می‌برند؛ و گر نه تا آخر عمر باید بلا تکلیف و سرگردان بمانند .

گاهی در کتابها و روزنامه‌هایشان می‌نویسند که احکام جزایی اسلام احکام خشنی است! حتی یک نفر با کمال بی‌آبرویی نوشته بود احکام خشنی است که از اعراب پیدا شده است! این خشونت عرب است که این گونه احکام آورده است! من تعجب می‌کنم اینها چگونه فکر می‌کنند! از طرفی اگر برای ده گرم هروئین چندین نفر را بکشند می‌گویند قانون است! (ده نفر را مدتی پیش و یک نفر را هم اخیراً برای ده گرم هروئین کشتند. و این چیزی است که ما اطلاع پیدا کردیم). وقتی این قوانین خلاف انسانی جعل می‌شود، به نام اینکه می‌خواهند جلو فساد را بگیرند، خشونت ندارد! من نمی‌گویم هروئین بفروشند، لکن مجازاتش این نیست. باید جلوگیری شود، اما مجازاتش باید متناسب با آن باشد. (145) اگر شارب الخمر را هشتاد تازیانه بزنند خشونت دارد، اما اگر کسی را برای ده گرم هروئین اعدام کنند خشونت ندارد! در صورتی که بسیاری از این مفساد که در جامعه پیدا شده از شرب خمر است: تصادفاتی که در راهها واقع می‌شود، خود کشیها، آدم کشیها، بسیاری از آنها معلول شرب خمر است. استعمال هروئین می‌گویند چه بسا از اعتیاد به شرب خمر است. مع ذلک، اگر کسی شراب بخورد اشکالی ندارد؛ چون غرب این کار را کرده است! و لهذا آزاد می‌خورند و می‌فروشند. اگر بخواهند فحشا را، که شرب خمر یکی از واضحتین مصادیق آن است، جلوگیری کنند و یک نفر را هشتاد تازیانه بزنند، یا زناکاری را صد تازیانه بزنند، یا محصنه یا محصن را رجم کنند (146)، و امصنات است! ای وای که این چه حکم خشنی است! و از عرب پیدا شده است! در صورتی که احکام جزایی اسلام برای جلوگیری از مفساد یک ملت بزرگ آمده است. فحشا که تا این اندازه دامنه پیدا کرده که نسلا را ضایع، جوانها را فاسد، و کارها را تعطیل می‌کند، همه دنبال همین عایشیهای است که راهش را باز کردند، و به تمام معنا دامن می‌زنند و از آن ترویج می‌کنند. حال اگر اسلام بگوید برای جلوگیری از فساد در نسل جوان یک نفر را در محضر عموم شلاق بزنند (147)، خشونت دارد؛ از آن طرف، کشتاری که قریب پانزده سال است به دست اربابهای این هیأتها می‌حاکمه در بینام (148) واقع می‌شود، و چه بودجه‌هایی خرج شده و چه خونبهای ریخته شده است، اشکالی ندارد! اما اگر اسلام برای اینکه مردم را در برابر قوانینی که برای بشر مفید است خاضع کند، فرمان دفاع یا جنگ بدهد و چند نفر مفسد و فاسد را بکشد، می‌گویند این جنگ چرا شده است .

تمام اینها نقشه‌هایی است که از چند صد سال پیش کشیده شده؛ و بتدریج دارند اجرا می‌کنند و نتیجه می‌گیرند. ابتدا مدرسه‌ای در جایی تأسیس کردند؛ و ما چیزی نگفتیم و غفلت کردیم. امثال ما هم غفلت کردند که جلو آن را بگیرند و نگذارند اصلاً تأسیس شود. کم کم زیاد شد، و حالا ملاحظه می‌فرمایید که مبلغین آنها به تمام دهات و قضبات رفته‌اند و بچه‌های ما را نصرانی یا بی‌دین می‌کنند. (149) نقشه آن است که ما را عقب مانده نگه دارند، و به همین حالی که هستیم و زندگی نکبت‌باری که داریم نگه دارند تا بتوانند از سرمایه‌های ما، از مخازن زیرزمینی و منابع و زمینها، و نیروی انسانی ما استفاده کنند .

می‌خواهند ما گرفتار و بیچاره بمانیم؛ فقرای ما در همین بدبختی بمانند و به احکام اسلام، که مسأله فقر و فقرا را حل کرده است، تسلیم نشوند؛ و آنان و عمالشان در کاخهای بزرگ بنشینند، و آن زندگانی مرفه و کدایی داشته باشند .

اینها نقشه‌هایی است که دامنه‌اش حتی به حوزه‌های دینی و علمی رسیده است؛ به طوری که اگر کسی بخواهد راجع به حکومت اسلام و وضع حکومت اسلام صحبتی بکند، باید با نقیه صحبت کند، و با مخالفت استعمارزدگان روبرو شود. چنانچه پس از نشر چاپ اول این کتاب، عمال سفارت (سفارت رژیم شاه در عراق) پیاخته‌ست و حرکات مذبحانه‌ای کردند؛ و خود را بیش از پیش رسوا نمودند. اکنون کار به اینجا رسیده که لباس جندی (سربازی) را جزء خلاف مروت و عدالت می‌دانند. (150) ادر صورتی که انمه دین ما جندی (سرباز) بودند؛ سردار بودند؛ جنگی بودند. در جنگ‌هایی که شرحش را در تاریخ ملاحظه می‌فرمایید با لباس سربازی به جنگ می‌رفتند؛ آدم می‌کشند؛ کشته می‌دادند .

مگر خارجیا تنها مقصدند؟ البته بیگانگان برای مطامع سیاسی و اقتصادی که دارند از چند صد سال پیش اساس را تهیه کرده‌اند؛ و به واسطه اهمالی که در حوزه‌های روحانیت شده موفق گشته‌اند. کسانی در بین ما، روحانیون، بوده‌اند که ندانسته به مقاصد آنها کمک کرده‌اند تا وضع چنین شده است .

گاهی سوسه می‌کنند که احکام اسلام ناقص است. مثلاً آیین دادرسی و قوانین قضایی آن چنان که باید باشد نیست. به دنبال این سوسه و تبلیغ، عمال انگلیس به دستور ارباب خود اساس مشروطه را به بازی می‌گیرند؛ و مردم را نیز (طبق شواهد و اسنادی که در دست است) فریب می‌دهند و از ماهیت جایب سیاسی خود غافل می‌سازند. وقتی که می‌خواستند در اوایل مشروطه قانون بنویسند و قانون اساسی را تدوین کنند، مجموعه حقوقی بلژیکیها را از سفارت بلژیک قرض کردند، و چند نفری (که من اینجا نمی‌خواهم اسم ببرم) قانون اساسی را از روی آن نوشتند؛ و نقایص آن را از مجموعه‌های حقوقی فرانسه و انگلیس به اصطلاح ترمیم نمودند (141) او برای گول زدن ملت بعضی از احکام اسلام را ضمیمه کردند! اساس قوانین را از آنها اقتباس کردند و به خورد ملت ما دادند. این مواد قانون اساسی و متمم آن، که مربوط به سلطنت و ولایتعهدی و امثال آن است کجا از اسلام است؟ اینها همه ضد اسلامی است؛ ناقص طرز حکومت و احکام اسلام است. سلطنت و ولایتعهدی همان است که اسلام بر آن خط بطلان کشیده، و بساط آن را در صدر اسلام در ایران و روم شرقی و مصر و یمن برانداخته است. رسول اکرم (ص) در مکاتب مبارکش که به امپراتور روم شرقی (هراکلیوس (142) و شاهنشاه ایران (143) نوشته، آنها را دعوت کرده که از طرز حکومت شاهنشاهی و امپراتوری دست بردارند؛ از اینکه بندگان خدا را وادار به پرستش و اطاعت مطلقه خود کنند دست بردارند؛ و بگذارند مردم خدای یگانه و بی‌شریک را، که سلطان حقیقی است، پیرستند (144) سلطنت و ولایتعهدی همان طرز حکومت شوم و باطلی است که حضرت سید المشهداء (ع) برای جلوگیری از برقراری آن قیام فرمود و شهید شد. برای اینکه زیر بار ولایتعهدی یزید نرود و سلطنت او را به رسمیت نشناسد قیام فرمود، و همه مسلمانان را به قیام دعوت کرد. اینها از اسلام نیست. اسلام سلطنت و ولایتعهدی ندارد. اگر نقص به این معنی باشد، اسلام ناقص است! چنانکه اسلام برای رباخواری و بانکداری توأم با رباخواری و برای بیالیه فروشی و فحشا هم قانون و مقررات ندارد؛ چون اساساً اینها را حرام کرده است. این هیأتها حاکمه دست نشانده استعمار که می‌خواهند در بلاد اسلامی چنین کارهایی را رواج بدهند، البته اسلام را ناقص می‌بینند؛ و مجبورند برای این کارها قانونش را از انگلیس و فرانسه و بلژیک، و اخیراً از امریکا وارد کنند! اینکه اسلام مقرراتی برای سر و صورت دادن به این کارهای ناروا ندارد از کمالات اسلام است؛ از افتخارات اسلام است .

توطنهای که دولت استعماری انگلیس در آغاز مشروطه کرد به دو منظور بود: یکی که در همان موقع فاش شد، این بود که نفوذ روسیه تزاری را در ایران از بین ببرد. و دیگری همین که با آوردن قوانین غربی احکام اسلام را از میدان عمل و اجرا خارج کند .

تحلیل قوانین بیگانه بر جامعه اسلامی ما منشأ گرفتاریها و مشکلات بسیار شده است .

اشخاص مطلعی الآن در عدلیه هستند که از قوانین دادگستری و طرز کار آن شکایتها دارند. اگر کسی گرفتار دادگستری فعلی ایران یا سایر کشورهای مشابه آن شود، یک عمر باید زحمت بکشد تا مطلبی را ثابت کند. وکیل متبحری که در جوانی دیده بودیم می‌گفته محاکمه‌ای را که بین دو دسته است من تا آخر عمرم در میان قوانین و چرخ و پر دستگاه دادگستری می‌چرخانم! و بعد از من پسر من این کار را ادامه خواهد داد! الآن درست همین طور شده است؛ مگر در مورد پرونده‌هایی که اعمال نفوذ می‌شود، که البته بسرعت، ولی به ناحق، رسیدگی و تمام می‌شود. قوانین فعلی دادگستری برای مردم جز زحمت، جز بازماندن از کار و زندگی، جز اینکه استفاده‌های غیر مشروع از آنها بشود، نتیجه‌ای ندارد. کمتر کسی به حقوق حقه خود می‌رسد. تازه در حل و فصل دعاوی همه جهات باید رعایت شود، نه اینکه فقط [هر کس به حق خود برسد. باید ضمناً وقت مردم، کیفیت زندگی و کارهای طرفین دعوی ملاحظه شود؛ و هر چه ساده‌تر و سریعتر انجام بگیرد. دعوائی که آن وقتها قاضی شرع در ظرف دو- سه روز حل و فصل می‌کرد، حالا در بیست سال هم تمام نمی‌شود! در این مدت جوانان، پیرمردان و مستندان، باید هر روز صبح تا عصر به دادگستری بروند، و در راهروها و پشت میزها سرگردان باشند؛ آخرش هم معلوم نمی‌شود که چه شد.

وجود آید. در یک تشریح یا در یک حکومت اگر قوه مجریه نباشد، نقض وارد است. به همین جهت اسلام همان طور که جعل قوانین کرده، قوه مجریه هم قرار داده است. ولی امر مصلحتی قوه مجریه قوانین هم هست. اگر پیغمبر اکرم (ص) خلیفه تعیین نکند، مَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ (222). رسالت خویش را به پایان نرسانده است. ضرورت اجرای احکام و ضرورت قوه مجریه و اهمیت آن در تحقق رسالت و ایجاد نظام عادلانه‌ای که مایه خوشبختی بشر است سبب شده که تعیین جانشین مرادف اتمام رسالت باشد.

در زمان رسول اکرم (ص) این طور نبود که فقط قانون را بیان و ابلاغ کنند؛ بلکه آن را اجرا می‌کردند. رسول الله (ص) مجری قانون بود. مثلاً قوانین جزایی را اجرا می‌کرد:

دست سارق را می‌برید؛ حد می‌زد؛ رجم می‌کرد (23). خلیفه هم برای این امور است. خلیفه قانونگذار نیست. خلیفه برای این است که احکام خدا را که رسول اکرم (ص) آورده اجرا کند. اینجاست که تشکیل حکومت و برقراری دستگاه اجرا و اداره لازم می‌آید.

اعتقاد به ضرورت تشکیل حکومت و برقراری دستگاه اجرا و اداره جزئی از ولایت است؛ چنانکه مبارزه و کوشش برای آن از اعتقاد به ولایت است. درست توجه کنید.

همان طور که آنها بر ضد شما اسلام را بد معرفی کرده‌اند، شما اسلام را آن طور که هست معرفی کنید؛ ولایت را چنانکه هست معرفی کنید. بگویید ما که به ولایت معتقدیم، و به اینکه رسول اکرم (ص) تعیین خلیفه کرده و خدا او را واداشته تا تعیین خلیفه کند و ولی امر مسلمانان را تعیین کند، باید به ضرورت تشکیل حکومت معتقد باشیم؛ و باید کوشش کنیم که دستگاه اجرای احکام و اداره امور برقرار شود. مبارزه در راه تشکیل حکومت اسلامی لازمه اعتقاد به ولایت است. شما قوانین اسلام و آثار اجتماعی و فواید آن را بنویسید و نشر کنید. روش و طرز تبلیغ و فعالیت خودتان را تکمیل کنید. توجه داشته باشید که شما وظیفه دارید حکومت اسلامی تأسیس کنید. اعتماد به نفس داشته باشید، و بدانید که از عهده این کار برمی‌آید.

استعمارگران از سیصد- چهار صد سال پیش زمینه تهیه کردند. از صفر شروع کردند تا به اینجا رسیدند. ما هم از صفر شروع می‌کنیم. از جنجال چند نفر غریزه و سرسپرده نوکرهای استعمار هراس به خود راه ندهید. اسلام را به مردم معرفی کنید تا نسل جوان تصور نکند که آخوندها در گوشه نجف یا قم دارند احکام حیض و نفاس می‌خوانند و کاری به سیاست ندارند؛ و باید دیانت از سیاست جدا باشد. این را که دیانت باید از سیاست جدا باشد و علمای اسلام در امور اجتماعی و سیاسی دخالت نکنند، استعمارگران گفته و شایع کرده‌اند. این را بی‌دینها می‌گویند. مگر زمان پیغمبر اکرم (ص) سیاست از دیانت جدا بود؟ مگر در آن دوره عده‌ای روحانی بودند، و عده دیگر سیاستمدار و زمامدار؟ مگر زمان خلفای حق، یا ناحق، زمان خلافت حضرت امیر (ع) سیاست از دیانت جدا بود؟ دو دستگاه بود؟ این حرفها را استعمارگران و عمال سیاسی آنها درست کرده‌اند تا دین را از تصرف امور دنیا و از تنظیم جامعه مسلمانان برکنار سازند؛ و ضمناً علمای اسلام را از مردم و مبارزان راه آزادی و استقلال جدا کنند. در این صورت می‌توانند بر مردم مسلط شده، و ثروتهای ما را غارت کنند. منظور آنها همین است.

اگر ما مسلمانان کاری جز نماز خواندن و دعا و ذکر گفتن نداشته باشیم، استعمارگران و دولتهای جائر متحد آنها هیچ کاری به ما ندارند. شما برو هر قدر می‌خواهی اذان بگو، نماز بخوان؛ بیایند هر چه داریم ببرند، حواله‌شان یا خدا! لا حَوْلَ وَ لا قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ! وقتی که مردمی، این شاء الله به ما اجر می‌دهند! اگر منطبق ما این باشد، آنها کاری به ما ندارند. آن مردک (نظامی انگلیس در زمان اشغال عراق) پرسید اینکه در بالای مأذنه دارد اذان می‌گوید به سیاست انگلستان ضرر دارد؟ گفتند: نه. گفت: بگذار هر چه می‌خواهد بگوید! اگر شما به سیاست استعمارگران کاری نداشته باشید و اسلام را همین احکامی که همیشه فقط از آن بحث می‌کنید بدانید و هرگز از آن تخطی نکنید، به شما کاری ندارند. شما هر چه می‌خواهید نماز بخوانید؛ آنها نفت شما را می‌خوانند، به نماز شما چکار دارند.

امیر المؤمنین (ع) (خود بر سر مبارک می‌گذاشت و زره بر تن می‌کرد و شمشیر حمایل داشت. حضرت امام حسن (ع) و سید الشهداء چنین بودند. بعد هم فرصت ندادند و گر نه حضرت باقر (ع) هم این طور می‌بود حالا مطلب به اینجا رسیده که پوشیدن لباس جندی مضر به عدالت انسان است! و نباید لباس جندی پوشید! و اگر بخواهیم حکومت اسلامی تشکیل دهیم، باید با همین عبا و عمامه تشکیل حکومت دهیم، و آلا خلاف مروت و عدالت است! اینها موج همان تبلیغاتی است که به اینجا رسیده؛ و ما را به اینجا رسانیده است که حالا محتاجیم زحمت بکشیم تا اثبات کنیم که اسلام هم قواعد حکومتی دارد.

این است وضع ما. خارجیا به واسطه تبلیغاتی که کرده‌اند و مبلغینی که داشته‌اند این اساس را درست کرده‌اند. قوانین قضایی و سیاسی اسلام را تمام از اجرا خارج کرده‌اند؛ و به جای آن مطالب اروپایی نشانده‌اند، تا اسلام را کوچک کنند و از جامعه اسلامی طرد کنند؛ و عمالشان را روی کار بیاورند و آن سوء استفاده‌ها را بکنند.

خودباختگی افراد جامعه در برابر پیشرفتهای مادی غرب

نقش تخریبی و فاسدکننده استعمار را گفتیم؛ حالا عوامل درونی بعضی از افراد جامعه خودمان را باید بر آن اضافه کنیم. و آن خودباختگی آنهاست در برابر پیشرفت مادی استعمارگران. وقتی کشورهای استعمارگر با پیشرفت علمی و صنعتی یا به حساب استعمار و غارت ملل آسیا و آفریقا ثروت و تجملاتی فراهم آوردند، اینها خود را باختند. فکر کردند راه پیشرفت صنعتی این است که قوانین و عقاید خود را کنار بگذارند! همین که آنها مثلاً به کره ماه رفتند، اینها خیال می‌کنند باید قوانین خود را کنار بگذارند! رفتن به کره ماه چه ربطی دارد به قوانین اسلامی! مگر نمی‌بینند که کشورهایی با قوانین و نظامات اجتماعی متضاد توانسته‌اند در پیشرفت صنعتی و علمی و تسخیر فضا با هم رقابت کنند، و با هم پیش بروند. آنها به کره مریخ هم بروند، به کهکشانشا هم بروند، باز از سعادت و فضایل اخلاقی و تعالی روانی عاجزند؛ و قادر نیستند مشکلات اجتماعی خود را حل کنند.

چون حل مشکلات اجتماعی و بدبختیهای آنها محتاج راه‌حلهای اعتقادی و اخلاقی است؛ و کسب قدرت مادی یا ثروت و تسخیر طبیعت و فضا از عهده حل آن برنمی‌آید.

ثروت و قدرت مادی و تسخیر فضا احتیاج به ایمان و اعتقاد و اخلاق اسلامی دارد تا تکمیل و متعادل شود و در خدمت انسان قرار گیرد؛ نه اینکه بالای جان انسان بشود. و این اعتقاد و اخلاق و این قوانین را ما داریم. بنا بر این تا کسی جایی رفت یا چیزی ساخت، ما نباید فوراً از دین و قوانینی که مربوط به زندگی بشر است و مایه اصلاح حال بشر در دنیا و آخرت است دست برداریم.

در مورد تبلیغات استعمارگران وضع همین طور است. آنها که دشمن ما هستند تبلیغاتی کرده‌اند، و متأسفانه بعضی از افراد جامعه ما تحت تأثیر قرار گرفته‌اند؛ در حالی که نباید قرار می‌گرفتند. استعمارگران به نظر ما آوردند که اسلام حکومتی ندارد؛ تشکیلات حکومتی ندارد. بر فرض که احکامی داشته باشد، مجری ندارد. و خلاصه اسلام فقط قانونگذار است. واضح است که این تبلیغات جزئی از نقشه استعمارگران است برای بازداشتن مسلمین از سیاست و اساس حکومت. این حرف با معتقدات اساسی ما مخالف است.

اعتقاد به ضرورت تشکیل حکومت جزء ولایت است

ما معتقد به ولایت هستیم؛ و معتقدیم پیغمبر اکرم (ص) باید خلیفه تعیین کند و تعیین هم کرده است (24). آیا تعیین خلیفه برای بیان احکام است؟ بیان احکام خلیفه نمی‌خواهد. خود آن حضرت بیان احکام می‌کرد. همه احکام را در کتابی می‌نوشتند، و دست مردم می‌دادند تا عمل کنند. اینکه عقلاً لازم است خلیفه تعیین کند، برای حکومت است. ما خلیفه می‌خواهیم تا اجرائی قوانین کند. قانون مجری لازم دارد. در همه کشورهای دنیا این طور است که جعل قانون به تنهایی فایده ندارد و سعادت بشر را تأمین نمی‌کند. پس از تشریح قانون، باید قوه مجریه‌ای به

ضرورت استمرار اجرای احکام

بدیهی است ضرورت اجرای احکام، که تشکیل حکومت رسول اکرم (ص) را لازم آورده، منحصر و محدود به زمان آن حضرت نیست؛ و پس از رحلت رسول اکرم (ص) نیز ادامه دارد. طبق آیه شریفه، احکام اسلام محدود به زمان و مکانی نیست و تا ابد باقی و لازم الاجراست⁽²⁴⁾. تنها برای زمان رسول اکرم (ص) نیامده تا پس از آن متروک شود، و دیگر حدود و قصاص، یعنی قانون جزای اسلام، اجرا نشود؛ یا انواع مالیاتهای مقرر گرفته نشود؛ یا دفاع از سرزمین و امت اسلام تعطیل گردد. این حرف که قوانین اسلام تعطیل‌پذیر یا منحصر و محدود به زمان یا مکانی است، بر خلاف ضروریات اعتقادی اسلام است.

بنا بر این، چون اجرای احکام پس از رسول اکرم (ص) و تا ابد ضرورت دارد، تشکیل حکومت و برقراری دستگاه اجرا و اداره ضرورت می‌یابد. بدون تشکیل حکومت و بدون دستگاه اجرا و اداره، که همه جریانات و فعالیتهای افراد را از طریق اجرای احکام تحت نظام عادلانه درآورد، هرج و مرج به وجود می‌آید، و فساد اجتماعی و اعتقادی و اخلاقی پدید می‌آید. پس، برای اینکه هرج و مرج و عنان گسیختگی پیش نیاید و جامعه دچار فساد نشود، چاره‌ای نیست جز تشکیل حکومت و انتظام بخشیدن به همه اموری که در کشور جریان می‌یابد. بنا بر این، به ضرورت شرع و عقل آنچه در دوره حیات رسول اکرم (ص) و زمان امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (ع) لازم بوده، یعنی حکومت و دستگاه اجرا و اداره، پس از ایشان و در زمان ما لازم است.

برای روشن شدن مطلب این سؤال را مطرح می‌کنیم: از غیبت صغرا⁽²⁵⁾ تا کنون که بیش از هزار سال می‌گذرد و ممکن است صد هزار سال دیگر بگذرد و مصلحت اقتضا نکند که حضرت تشریف بیاورد، در طول این مدت مدید احکام اسلام باید زمین بماند و اجرا نشود، و هر که هر کاری خواست بکند؟ هرج و مرج است؟ قوانینی که پیغمبر اسلام در راه بیان و تبلیغ و نشر و اجرای آن ۲۳ سال زحمت طاقتفرسا کشید فقط برای مدت محدودی بود؟ آیا خدا اجرای احکامش را محدود کرد به دو بیست سال؟ و پس از غیبت صغرا اسلام دیگر همه چیزش را رها کرده است؟

اعتقاد به چنین مطالبی با اظهار آنها بدتر از اعتقاد و اظهار منسوخ شدن اسلام است.

هیچ کس نمی‌تواند بگوید دیگر لازم نیست از حدود و ثغور و تمامیت ارضی وطن اسلامی دفاع کنیم؛ یا امروز مالیات و جزیه⁽²⁶⁾ و خراج⁽²⁷⁾ و خمس⁽²⁸⁾ و زکات⁽²⁹⁾ نباید گرفته شود؛ قانون کیفری اسلام و دیات و قصاص باید تعطیل شود. هر که اظهار کند که تشکیل حکومت اسلامی ضرورت ندارد، منکر ضرورت اجرای احکام اسلام شده، و جامعیت احکام و جاودانگی دین مبین اسلام را انکار کرده است.

رویه امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (ع)

پس از رحلت رسول اکرم (ص)، هیچ یک از مسلمانان در این معنا که حکومت لازم است تردید نداشت. هیچ کس نگفت حکومت لازم نداریم. چنین حرفی از هیچ کس شنیده نشد. در ضرورت تشکیل حکومت همه اتفاق نظر داشتند. اختلاف فقط دو کسی بود که عهده‌دار این امر شود و رئیس دولت باشد. لهذا، پس از رسول اکرم (ص)، در زمان متصدیان خلافت و زمان حضرت امیر (ع)، هم حکومت تشکیل شد. سازمان دولتی وجود داشت و اداره و اجرا صورت می‌گرفت.

ماهیت و کیفیت قوانین اسلام

دلیل دیگر بر لزوم تشکیل حکومت، ماهیت و کیفیت قوانین اسلام (احکام شرع) است. ماهیت و کیفیت این قوانین می‌رساند که برای تکوین یک دولت و برای اداره سیاسی و اقتصادی و فرهنگی جامعه شرع گشته است:

آنها معادن ما را می‌خواهند؛ می‌خواهند کشور ما بازار فروش کالاهای آنها باشد. و به همین جهت، حکومت‌های دست‌نشانده آنها از صنعتی شدن ما جلوگیری می‌کنند؛ یا صنایع وابسته و مونتاژ تأسیس می‌کنند. آنها می‌خواهند ما آدم نباشیم؛ از آدم می‌ترسند. اگر یک آدم پیدا شد از او می‌ترسند. برای اینکه تولید مثل می‌کند، و تأثیراتی می‌گذارد که اساس استبداد و استعمار و حکومت دست‌نشانده‌ها را در هم می‌ریزد. لذا هر وقت آدمی پیدا شد، یا او را کشتند؛ یا زندانی و تبعیدش کردند؛ یا لکه دارش کردند که سیاسی است؛ این آخوند سیاسی است! پیغمبر (ص) هم سیاسی بود. این تبلیغ سوء را عمال سیاسی استعمار می‌کنند تا شما را از سیاست کنار بزنند، و از دخالت در امور اجتماعی بازدارند؛ و نگذارند با دولتهای خائن و سیاستهای ضد ملی و ضد اسلامی مبارزه کنید؛ و آنها هر کاری می‌خواهند بکنند و هر غلطی می‌خواهند بکنند؛ کسی نباشد جلو آنها را بگیرد.

دلایل لزوم تشکیل حکومت

لزوم مؤسسات اجرایی

مجموعه قانون برای اصلاح جامعه کافی نیست. برای اینکه قانون مایه اصلاح و سعادت بشر شود، به قوه اجراییه و مجری احتیاج دارد. به همین جهت، خداوند متعال در کنار فرستادن یک مجموعه قانون، یعنی احکام شرع، یک حکومت و دستگاه اجرا و اداره مستقر کرده است. رسول اکرم (ص) در رأس تشکیلات اجرایی و اداری جامعه مسلمانان قرار داشت. علاوه بر ابلاغ وحی و بیان و تفسیر عقاید و احکام و نظامات اسلام، به اجرای احکام و برقراری نظامات اسلام همت گماشته بود تا دولت اسلام را به وجود آورد. در آن زمان مثلاً به بیان قانون جزا اکتفا نمی‌کرد، بلکه در ضمن به اجرای آن می‌پرداخت؛ دست می‌برد؛ حد می‌زد؛ و رجم می‌کرد. پس از رسول اکرم (ص) خلیفه همین وظیفه و مقام را دارد. رسول اکرم (ص) که خلیفه تعیین کرد فقط برای بیان عقاید و احکام نبود؛ بلکه همچنین برای اجرای احکام و تنفیذ قوانین بود. وظیفه اجرای احکام و برقراری نظامات اسلام بود که تعیین خلیفه را تا حدی مهم گردانیده بود، که بدون آن پیغمبر اکرم (ص) ما بلغ رسانته. رسالت خویش را به اتمام نمی‌رسانید. زیرا مسلمانان پس از رسول اکرم (ص) نیز به کسی احتیاج داشتند که اجرای قوانین و نظامات اسلام را در جامعه برقرار گرداند تا سعادت دنیا و آخرتشان تأمین شود. اصولاً قانون و نظامات اجتماعی مجری لازم دارد. در همه کشورهای عالم و همیشه این طور است که قانونگذاری به تنهایی فایده ندارد. قانونگذاری به تنهایی سعادت بشر را تأمین نمی‌کند. پس از تشریح قانون بایستی قوه مجریه‌ای به وجود آید. قوه مجریه است که قوانین و احکام دادگاهها را اجرا می‌کند؛ و ثمره قوانین و احکام عادلانه دادگاهها را عاید مردم می‌سازد. به همین جهت، اسلام همان طور که قانونگذاری کرده، قوه مجریه هم قرار داده است. ولی امر متصدی قوه مجریه هم هست.

سنت و رویه رسول اکرم (ص)

سنت و رویه پیغمبر اکرم (ص) دلیل بر لزوم تشکیل حکومت است. زیرا:

اولاً، خود تشکیل حکومت داد. و تاریخ گواهی می‌دهد که تشکیل حکومت داده، و به اجرای قوانین و برقراری نظامات اسلام پرداخته و به اداره جامعه برخاسته است:

والی به اطراف می‌فرستاده؛ به قضاوت می‌نشسته، و قاضی نصب می‌فرموده؛ سفرایی به خارج و نزد رؤسای قبایل و پادشاهان روانه می‌کرده؛ معاهده و پیمان می‌بسته؛ جنگ را فرماندهی می‌کرده، و خلاصه، احکام حکومتی را به جریان می‌انداخته است.

ثانیاً، برای پس از خود به فرمان خدا تعیین حاکم کرده است. وقتی خداوند متعال برای جامعه پس از پیامبر اکرم (ص) تعیین حاکم می‌کند، به این معناست که حکومت پس از رحلت رسول اکرم (ص) نیز لازم است. و چون رسول اکرم (ص) با وصیت خویش فرمان الهی را ابلاغ می‌نماید، ضرورت تشکیل حکومت را نیز می‌رساند.

مخصوصاً با تربیتی که اسلام برای جمع‌آوری و نگهداری و مصرف آن تعیین کرده: که هیچ‌گونه حیف و میلی در خزانه عمومی واقع نشود؛ و رئیس دولت و همه والیان و متصدیان خدمات عمومی، یعنی اعضای دولت، هیچ‌گونه امتیازی در استفاده از درآمد و اموال عمومی بر افراد عادی ندارند؛ بلکه سهم مساوی می‌برند. آیا این بودجه فراوان را باید به دریا بریزیم؟ یا زیر خاک کنیم تا حضرت **بیاید!** (34)؟ یا برای این است که آن روز مثلث پنجاه نفر سید بخورند؟ یا اکنون فرض کنید به پانصد هزار سید بدهند که ندانند چکارش کنند؟! در صورتی که می‌دانیم حق سادات و فقرا به مقداری است که با آن امرار معاش کنند. منتها طرح بودجه اسلام این طور است که هر درآمدی مصارف اصلی معنی دارد. یک صندوق مخصوص زکات، و صندوق دیگر برای صدقات و تبرعات، و یک صندوق هم برای خمس است. سادات از صندوق اخیر تأمین معاش می‌کنند. و در حدیث است که سادات در آخر سال باید اضافه از مخارج خود را به حاکم اسلام برگردانند. و اگر کم آوردند، حاکم به آنان کمک می‌کند (35).

از طرفی، جزیه، که بر اهل ذمه (36) مقرر شده، و خراج که از اراضی کشاورزی وسیعی گرفته می‌شود، درآمد فوق‌العاده‌ای را به وجود می‌آورد. مقرر شدن چنین مالیات‌هایی دلالت دارد بر اینکه حاکمی و حکومتی لازم است. وظیفه حاکم و والی است که بر اهل ذمه بر حسب استطاعت مالی و درآمدشان مالیات سرنه بپندد؛ یا از مزارع و مواشی (37) آنها مالیات متناسب بگیرد. همچنین، خراج یعنی مالیات بر اراضی وسیعی را که مال الله و در تصرف دولت اسلامی است، جمع‌آوری کند. این کار مستلزم تشکیلات منظم و حساب و کتاب و تدبیر و مصلحت‌اندیشی است؛ و با هرج و مرج انجام شدنی نیست. این به عهده متصدیان حکومت اسلامی است که چنین مالیات‌هایی را به اندازه و به تناسب و طبق مصلحت تعیین کرده؛ سپس جمع‌آوری کنند، و به مصرف مصالح مسلمین برسانند.

ملاحظه می‌کنید که احکام مالی اسلام بر لزوم تشکیل حکومت دلالت دارد؛ و اجرای آن جز از طریق استقرار تشکیلات اسلامی میسر نیست.

2- احکام دفاع ملی

از طرف دیگر، احکامی که راجع به حفظ نظام اسلام و دفاع از تمامیت ارضی و استقلال امت اسلام است، بر لزوم تشکیل حکومت دلالت دارد. مثلاً این حکم: **وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَنْطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ** (38). که امر به تهیه و تدارک هر چه بیشتر نیروی مسلح و دفاعی به طور کلی است؛ و امر به آماده‌باش و مراقبت همیشگی در دوره صلح و آرامش.

هرگاه مسلمانان به این حکم عمل کرده و با تشکیل حکومت اسلامی به تدارکات وسیع پرداخته، به حال آماده‌باش کامل جنگی می‌بودند، مشتی یهودی جرأت نمی‌کردند سرزمینهای ما را اشغال کرده مسجد اقصای ما را خراب کنند و آتش بزنند، و مردم نتوانند به اقدام فوری برخیزند. تمام اینها نتیجه این است که مسلمانان به اجرای حکم خدا برنخاسته و تشکیل حکومت صالح و لایق نداده‌اند. اگر حکومت کنندگان کشورهای اسلامی نماینده مردم با ایمان و مجری احکام اسلام می‌بودند، اختلافات جزئی را کنار می‌گذاشتند، دست از خرابکاری و تفرقه‌اندازی برمی‌داشتند، متحد می‌شدند و يد واحده (39) می‌بودند، در آن صورت مشتی یهودی بدبخت، که عمال امریکا و انگلیس و اجانبند، نمی‌توانستند این کارها را بکنند، هر چند امریکا و انگلیس پشتیبان آنها باشند. این از بی‌عرضگی کسانی است که بر مردم مسلمان حکومت می‌کنند.

آیه **وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَنْطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ** ... دستور می‌دهد که تا حد امکان نیرومند و آماده باشید تا دشمنان نتوانند به شما ظلم و تجاوز کنند. ما متحد و نیرومند و آماده نبودیم که دستخوش تجاوزات بیگانه شده و می‌شویم و ظلم می‌بینیم.

3- احکام احقاق حقوق و احکام جزایی

اولاً، احکام شرع حاوی قوانین و مقررات متنوعی است که یک نظام کلی اجتماعی را می‌سازد. در این نظام حقوقی هر چه بشر نیاز دارد فراهم آمده است: از طرز معاشرت با همسایه و اولاد و عشیره و قوم و خویش و همشهری و امور خصوصی و زندگی زناشویی گرفته تا مقررات مربوط به جنگ و صلح و مرادده با سایر ملل، از قوانین جزایی تا حقوق تجارت و صنعت و کشاورزی. برای قبل از انجام نکاح و انعقاد نطفه قانون دارد و دستور می‌دهد که نکاح چگونه صورت بگیرد، و خوراک انسان در آن هنگام یا موقع انعقاد نطفه چه باشد، در دوره شیرخوارگی چه وظایفی بر عهده پدر و مادر است، و بچه چگونه باید تربیت شود، و سلوک مرد و زن با همدیگر و با فرزندان چگونه باشد.

برای همه این مراحل دستور و قانون دارد تا انسان تربیت کند- انسان کامل و فاضل- انسانی که قانون متحرک و مجسم است و مجری داوطلب و خودکار قانون است معلوم است که اسلام تا چه حد به حکومت و روابط سیاسی و اقتصادی جامعه اهتمام می‌ورزد تا همه شرایط به خدمت تربیت انسان مذهب و با فضیلت درآید. قرآن مجید و سنت شامل همه دستورات و احکامی است که بشر برای سعادت و کمال خود احتیاج دارد. در کافی (40) فصلی است به عنوان تمام احتیاجات مردم در کتاب و سنت بیان (41) شده است و کتاب یعنی قرآن، **تِبْيَانُ كُلِّ شَيْءٍ** (42).

است. روشنگر همه چیز و همه امور است. امام سوگند یاد می‌کند (طبق روایات) که تمام آنچه ملت احتیاج دارد در کتاب و سنت هست (43). و در این شکی نیست. ثانیاً، با دقت در ماهیت و کیفیت احکام شرع درمی‌یابیم که اجرای آنها و عمل به آنها مستلزم تشکیل حکومت است؛ و بدون تأسیس یک دستگاه عظیم و پهناور اجرا و اداره نمی‌توان به وظیفه اجرای احکام الهی عمل کرد.

ما اکنون بعضی موارد را ذکر می‌کنیم، آقایان به موارد دیگر هم مراجعه کنند.

بررسی نمونه‌هایی از احکام اسلامی

1- احکام مالی

مالیاتی که اسلام مقرر داشته و طرح بودجه‌ای که ریخته نشان می‌دهد تنها برای سد رمق فقرا و سادات فقیر نیست؛ بلکه برای تشکیل حکومت و تأمین مخارج ضروری یک دولت بزرگ است:

مثلاً خمس یکی از درآمدهای هنگفتی است که به بیت المال می‌ریزد و یکی از اقلام بودجه را تشکیل می‌دهد. طبق مذهب ما، از تمام منافع کشاورزی، تجارت، منابع زیرزمینی و روی زمینی، و به طور کلی از کلیه منافع و عواید، به طرز عادلانه‌ای [خمس] گرفته می‌شود. به طوری که از سبزی فروش درب این مسجد تا کسی که به کشتیرانی اشتغال دارد، یا معدن استخراج می‌کند، همه را شامل می‌شود. این اشخاص باید خمس اضافه بر درآمد را پس از صرف مخارج متعارف خود به حاکم اسلام بپردازند تا به بیت المال وارد شود. بدیهی است درآمد به این عظمت برای اداره کشور اسلامی و رفع همه احتیاجات مالی آن است. هرگاه خمس درآمد کشورهای اسلام، یا تمام دنیا را -اگر تحت نظام اسلام درآید- حساب کنیم، معلوم می‌شود منظور از وضع چنین مالیاتی فقط رفع احتیاج سید و روحانی نیست؛ بلکه قضیه مهمتر از اینهاست. منظور رفع نیاز مالی تشکیلات بزرگ حکومتی است. اگر حکومت اسلامی تحقق پیدا کند، باید با همین مالیات‌هایی که داریم، یعنی خمس و زکات - که البته مالیات اخیر زیاد نیست - جزیه و خراجات (یا مالیات بر اراضی ملی کشاورزی) اداره شود.

سادات کی به چنین بودجه‌ای احتیاج دارند؟ خمس درآمد بازار بغداد برای سادات و تمام حوزه‌های علمیه و تمام فقرا مسلمین کافی است تا چه رسد به بازار تهران و بازار اسلامبول و بازار قاهره و دیگر بازارها. تعیین بودجه‌ای به این هنگفتی دلالت دارد بر اینکه منظور تشکیل حکومت و اداره کشور است. برای عمده حوایج مردم و انجام خدمات عمومی، اعم از بهداشتی و فرهنگی و دفاعی و عمرانی، قرار داده شده است.

گرچه بیشتر حکام دولت عثمانی لیاقت نداشتند، و بعضی از آنها فاسد بودند و رژیم سلطنتی داشتند، باز این خطر برای استعمارگران بود که افراد صالحی از میان مردم پیدا شوند، و به کمک مردم در رأس این دولت قرار گرفته، با قدرت و وحدت ملی بساط استعمار را برچینند. به همین علت، پس از جنگهای متعدد، در جنگ بین الملل اول آن را تقسیم کردند، که از قلمرو اول ده تا پانزده مملکت یک وجبی پیدا شد! هر وجب را دست یک مأمور یا دسته‌ای از مأمورین خود دادند. بعدها بعضی از آنها از دست مأمورین و عمال استعمار بیرون آمده است .

ما برای اینکه وحدت امت اسلام را تأمین کنیم، برای اینکه وطن اسلام را از تصرف و نفوذ استعمارگران و دولتهای دست نشانده آنها خارج و آزاد کنیم، راهی نداریم جز اینکه تشکیل حکومت بدهیم. چون به منظور تحقق وحدت و آزادی ملت‌های مسلمان بایستی حکومت‌های ظالم و دست نشانده را سرنگون کنیم؛ و پس از آن حکومت عادلانه اسلامی را که در خدمت مردم است به وجود آوریم. تشکیل حکومت برای حفظ نظام و وحدت مسلمانین است؛ چنانکه حضرت زهرا، سلام الله علیها، در خطبه خود می‌فرماید که امامت برای حفظ نظام و تبدیل افتراق مسلمانین به اتحاد است (45).

لزوم نجات مردم مظلوم و محروم

به علاوه، استعمارگران به دست عمال سیاسی خود، که بر مردم مسلط شده‌اند، نظامات اقتصادی ظالمانه‌ای را تحمیل کرده‌اند؛ و بر اثر آن مردم به دو دسته تقسیم شده‌اند: ظالم و مظلوم. در یک طرف، صدها میلیون مسلمان گرسنه و محروم از بهداشت و فرهنگ قرار گرفته است. و در طرف دیگر، اقلیتی از افراد ثروتمند و صاحب قدرت سیاسی، که عیاش و هرزه گرد و فاسدند. مردم گرسنه و محروم کوشش می‌کنند که خود را از ظلم حکام غارتگر نجات بدهند، تا زندگی بهتری پیدا کنند، و این کوشش ادامه دارد؛ لکن اقلیت‌های حاکم و دستگاه‌های حکومتی جانر مانع آنهاست. ما وظیفه داریم مردم مظلوم و محروم را نجات دهیم. ما وظیفه داریم پشتیبان مظلومین و دشمن ظالمین باشیم. همین وظیفه است که امیر المؤمنین (ع) در وصیت معروف به دو فرزند بزرگوارش تذکر می‌دهد و می‌فرماید: *وَ كُونَا لِلظَّالِمِ خَصْمًا، وَ لِلْمَظْلُومِ عَوْنًا* (46).

(دشمن ستمگر، و یاور و پشتیبان ستم‌دیده باشید .)

علمای اسلام موظفند با انحصارطلبی و استفاده‌های نامشروع ستمگران مبارزه کنند؛ و نگذارند عده کثیری گرسنه و محروم باشند، و در کنار آنها ستمگران غارتگر و حرامخوار در ناز و نعمت به سر ببرند. امیر المؤمنین (ع) می‌فرماید من حکومت را به این علت قبول کردم که خداوند تبارک و تعالی از علمای اسلام تمهید گرفته و آنها را ملزم کرده که در مقابل پرخوری و غارتگری ستمگران و گرسنگی و محرومیت ستم‌دگان ساکت نشینند. و بیکار نایستند :

أَمَا وَ الَّذِي فَلَقَ الْحَجَّةَ وَ بَرَأَ النَّسَمَةَ، لَوْ لَا حَضُورُ الْحَاضِرِ وَ قِيَامُ الْحَجَّةِ بُوْجُودِ النَّاصِرِ وَ مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى الْعُلَمَاءِ أَنْ لَا يُقَارُوا عَلَى كِبَاطِهِ ظَالِمٍ وَ لَا سَعْبٍ مَظْلُومٍ، لَأَكْفَيْتُ حَتْلَهَا عَلَى غَارِبِهَا وَ لَسَقَيْتُ آخِرَهَا بِكَاسِ أَوْلَاهَا؛ وَ لَأَكْفَيْتُمْ دُنْيَاكُمْ هَذِهِ أَرْهَضَ عِنْدِي مِنْ عَقْفَةِ عَنَبٍ (47).

سو گند به آنکه بدر را بشکافت و جان را بیافرید، اگر حضور یافتن بیعت کنندگان نبود و حجت بر لزوم تصدی من با وجود یافتن نیروی مددکار تمام نمی‌شد، و اگر نبود که خدا از علمای اسلام پیمان گرفته که بر پرخوری و غارتگری ستمگران و گرسنگی جانکاه و محرومیت ستم‌دگان خاموش نمانند، زمام حکومت را رها می‌ساختم و از پی آن نمی‌گشتم. و دیدید که این دنیایان و مقام دنیایی‌تان در نظرم از نمی‌که از عطسه بزنی بیرون می‌پرد ناچیزتر است .

امروز چطور می‌توانیم ساکت و بی‌کار بنشینیم و ببینیم عده‌ای خائن و حرامخوار و عامل بیگانه به کمک اجانب و به زور سرریزه ثروت و دسترنج صدها میلیون مسلمان را تصاحب کرده‌اند و نمی‌گذارند از حد اقل نعمتها استفاده کنند؟ وظیفه علمای اسلام و همه مسلمانان است که

بسیاری از احکام، از قبیل دیات که باید گرفته و به صاحبانش داده شود، یا حدود و قصاصی که باید با نظر حاکم اسلامی اجرا شود، بدون برقراری یک تشکیلات حکومتی تحقق نمی‌یابد. همه این قوانین مربوط به سازمان دولت است؛ و جز قدرت حکومتی از عهده انجام این امور مهم بر نمی‌آید .

لزوم انقلاب سیاسی

پس از رحلت رسول اکرم (ص)، معاندین و بنی امیه (40) لعنهم الله، نگذاشتند حکومت اسلام با ولایت علی بن ابی طالب (ع) مستقر شود . نگذاشتند حکومتی که مرضی خدای تبارک و تعالی و رسول اکرم (ص) بود در خارج وجود پیدا کند. در نتیجه، اساس حکومت را در گروگن کردند. برنامه حکومتشان بیشترش با برنامه اسلام مغایرت داشت .

رژیم حکومت و طرز اداره و سیاست بنی امیه و بنی عباس (41) ضد اسلامی بود. رژیم حکومت کاملاً وارونه و سلطنتی شده؛ و به صورت رژیم شاهنشاهان ایران و امپراتوران روم و فرانسه مصر درآمد. و در ادوار بعد غالباً به همان اشکال غیر اسلامی ادامه پیدا کرد تا حالا که می‌بینیم .

شرح و عقل حکم می‌کند که نگذاریم وضع حکومتها به همین صورت ضد اسلامی یا غیر اسلامی ادامه پیدا کند. دلایل این کار واضح است :

چون برقراری نظام سیاسی غیر اسلامی به معنای بی‌اجرا ماندن نظام سیاسی اسلام است .

همچنین به این دلیل که هر نظام سیاسی غیر اسلامی نظامی شرکت‌آمیز است، چون حاکمش طاغوت (42) است؛ و ما موظفم آثار شرک را از جامعه مسلمانان و از حیات آنان دور کنیم و از بین ببریم .

و باز به این دلیل که موظفیم شرایط اجتماعی مساعدی برای تربیت افراد مؤمن و با فضیلت فراهم سازیم. و این شرایط درست ضد شرایط حاکمیت طاغوت و قدرتهای نارواست. شرایط اجتماعی‌ای که ناشی از حاکمیت طاغوت و نظام شرکت‌آمیز است لازم‌مآش همین فساد است که می‌بینید. این همان فساد فی الارض است که باید از بین برود؛ و مسبب آن به سزای اعمال خود برستند. این همان فساد است که فرعون با سیاست خود در کشور مصر به وجود آورد، و *إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُتْسِدِينَ* (43).

در این شرایط اجتماعی و سیاسی، انسان مؤمن و متقی و عادل نمی‌تواند زندگی کند و بر ایمان و رفتار صالحش باقی بماند. و دو راه در برابر خود دارد: یا اجباراً اعمالی مرتکب شود که شرکت‌آمیز و ناصالح است. یا برای اینکه چنین اعمالی مرتکب نشود و تسلیم اوامر و قوانین طواغیت نشود با آنها مخالفت و مبارزه کند تا آن شرایط فاسد را از بین ببرد. ما چاره نداریم جز اینکه دستگاه‌های حکومتی فاسد و فاسدکننده را از بین ببریم و هیأت‌های حاکمه خائن و فاسد و ظالم و جانر را سرنگون کنیم. این وظیفه‌ای است که همه مسلمانان در یکایک کشورهای اسلامی باید انجام بدهند، و انقلاب سیاسی اسلامی را به پیروزی برسانند .

لزوم وحدت اسلامی

از طرفی، وطن اسلام را استعمارگران و حکام مستبد و جاه طلب تجزیه کرده‌اند. امت اسلام را از هم جدا کرده و به صورت چندین ملت مجزا درآوردند. یک زمان هم که دولت بزرگ عثمانی به وجود آمد، استعمارگران آن را تجزیه کردند. روسیه و انگلیس و اتریش و سایر دولتهای استعماری متحد شدند، و با آن جنگها کردند، و هر کدام قسمتی از قلمرو آن را به تصرف یا تحت نفوذ خود درآوردند (44).

و باز از جمله آن علل و دلایل، یکی این است که اگر برای آنان امام برپا نگهدارنده نظم و قانون، خدمتگزار امین و نگاهبان پاسدار و امامتداری تعیین نکند، دین به کهنگی و فرسودگی دچار خواهد شد، و آیین از میان خواهد رفت؛ و سنن و احکام اسلامی دگرگونه و وارونه خواهد گشت؛ و بدعتگذاران چیزها در دین خواهند افزود؛ و ملحدان و بی‌دینان چیزها از آن خواهند کاست، و آن را برای مسلمانان به گونه‌ای دیگر جلوه خواهند داد. زیرا می‌بینیم که مردم ناقصند، و نیازمند کمالند و ناکاملند؛ علاوه بر اینکه با هم اختلاف دارند و تمایلات گوناگون و حالات مشتت دارند. بنا بر این، هرگاه کسی را که برپا نگهدارنده نظم و قانون باشد و پاسدار آنچه پیامبر آورده بر مردم نگماشته بود، به چنان صورتی که شرح دادیم، فاسد می‌شدند؛ و نظامات و قوانین و سنن و احکام اسلام دگرگونه می‌شد و عهدها و سوگندها دگرگون می‌گشت. و این تغییر سبب فساد همگی مردمان و بشریت به تمامی است .

چنانکه از فرمایش امام، علیه السلام، استنباط می‌شود، علل و دلایل متعددی تشکیل حکومت و برقراری ولیّ امر را لازم آورده است. این علل و دلایل و جهات، موقتی و محدود به زمانی نیستند؛ و در نتیجه لزوم تشکیل حکومت همیشگی است. مثلاً تعدی مردم از حدود اسلام و تجاوز آنان به حقوق دیگران و اینکه برای تأمین لذت و نفع شخصی به حریم حقوق دیگران دست‌اندازی کنند همیشه هست. نمی‌توان گفت این فقط در زمان حضرت امیر المؤمنین (ع) بوده، و مردم بعداً همه ملانکه می‌شوند! حکمت آفریدگار بر این تعلق گرفته که مردم به طریقه عادلانه زندگی کنند، و در حدود احکام الهی قدم بردارند. این حکمت همیشگی و از سننهای خداوند متعال، و تغییرناپذیر است. بنا بر این، امروز و همیشه وجود ولیّ امر، یعنی حاکمی که قیم و برپا نگهدارنده نظم و قانون اسلام باشد، ضرورت دارد -وجود حاکمی که مانع تجاوزات و ستمگرها و تعدی به حقوق دیگران باشد؛ امین و امامتدار و پاسدار خلق خدا باشد؛ هادی مردم به تعالیم و عقاید و احکام و نظامات اسلام باشد؛ و از بدعتهایی که دشمنان و ملحدان در دین و در قوانین و نظامات می‌گذارند جلوگیری کند. مگر خلافت امیر المؤمنین (ع) به خاطر همین معانی نبود؟

آن علل و ضرورت‌هایی که آن حضرت را امام کرده است الآن هم هست؛ با این تفاوت که شخص معینی نیست؛ بلکه موضوع را عنوانی قرار داده‌اند^[49] تا همیشه محفوظ باشد .

پس، اگر احکام اسلام باید باقی بماند و از تجاوز هیأت‌های حاکمه ستمگر به حقوق مردم ضعیف جلوگیری شود و اقلیت‌های حاکمه نتوانند برای تأمین لذت و نفع مادی خویش مردم را غارت و فاسد کنند، اگر باید نظم اسلام برقرار شود و همه افراد بر طریقه عادلانه اسلام رفتار کنند، و از آن تخطی ننمایند، اگر باید جلو بدعتگذاران و تصویب قوانین ضد اسلامی توسط مجلس‌های قلابی گرفته شود، اگر باید نفوذ بیگانگان در کشورهای اسلامی از بین برود، حکومت لازم است این کارها بدون حکومت و تشکیلات دولت انجام نمی‌شود. البته حکومت صالح لازم است؛ حاکمی که قیم امین صالح باشد. و گر نه حکومت کنندگان موجود به درد نمی‌خورند، چون جابر و فاسدند و صلاحیت ندارند .

چون در گذشته برای تشکیل حکومت و بر انداختن تسلط حکام خائن و فاسد به طور دسته جمعی و بالاتفاق قیام نکردیم، و بعضی سستی به خرج دادند، و حتی از بحث و تبلیغ نظریات و نظامات اسلامی مضایقه نمودند، بلکه بعکس، به دعاگوی حاکم ستمکار پرداختند! این اوضاع به وجود آمد؛ نفوذ و حاکمیت اسلام در جامعه کم شد؛ ملت اسلام دچار تجزیه و ناتوانی گشت؛ احکام اسلام بی‌اجرا ماند، و در آن تغییر و تبدیل واقع شد؛ استعمارگران برای اغراض شوم خود به دست عمال سیاسی خود قوانین شرعی و فرهنگ اجنبی را در بین مسلمانان رواج دادند و مردم را غریب‌زده کردند. اینها همه برای این بود که ما قیم و رئیس و تشکیلات رهبری نداشتیم. ما تشکیلات حکومتی صالح می‌خواهیم. این مطلب از واضحات است .

طرز حکومت اسلامی

اختلاف آن با سایر طرز حکومتها

به این وضع عالمانه خاتمه بدهند؛ و در این راه، که راه سعادت صدها میلیون انسان است، حکومت‌های ظالم را سرنگون کنند، و حکومت اسلامی تشکیل دهند .

لزوم حکومت از نظر اخبار

طبق ضرورت عقل و ضرورت احکام اسلام و رویه رسول اکرم (ص) و حضرت امیر المؤمنین (ع) و مفاد آیات و روایات، تشکیل حکومت لازم است. اکنون به عنوان نمونه روایتی را که از حضرت الرضا (ع) نقل شده می‌آورم :

عبد الواحد بن محمد بن عبدسویب النیسابوری العطار، قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ قُتَيْبَةَ النِّسَابُورِيُّ، قَالَ قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْفَضْلُ بْنُ شاذان النیسابوری: إِنْ سَأَلَ سَائِلٌ فَقَالَ: أَخْبِرْنِي هَلْ يَجُوزُ أَنْ يَكْلَفَ الْحَكِيمُ ... فَإِنْ قَالَ قَائِلٌ: لَا يَجُوزُ فَقَالَ: أَوَّلِي الْأَمْرَ وَ أَمْرَ بَطَاعَتِهِمْ؟ قِيلَ لِعَلَّ كَثِيرَةً، مِنْهَا: أَنَّ الْمَلِكَ لَمَّا وَفَّقُوا عَلَى حَدِّ مَخْدُودٍ وَ أَمْرُوا أَنْ لَا يَتَعَدُوا بِلُكِّ الْخُدُودِ- لِمَا فِيهِ مِنْ فَسَادِهِمْ- لَمْ يَكُنْ يَنْبَغُ ذِكْرُكَ وَ لَا يَقُومُ إِلَّا بِأَنْ يَجْعَلَ عَلَيْهِمْ فِيهَا أَمِيًّا يَأْخُذُهُمْ بِالْوَقْفِ عِنْدَ مَا أَسِيحَ لَهُمْ وَ يَنْتَعِمُهُمْ مِنَ التَّعَدِي عَلَى مَا حَظَرَ عَلَيْهِمْ، لِأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنْ ذِكْرُكَ لَكَانَ أَحَدٌ لَا يَتْرُكُ لَدَنَّتَهُ وَ مَنَعَتَهُ لِفَسَادِ غَيْرِهِ. فَيَجْعَلُ عَلَيْهِمْ قِيمَ يَنْتَعِمُهُ مِنَ الْفَسَادِ وَ يَقِيمُ فِيهِمُ الْخُدُودَ وَ الْأَحْكَامَ. وَ مِنْهَا أَنَا لَا نَجِدُ فِرْقَةَ مِنَ الْفِرَقِ وَ لَا مَلَّةَ مِنَ الْمَلَلِ يَقُومُوا وَ عَاشُوا إِلَّا بِقِيمٍ وَ رَيْسٍ لِمَا لَا يَدَّ لَهُمْ مِنْهُ فِي أَمْرِ الدِّينِ وَ الدُّنْيَا فَلَمْ يَجْزِ فِي حِكْمَةِ الْحَكِيمِ أَنْ يَتْرُكَ الْمَلِكُ مِمَّا يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يَدَّ لَهُمْ مِنْهُ وَ لَا يَقُومُ لَهُمْ إِلَّا بِهَ فَيَقَاتِلُونَ بِهَ عَدُوَّهُمْ وَ يَقْسِمُونَ بِهَ قِيَمَهُمْ وَ يَقْسِمُونَ بِهَ جَمْعَهُمْ وَ جَمَاعَتَهُمْ وَ يَنْتَعِمُ ظِلْمَهُمْ مِنْ مَظْلُومِهِمْ. وَ مِنْهَا أَنَّهُ لَوْ لَمْ يَجْعَلْ لَهُمْ إِمَامًا قِيمًا أَمِيًّا حَافِظًا مُسْتَرَدَّعًا، لَدَرَسَتْ الْمَلَّةُ وَ ذَهَبَ الدِّينُ وَ عُزِّرَتِ السُّنَنُ وَ الْأَحْكَامُ، وَ تَرَادَ فِيهِ الْمُتَبَدِّلُونَ وَ نَقَصَ مِنْهُ الْمَلْجِدُونَ وَ سَبَّحُوا ذِكْرَكَ عَلَى الْمُتَسَلِّمِينَ. إِذْ قَدْ وَجَدْنَا الْمَلِكُ مُتَفَوِّضٍ مُتَحَاجِبٍ غَيْرِ كَامِلِينَ، مَعَ اخْتِلَافِهِمْ وَ اخْتِلَافِ أَهْوَائِهِمْ وَ تَشَتَّتْ حَالَاتِهِمْ، فَلَوْ لَمْ يَجْعَلْ قِيمًا حَافِظًا لِمَا جَاءَ بِهَ الرَّسُولُ الْأَوَّلُ، لَفَسَدُوا عَلَى نَحْوِ مَا بَيَّنَّاهُ وَ عُزِّرَتِ الشَّرَائِعُ وَ السُّنَنُ وَ الْأَحْكَامُ وَ الْأَيْمَانُ. وَ كَانَ فِي ذَلِكَ فَسَادُ الْحَقْلِ اجْتَمَعِينَ^[48] .

قسمت اول حدیث را که مربوط به نبوت است و الآن مورد بحث ما نیست نیاوردیم .

مورد بحث ما قسمت اخیر است که امام می‌فرماید :

اگر کسی پرسد چرا خدای حکیم اولی الامر قرار داده و به اطاعت آنان امر کرده است. جواب داده خواهد شد که به علل و دلایل بسیار چنین کرده است. از آن جمله، اینکه چون مردم بر طریقه مشخص و معینی نگهداشته شده، و دستور یافته‌اند که از این طریقه تجاوز نمایند و از حدود و قوانین مقرر درنگذرند، زیرا که با این تجاوز و تخطی دچار فساد خواهند شد، و از طرفی این امر به تحقق نمی‌یوندد و مردم بر طریقه معین نمی‌روند و نمی‌مانند و قوانین الهی را برپا نمی‌دارند، مگر در صورتی که فرد (یا قدرت (امین) و پاسداری بر ایشان گماشته شود که عهده‌دار این امر باشد و نگذارد یا از دایره حششان بیرون نهند، یا به حقوق دیگران تعدی کند- زیرا اگر چنین نباشد و شخص یا قدرت بازدارنده‌ای گماشته نباشد، هیچ کس لذت و منفعت خویش را که با فساد دیگران ملازمه دارد فرو نمی‌گذارد و در راه تأمین لذت و نفع شخصی به ستم و تباهی دیگران می‌پردازد- و علت و دلیل دیگر اینکه ما هیچ یک از فرقه‌ها یا هیچ یک از ملتها و پیروان مذاهب مختلف را نمی‌بینیم که جز به وجود یک برپا نگهدارنده نظم و قانون و یک رئیس و رهبر نتوانسته باشد به حیات خود ادامه داده باقی بماند، زیرا برای گذران امر دین و دنیای خویش ناگزیر از چنین شخص هستند؛ بنا بر این، در حکمت خدای حکیم روا نیست که مردم، یعنی آفریدگان خویش، را بی‌رهبر و بی‌سرپرست رها کند؛ زیرا خدا می‌داند که به وجود چنین شخصی نیاز دارند، و موجودیتشان جز به وجود وی قوام و استحکام نمی‌یابد؛ و به رهبری اوست که با دشمنانشان می‌جنگند؛ و درآمد عمومی را میانشان تقسیم می‌کند؛ و نماز جمعه و جماعت را برگزار می‌کند؛ و دست ستمگران جامعه را از حریم حقوق مظلومان کوتاه می‌دارند .

دفر ولیعهد، و دیگر لوازم سلطنت، که نصف یا بسیاری بودجه مملکت را از بین می‌برد، نیست. زندگی پیغمبر اکرم (ص) را که رئیس دولت اسلام بود و حکومت می‌کرد همه می‌دانید. بعد از آن حضرت نیز تا قبل از دوره بنی امیه این سیره و روش باقی بود. دو نفر اول سیره پیغمبر (ص) را در زندگی شخصی و ظاهری حفظ کرده بودند؛ گرچه در امور دیگر مخالفتها کردند؛ که انحراف فاحش دوره عثمان ظاهر شد (59). همان انحرافهایی که ما را امروز به این مصیبتها دچار کرده است. در عهد حضرت امیر المؤمنین (ع) طرز حکومت اصلاح شده و رویه و اسلوب حکومت صالح بود. آن حضرت با اینکه بر کشور پهناوری حکومت می‌کرد، که ایران و مصر و حجاز و یمن از استانهای آن بود، طوری زندگی می‌کرد که یک طلبه فقیر هم نمی‌تواند زندگی کند. به حسب نقل وقتی که دو پیراهن خرید، یکی را که بهتر بود به قنبر (مستخدم خود) داد؛ و پیراهن دیگر را که آستینش بلند بود برای خود برداشت؛ و زیادی آستین را پاره کرده پیراهن آستین پاره را بر تن کرد (60). در صورتی که بر کشور بزرگ و پر جمعیت و پر درآمدی فرمانروایی می‌کرد. هرگاه این سیره حفظ می‌شد و حکومت به شیوه اسلام می‌بود، نه تسلط بر جان و مال مردم، نه سلطنت و نه شاهنشاهی، این ظلمها و غارتگریها و دستبرد به خزانه عمومی و فحشا و منکرات واقع نمی‌شد. بسیاری از این مفاسد از همان هیأت حاکمه و خانواده حاکم مستبد و هوسران سرچشمه می‌گیرد. این حکام هستند که اماکن فساد درست می‌کنند؛ مراکز فحشا و میگساری می‌سازند؛ و موقوفات را صرف ساختن سینما می‌کنند. اگر این تشریفات پر خرج سلطنتی و این ریخت و پاشا و اختلاسها نبود، بودجه مملکت کسر نمی‌آورد تا در برابر امریکا و انگلیس خاضع شوند و نقاضای قرض و کمک کنند .

مملکت به خاطر این ریخت و پاشا و اختلاسها محتاج شده است؛ و گر نه نفت ما کم است یا ذخایر و معادن نداریم؟ همه چیز داریم، لکن این مفتخورها و اختلاسها و گشادبازیهایی که به حساب مردم و از خزانه عمومی می‌شود مملکت را بیچاره کرده است. اگر اینها نبود، احتیاج پیدا نمی‌کرد که از اینجا راه بیفتد. برود امریکا، در برابر میز آن مردک (رئیس جمهور امریکا) گردن کج کند که مثلاً به ما کمک کنید !

از طرف دیگر، تشکیلات اداری زاید و طرز اداره توأم با پرونده‌سازی و کاغذباز که از اسلام بیگانه است، خرجهایی بر بودجه مملکت تحمیل می‌کند که از خرجهای حرام نوع اول کمتر نیست. این سیستم اداری از اسلام بعید است. این تشریفات زاید که برای مردم جز خرج و زحمت و معطلی چیزی ندارد از اسلام نیست. مثلاً آن طرزی که اسلام برای احقاق حقوق و حل و فصل دعاوی و اجرای حدود و قانون جزا تعیین کرده است بسیار ساده و عملی و سریع است. آن وقت که آیین دادرسی اسلام معمول بود، قاضی شرع در یک شهر با دو سه نفر مأمور اجرا و یک قلم و دوات فضل خصومات می‌کرد، و مردم را به سراغ کار و زندگی می‌فرستاد. اما حالا این تشکیلات اداری دادگستری و تشریفات آن خدا می‌داند چقدر زیاد است. و تازه هیچ کاری هم از پیش نمی‌برد .

اینهاست که مملکت را محتاج می‌کند، و جز زحمت و معطلی اثری ندارد .

شرایط زمامدار

شرایطی که برای زمامدار ضروری است، مستقیماً ناشی از طبیعت طرز حکومت اسلامی است. پس از شرایط عامه، مثل عقل و تدبیر، دو شرط اساسی وجود دارد که عبارتند از :

1- علم به قانون؛ 2- عدالت .

چنانکه پس از رسول اکرم (ص) وقتی در آن کس که باید عهده‌دار خلافت شود اختلاف پیدا شد، باز در اینکه مسئول امر خلافت باید افضل باشد هیچ گونه اختلاف نظری میان مسلمانان بروز نکرد. اختلاف فقط در موضوع بود. 1- چون حکومت اسلام حکومت قانون است، برای زمامدار علم به قوانین لازم می‌باشد چنانکه در روایت آمده است. نه فقط برای زمامدار، بلکه برای همه افراد، هر شغل یا وظیفه و مقامی داشته باشند، چنین علمی ضرورت دارد. منتها حاکم باید افضلیت علمی داشته باشد. اتمه ما برای امامت خودشان به همین مطلب استدلال کردند که

حکومت اسلامی هیچ یک از انواع طرز حکومتهای موجود نیست. مثلاً استبدادی (60) نیست، که رئیس دولت مستبد و خودرأی باشد؛ ما مال جان مردم را به بازی بگیرد و در آن به دلخواه دخل و تصرف کند؛ هر کس را اراده‌اش تعلق گرفت بکشد، و هر کس را خواست انعام کند، و به هر که خواست تیول بدهد و املاک و اموال ملت را به این و آن ببخشد. رسول اکرم (ص) و حضرت امیر المؤمنین (ع) و سایر خلفا هم چنین اختیاراتی نداشتند. حکومت اسلامی نه استبدادی است و نه مطلقه (61)؛ بلکه مشروطه است. البته نه مشروطه به معنای متعارف فعلی آن که تصویب قوانین تابع آرای اشخاص و اکثریت باشد. مشروطه از این جهت که حکومت کنندگان در اجرا و اداره مقید به یک مجموعه شرط هستند که در قرآن کریم و سنت رسول اکرم (ص) معین گشته است. مجموعه شرط (62) همان احکام و قوانین اسلام است که باید رعایت و اجرا شود. از این جهت حکومت اسلامی حکومت قانون الهی بر مردم است .

فرق اساسی حکومت اسلامی با حکومتهای مشروطه سلطنتی (64) و جمهوری (65) در همین است: در اینکه نمایندگان مردم، یا شاه، در این گونه رژیمها به قانونگذاری می‌پردازند؛ در صورتی که قدرت مقننه و اختیار تشریح در اسلام به خداوند متعال اختصاص یافته است. شارع مقدس اسلام یگانه قدرت مقننه است. هیچ کس حق قانونگذاری ندارد؛ و هیچ قانونی جز حکم شارع را نمی‌توان به مورد اجرا گذاشت. به همین سبب، در حکومت اسلامی به جای مجلس قانونگذاری، که یکی از سه دسته حکومت کنندگان را تشکیل می‌دهد، مجلس برنامه‌ریزی وجود دارد که برای وزارتخانه‌های مختلف در پرتو احکام اسلام برنامه ترتیب می‌دهد؛ و با این برنامه‌ها کیفیت انجام خدمات عمومی را در سراسر کشور تعیین می‌کند .

مجموعه قوانین اسلام که در قرآن و سنت گرد آمده توسط مسلمانان پذیرفته و مطاع شناخته شده است. این توافق و پذیرفتن کار حکومت را آسان نموده و به خود مردم متعلق کرده است. در صورتی که در حکومتهای جمهوری و مشروطه سلطنتی، اکثریت کسانی که خود را نماینده اکثریت مردم معرفی می‌نمایند هر چه خواستند به نام قانون تصویب کرده، سپس بر همه مردم تحمیل می‌کنند .

حکومت اسلام حکومت قانون است. در این طرز حکومت، حاکمیت منحصر به خداست و قانون فرمان و حکم خداست. قانون اسلام، یا فرمان خدا، بر همه افراد و بر دولت اسلامی حکومت تام دارد. همه افراد، از رسول اکرم (ص) گرفته تا خلفای آن حضرت و سایر افراد تا ابد تابع قانون هستند، همان قانونی که از طرف خدای تبارک و تعالی نازل شده و در لسان قرآن و نبی اکرم (ص) بیان شده است. اگر رسول اکرم (ص) خلافت را عهده‌دار شد، به امر خدا بود. خدای تبارک و تعالی آن حضرت را خلیفه قرار داده است، خلیفه الله فی الأرض. نه اینکه به رأی خود حکومتی تشکیل دهد و بخواهد رئیس مسلمین شود. همچنین بعد از اینکه احتمال می‌رفت اختلافاتی در امت پدید آید- چون تازه به اسلام ایمان آورده و جدید العهد بودند- خدای تعالی از راه وحی رسول اکرم (ص) را الزام کرد که فوراً همان جا، وسط بیابان، امر خلافت را ابلاغ کند (66) پس رسول اکرم (ص) به حکم قانون و به تبعیت از قانون حضرت امیر المؤمنین (ع) را به خلافت تعیین کرده؛ نه به این خاطر که دامادش بود، یا خدماتی کرده بود؛ بلکه چون مأمور و تابع حکم خدا و مجری فرمان خدا بود .

باری، حکومت در اسلام به مفهوم تبعیت از قانون است، و فقط قانون بر جامعه حکمفرمایی دارد. آنجا هم که اختیارات محدودی به رسول اکرم (ص) و ولات داده شده، از طرف خداوند است. حضرت رسول اکرم (ص) هر وقت مطلبی را بیان یا حکمی را ابلاغ کرده‌اند، به پیروی از قانون الهی بوده است؛ قانونی که همه بدون استثنا بایستی از آن پیروی و تبعیت کنند. حکم الهی برای رئیس و مرئوس منتج است. یگانه حکم و قانونی که برای مردم منتج و لازم الاجراست، همان حکم و قانون خداست. تبعیت از رسول اکرم (ص) هم به حکم خدا است که می‌فرماید: *وَ اطِيعُوا الرَّسُولَ* (از پیامبر پیروی کنید). پیروی از متصدیان حکومت یا اولوا الامر نیز به حکم الهی است، آنجا که می‌فرماید: *اطِيعُوا اللَّهَ وَ اطِيعُوا الرَّسُولَ وَ اُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ* (67) رأی اشخاص، حتی رأی رسول اکرم (ص)، در حکومت و قانون الهی هیچ گونه دخالتی ندارد؛ همه تابع اراده الهی هستند. حکومت اسلام سلطنتی هم نیست تا چه رسد به شاهنشاهی و امپراتوری (68). در این نوع حکومتها حکام بر جان و مال مردم مسلط هستند و خودسرانه در آن دخل و تصرف می‌کنند. اسلام از این رویه و طرز حکومت منزّه است. به همین جهت در حکومت اسلامی بر خلاف رژیم سلطنت و شاهنشاهی و امپراتوری، اثری از کاخهای بزرگ، عمارات کذایی، خدم و حشم، دفتر مخصوص،

برای جلوگیری از تعدیات افراد نسبت به یکدیگر هم حکومت و دستگاه قضایی و اجرایی لازم است. چون این امور به خودی خود صورت نمی‌گیرد، باید حکومت تشکیل داد. چون تشکیل حکومت و اداره جامعه بودجه و مالیات می‌خواهد، شارع مقدس بودجه و انواع مالیاتش را نیز تعیین نموده است؛ مانند خراجات، خمس، زکات و غیره .

اکنون که شخص معینی از طرف خدای تبارک و تعالی برای احراز امر حکومت در دوره غیبت تعیین نشده است تکلیف چیست؟ آیا باید اسلام را رها کنید؟ دیگر اسلام نمی‌خواهیم؟ اسلام فقط برای دویست سال بود؟ یا اینکه اسلام تکلیف را معین کرده است، ولی تکلیف حکومتی نداریم؟ معنای نداشتن حکومت این است که تمام حدود و ثغور مسلمین از دست برود؛ و ما با بحالی دست روی دست بگذاریم که هر کاری می‌خواهند بکنند. و ما اگر کارهای آنها را امضا نکنیم، رد نمی‌کنیم. آیا باید این طور باشد؟ یا اینکه حکومت لازم است؛ و اگر خدا شخص معینی را برای حکومت در دوره غیبت تعیین نکرده است، لکن آن خاصیت حکومتی را که از صدر اسلام تا زمان حضرت صاحب (ع) موجود بود برای بعد از غیبت هم قرار داده است. این خاصیت که عبارت از علم به قانون و عدالت باشد در عده پیشماری از فقهای عصر ما موجود است .

اگر با هم اجتماع کنند، می‌توانند حکومت عدل عمومی در عالم تشکیل دهند .

ولایت فقیه

اگر فرد لایقی که دارای این دو خصلت باشد به پا خاست و تشکیل حکومت داد، همان ولایتی را که حضرت رسول اکرم (ص) در امر اداره جامعه داشت دارا می‌باشد؛ و بر همه مردم لازم است که از او اطاعت کنند .

این توهم که اختیارات حکومتی رسول اکرم (ص) بیشتر از حضرت امیر (ع) بود، یا اختیارات حکومتی حضرت امیر (ع) بیش از فقیه است، باطل و غلط است. البته فضایل حضرت رسول اکرم (ص) بیش از همه عالم است؛ و بعد از ایشان فضایل حضرت امیر (ع) از همه بیشتر است؛ لکن زیادی فضایل معنوی اختیارات حکومتی را افزایش نمی‌دهد. همان اختیارات و ولایتی که حضرت رسول و دیگر ائمه، صلوات الله علیهم، در تدارک و بسج سپاه، تعیین ولات و استانداران، گرفتن مالیات و صرف آن در مصالح مسلمانان داشتند، خداوند همان اختیارات را برای حکومت فعلی قرار داده است؛ منتها شخص معینی نیست، روی عنوان عالم عادل است .

ولایت اعتباری

وقتی می‌گوییم ولایتی را که رسول اکرم (ص) و ائمه (ع) داشتند، بعد از غیبت، فقیه عادل دارد، برای هیچ کس این توهم نباید پیدا شود که مقام فقها همان مقام ائمه (ع) و رسول اکرم (ص) است. زیرا اینجا صحبت از مقام نیست؛ بلکه صحبت از وظیفه است .

ولایت، یعنی حکومت و اداره کشور و اجرای قوانین شرع مقدس، یک وظیفه سنگین و مهم است؛ نه اینکه برای کسی شأن و مقام غیر عادی به وجود بیآورد و او را از حد انسان عادی بالاتر ببرد. به عبارت دیگر، ولایت مورد بحث، یعنی حکومت و اجرا و اداره، بر خلاف تصویری که خیلی از افراد دارند، امتیاز نیست بلکه وظیفه‌ای خطیر است .

ولایت فقیه از امور اعتباری عقلایی⁽⁶⁶⁾ است و واقعیتی جز جعل ندارد؛ مانند جعل (قرار دادن و تعیین) قیم برای صغار. قیم ملت با قیم صغار از لحاظ وظیفه و موقعیت هیچ فرقی ندارد. مثل این است که امام (ع) کسی را برای حضانت⁽⁶⁷⁾ حکومت، یا منصبی از مناصب، تعیین کند. در این موارد معقول نیست که رسول اکرم (ص) و امام با فقیه فرق داشته باشد .

امام باید فضل بر دیگران داشته باشد⁽⁶¹⁾ اشکالاتی هم که علمای شیعه بر دیگران نمودند در همین بوده که فلان حکم را از خلیفه پرسیدند نتوانست جواب بگوید، پس لایق خلافت و امامت نیست. فلان کار را بر خلاف احکام اسلام انجام داد، پس لایق امامت نیست⁽⁶²⁾ . و ....

قانوندانی و عدالت از نظر مسلمانان شرط و رکن اساسی است. چیزهای دیگر در آن⁽⁶³⁾ دخالت و ضرورت ندارد. مثلاً علم به چگونگی مالکانه، علم به اینکه صانع تبارک و تعالی دارای چه اوصافی است هیچ یک در موضوع امامت دخالت ندارد. چنانکه اگر کسی همه علوم طبیعی را بداند و تمام قوای طبیعت را کشف کند، یا موسیقی را خوب بلد باشد، شایستگی خلافت را پیدا نمی‌کند. و نه به این وسیله بر کسانی که قانون اسلام را می‌دانند و عادلند نسبت به تصدی حکومت اولویت پیدا می‌کند. آنچه مربوط به خلافت است و در زمان رسول اکرم (ص) و ائمه ما (ع) (دربار آن صحبت و بحث شده و بین مسلمانان هم مسلم بوده، این است که حاکم و خلیفه اولاً باید احکام اسلام را بداند، یعنی قانوندان باشد؛ و ثانیاً عدالت داشته از کمال اعتقادی و اخلاقی برخوردار باشد .

عقل همین اقتضا را دارد؛ زیرا حکومت اسلامی حکومت قانون است، نه خودسری و نه حکومت اشخاص بر مردم. اگر زمامدار مطالب قانونی را نداند، لایق حکومت نیست :

چون اگر تقلید کند، قدرت حکومت شکسته می‌شود. و اگر نکند، نمی‌تواند حاکم و مجری قانون اسلام باشد. و این مسلم است که الفقهاء حکام علی السلاطین⁽⁶⁴⁾ . سلاطین اگر تابع اسلام باشند، باید به تبعیت فقها درآیند و قوانین و احکام را از فقها بپرسند و اجرا کنند. در این صورت حکام حقیقی همان فقها هستند؛ پس بایستی حاکمیت رسماً به فقها تعلق بگیرد؛ نه به کسانی که به علت جهل به قانون مجبورند از فقها تبعیت کنند. البته لازم نیست که صاحب منصبان و مرزبانان و کارمندان اداری، همه قوانین اسلام را بدانند و فقیه باشند؛ بلکه کافی است قوانین مربوط به شغل و وظیفه خویش را بدانند. چنانکه در زمان پیغمبر (ص) و امیر المؤمنین (ع) این طور بوده است. مصدر امور باید دارای این دو امتیاز باشد؛ لکن معاونین و صاحب منصبان و مأمورانی که به شهرستانها فرستاده می‌شوند باید قوانین مربوط به کار خود را دانسته و در موارد دیگر از مصدر امر بپرسند .

- زمامدار بایستی از کمال اعتقادی و اخلاقی برخوردار و عادل باشد؛ و دامنش به معاصی آلوده نباشد. کسی که می‌خواهد حدود جاری کند، یعنی قانون جزای اسلام را به مورد اجرا گذارد، متصدی بیت المال و خرج و دخل مملکت شود، و خداوند اختیار اداره بندگانش را به او بدهد، باید معصیت کار نباشد. قَالَ لَا يَنْتَلِ عَهْدِي الظَّالِمِينَ⁽⁶⁵⁾

خداوند تبارک و تعالی به جائر چنین اختیاری نمی‌دهد. زمامدار اگر عادل نباشد در دادن حقوق مسلمین، اخذ مالیاتها و صرف صحیح آن، و اجرای قانون جزاء عادلانه رفتار نخواهد کرد؛ و ممکن است اعوان و انصار و نزدیکان خود را بر جامعه تحمیل نماید، و بیت المال مسلمین را صرف اغراض شخصی و هوسرانی خویش کند .

بنا بر این، نظریه شیعه در مورد طرز حکومت و اینکه چه کسانی باید عهده‌دار آن شوند در دوره رحلت پیغمبر اکرم (ص) تا زمان غیبت واضح است. به موجب آن امام باید فاضل و عالم به احکام و قوانین و در اجرای آن عادل باشد .

شرایط زمامدار در دوره غیبت

اکنون که دوران غیبت امام (ع) پیش آمده و بناست احکام حکومتی اسلام باقی بماند و استمرار پیدا کند و هرج و مرج روا نیست، تشکیل حکومت لازم می‌آید. عقل هم به ما حکم می‌کند که تشکیلات لازم است تا اگر به ما هجوم آوردند بتوانیم جلوگیری کنیم؛ اگر به نوامیس مسلمین تهاجم کردند، دفاع کنیم. شرع مقدس هم دستور داده که باید همیشه در برابر اشخاصی که می‌خواهند به شما تجاوز کنند برای دفاع آماده باشید .

زهر، علیها سلام، قاضی و خلیفه نیست، لازمه‌اش این نیست که مثل من و شماست؛ یا بر ما برتری معنوی ندارد. همچنین اگر کسی قائل شد که **النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ** (74) .

سخنی درباره رسول اکرم (ص) گفته بالاتر از اینکه آن حضرت مقام ولایت و حکومت بر مؤمنان را دارد. و ما در این باره اکنون صحبتی نداریم، زیرا به عهده علم دیگری است .

حکومت وسیله‌ای است برای تحقق بخشیدن به هدفهای عالی

عهده‌دار شدن حکومت فی حد ذاته شأن و مقامی نیست؛ بلکه وسیله انجام وظیفه اجرای احکام و برقراری نظام عادلانه اسلام است. حضرت امیر المؤمنین (ع) (درباره نفس حکومت و فرماندهی به ابن عباس (75) فرمود: این کفش چقدر می‌آرد؟ گفت: هیچ. فرمود: فرماندهی بر شما نزد من از این هم کم ارزشتر است؛ مگر اینکه به وسیله فرماندهی و حکومت بر شما بتوانم حق (یعنی قانون و نظام اسلام) را برقرار سازم؛ و باطل (یعنی قانون و نظامات ناروا و ظالمانه) را از میان بردارم (76). پس، نفس حاکم‌شدن و فرمانروایی وسیله‌ای بیش نیست. و برای مردان خدا اگر این وسیله به کار خیر و تحقق هدفهای عالی نیاید، هیچ ارزش ندارد. لذا در خطبه نهج البلاغه می‌فرماید: اگر حجج بر من تمام نشده و ملزم به این کار نشده بودم، آن را (یعنی فرماندهی و حکومت را) رها می‌کردم. بدیهی است تصدی حکومت به دست آوردن یک وسیله است؛ نه اینکه یک مقام معنوی باشد؛ زیرا اگر مقام معنوی بود، کسی نمی‌توانست آن را غصب کند یا رها سازد. هرگاه حکومت و فرماندهی وسیله اجرای احکام الهی و برقراری نظام عادلانه اسلام شود، قدر و ارزش پیدا می‌کند؛ و تصدی آن صاحب ارجمندی و معنویت بیشتر می‌شود. بعضی از مردم چون دنیا چشمشان را پر کرده، خیال می‌کنند که ریاست و حکومت فی نفسه برای ائمه (ع) شأن و مقامی است، که اگر برای دیگری ثابت شد دنیا به هم می‌خورد. حال آنکه نخست وزیر شوروی یا انگلیس و رئیس جمهور امریکا حکومت دارند، منتها کافرند. کافرند، اما حکومت و نفوذ سیاسی دارند؛ و این حکومت و نفوذ و اقتدار سیاسی را وسیله کامروایی خود از طریق اجرای قوانین و سیاستهای ضد انسانی می‌کنند .

ائمه و فقهای عادل موظفند که از نظام و تشکیلات حکومتی برای اجرای احکام الهی و برقراری نظام عادلانه اسلام و خدمت به مردم استفاده کنند. صرف حکومت برای آنان جز رنج و زحمت چیزی ندارد؛ منتها چه بکنند؟ مأمورند انجام وظیفه کنند .

موضوع ولایت فقیه مأموریت و انجام وظیفه است .

هدفهای عالی حکومت

حضرت درباره اینکه چرا حاکم و فرمانده و عهده‌دار کار حکومت شده، تصریح می‌کند که برای هدفهای عالی؛ برای اینکه حق را برقرار کند و باطل را از میان ببرد .

فرمایش امام این است که خدایا تو می‌دانی ما برای به دست آوردن منصب و حکومت قیام نکرده‌ایم؛ بلکه مقصود ما نجات مظلومین از دست ستمکاران است. آنچه مرا وادار کرد که فرماندهی و حکومت بر مردم را قبول کنم، این بود که خدای تبارک و تعالی از علما تعهد گرفته و آنان را موظف کرده که بر پروری و بهره‌مندی ظالمانه ستمگران و گرسنگی جانکاه ستم‌دیدگان سکوت ننمایند (77). یا می‌فرماید :

اللَّهُمَّ، إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ الَّذِي كَانَ مِنَّا مُنَافَسَةً فِي سُلْطَانٍ، وَكَأَلَيْبَاسٍ شَيْءٍ مِن قُضُولِ الْخَطَامِ .

مثلاً یکی از اموری که فقیه متصدی ولایت آن است اجرای حدود (یعنی قانون جزای اسلام) است. آیا در اجرای حدود بین رسول اکرم (ص) و امام و فقیه امتیازی است؟ یا چون رتبه فقیه پایین‌تر است باید کمتر بزند؟ حد زانی که صد تازیانه است اگر رسول اکرم (ص) جاری کند، ۱۵۰ تازیانه می‌زند، و حضرت امیر المؤمنین (ع) صد تازیانه، و فقیه پنجاه تازیانه؟ یا اینکه حاکم متصدی قوه اجرائیه است و باید حد خدا را جاری کند؛ چه رسول الله (ص) باشد، و چه حضرت امیر المؤمنین (ع)، یا نماینده و قاضی آن حضرت در بصره و کوفه، یا فقیه عصر .

دیگر از شئون رسول اکرم (ص) و حضرت امیر (ع) اخذ مالیات، خمس، زکات، جزیه، و خراج اراضی خراجیه (68) است. آیا رسول اکرم (ص) اگر زکات بگیرد، چقدر می‌گیرد؟ از یک جا ده یک و از یک جا بیست یک؟ حضرت امیر المؤمنین (ع) خلیفه شدند چه می‌کنند؟ جنابعالی فقیه عصر و نافذ الکلمه شدید چطور؟ آیا در این امور ولایت رسول اکرم (ص) با حضرت امیر المؤمنین (ع) و فقیه فرق دارد؟ خداوند متعال رسول اکرم (ص) را ولی همه مسلمانان قرار داده؛ و تا وقتی آن حضرت باشند، حتی بر حضرت امیر (ع) (ولایت دارند. پس از آن حضرت، امام بر همه مسلمانان، حتی بر امام بعد از خود، ولایت دارد؛ یعنی، اوامر حکومتی او درباره همه نافذ و جاری است و می‌تواند قاضی و والی نصب و عزل کند. همین ولایتی که برای رسول اکرم (ص) و امام در تشکیل حکومت و اجرا و تصدی اداره هست، برای فقیه هم هست. لکن فقها ولی مطلق به این معنی نیستند که بر همه فقهای زمان خود ولایت داشته باشند و بتوانند فقیه دیگری را عزل یا نصب نمایند. در این معنا مراتب و درجات نیست که یکی در مرتبه بالاتر و دیگری در مرتبه پایین‌تر باشد؛ یکی والی و دیگری والیر باشد .

پس از ثبوت این مطلب، لازم است که فقها اجتماعاً یا انفراداً برای اجرای حدود و حفظ نفوس و نظام حکومت شرعی تشکیل دهند. این امر اگر برای کسی امکان داشته باشد، واجب عینی است؛ و گر نه واجب کفایی است (69). در صورتی هم که ممکن نباشد، ولایت ساقط نمی‌شود، زیرا از جانب خدا منصوبند. اگر توانستند، باید مالیات، زکات، خمس و خراج را بگیرند و در مصالح مسلمین صرف کنند؛ و اجرای حدود کنند. این طور نیست که حالا که نمی‌توانیم حکومت عمومی و سراسری تشکیل بدهیم، کنار بنشینیم؛ بلکه تمام امور [ی] که مسلمین [آبدان] [محتاجند و از وظایفی است که حکومت اسلامی باید عهده‌دار شود، هر مقدار که می‌توانیم باید انجام دهیم .

ولایت تکوینی

لازمه اثبات ولایت و حکومت برای امام (ع) این نیست که مقام معنوی نداشته باشد .

برای امام مقامات معنوی هم هست که جدا از وظیفه حکومت است. و آن، مقام خلافت کلی الهی است که گاهی در لسان ائمه، علیهم السلام، از آن یاد شده است .

خلافتی است تکوینی که به موجب آن جمیع ذرات در برابر ولی امر خاضعند. از ضروریات مذهب ماست که کسی به مقامات معنوی ائمه (ع) نمی‌رسد، حتی ملک مقرب و نبی مرسل. اصولاً رسول اکرم (ص) و ائمه (ع) -طبق روایاتی که داریم- قبل از این عالم انواری بوده‌اند در ظل عرش؛ و در انعقاد نظفه و طینت از بقیه مردم امتیاز داشته‌اند (70). و مقاماتی دارند الی ما شاء الله. چنانکه در روایات معراج جبرئیل عرض می‌کند: **لَوْ دَنَوْتُ أُمَّلَةَ، لَأَخْرَقْتُ (71)**. هرگاه کمی نزدیکتر می‌شدم، سوخته بودم. یا این فرمایش که **إِنَّ لَنَا مَعَ اللَّهِ حَالَاتٍ لَا يَسْتَعْنُ مَلَكَتُمْ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ (72)**

(ما با خدا حالاتی داریم که نه فرشته مقرب آن را می‌تواند داشته باشد و نه پیامبر مرسل). این جزء اصول مذهب ماست که ائمه (ع) چنین مقاماتی دارند، قبل از آنکه موضوع حکومت در میان باشد. چنانکه به حسب روایات این مقامات معنوی برای حضرت زهر، سلام الله علیها، هم هست (73)؛ یا اینکه آن حضرت نه حاکم است و نه قاضی و نه خلیفه. این مقامات سوای وظیفه حکومت است. لذا وقتی می‌گوییم حضرت

عمومی، مانند حضرت امیر المؤمنین (ع) رفتار کند؛ و طبق برنامه‌ای که برای مالک اشتر⁽⁷⁹⁾، و در حقیقت برای همه والیان و حکام، تعیین فرموده است⁽⁸⁰⁾؛ چون بخشنامه‌ای است عمومی که فقها هم اگر والی شدند بایستی دستور العمل خویش بدانند.

ولایت فقیه به استاد اخبار

جانشینان رسول اکرم (ص) فقهای عادلند

از روایاتی که در دلالتش اشکال نیست این روایت است:

قال امیر المؤمنین (ع) قال رسول الله (ص): (اللَّهُمَّ ارْزُحْ خَلْفَانِي (ثَلَاثَ مَرَاتٍ) قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَنْ خَلْفَاؤُكَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يَأْتُونَ مِنْ بَعْدِي، يَرَوُونَ خَدِيثِي وَ سُنِّي فَيَعْلَمُونَهَا النَّاسُ مِنْ بَعْدِي⁽⁸¹⁾.

امیر المؤمنین (ع) می‌فرماید که رسول الله (ص) فرمود: خدایا، جانشینان مرا رحمت کن. و این سخن را سه بار تکرار فرمود. پرسیده شد که ای پیغمبر خدا، جانشینان چه کسانی هستند. فرمود: کسانی که بعد از من می‌آیند، حدیث و سنت مرا نقل می‌کنند، و آن را پس از من به مردم می‌آموزند.

شیخ صدوق⁽⁸²⁾؛ علیه الرحمة، این روایت را در کتابهای معانی الاخبار، عیون اخبار الرضا⁽⁸³⁾، و مجالس⁽⁸⁴⁾، از پنج طریق- که تقریباً چهار طریق می‌شود، چون دو طریق از بعضی جهات مشترک است- نقل کرده است.

در مواردی که مُسْتَدَّ ذکر شده است، در یک مورد فِیَعْلَمُونَهَا، و در بقیه موارد فِیَعْلَمُونَهَا النَّاسُ می‌باشد⁽⁸⁶⁾. و آنجا که مُرْسَل⁽⁸⁷⁾، ذکر شده است، فقط صدر روایت است و جمله فِیَعْلَمُونَهَا النَّاسُ من بعدی را⁽⁸⁸⁾ ندارد.

ما درباره این روایت روی دو فرض صحبت می‌کنیم:

فرض کتیم روایت واحده باشد و جمله فِیَعْلَمُونَهَا ... در ذیل حدیث زیاده شده. و یا اینکه جمله مزبور بوده و افتاده است. و سقوط جمله به واقع نزدیکتر است؛ زیرا اگر اضافه شده باشد، نمی‌توان گفت از روی خطا یا اشتباه بوده است؛ چون همان طور که عرض شد، روایت از چند طریق رسیده، و راویان حدیث هم دور از هم زندگی می‌کرده‌اند: یکی در بلخ، و دیگری در نیشابور، و سومی در جای دیگر. با این وصف نمی‌شود عمداً این جمله زیاد شده باشد. و بعد به نظر می‌رسد که چند نفر دور از هم به ذهنشان بیاید که چنین جمله‌ای را به حدیث اضافه کنند. بنا بر این، اگر روایت واحده باشد، ما قاطعیم که جمله فِیَعْلَمُونَهَا ... از طریقی که صدوق (ره) نقل کرده‌اند ساقط شده و از قلم نساخ افتاده. یا اینکه صدوق (ره) جمله را ذکر نکرده است.

فرض دیگر اینکه دو حدیث باشد: یکی بدون جمله فِیَعْلَمُونَهَا ... و دیگری با این جمله وارد شده باشد. بنا بر اینکه جمله مزبور در حدیث باشد، قطعاً کسانی را که شغل آنان نقل حدیث باشد و از خود رأی و فتوایی ندارند شامل نمی‌شود؛ و نمی‌توان گفت بعضی از محدثین که اصلاً حدیث را نمی‌فهمند و مصداق رَبِّ حَامِلِ فِقْهٍ لَيْسَ بِفَقِيهِ⁽⁸⁹⁾

هستند و مانند دستگاه ضبط اخبار و روایات را می‌گیرند و می‌نویسند و در دسترس مردم قرار می‌دهند خلیفه‌اند و علوم اسلامی را تعلیم می‌دهند. البته زحمات آنان برای اسلام و مسلمین ارزنده است، و بسیاری از آنان هم فقیه و صاحب رأی بوده‌اند؛ مانند کلینی⁽⁹⁰⁾ (ره)، شیخ صدوق⁽⁹¹⁾ (ره) و پدر شیخ صدوق (ره) که از فقها بوده و احکام و علوم اسلام را به مردم تعلیم می‌داده‌اند. ما که می‌گوییم شیخ صدوق (ره)

خدایا، تو خوب می‌دانی که آنچه از ما سر زده و انجام شده، رقابت برای به دست گرفتن قدرت سیاسی، یا جستجوی چیزی از اموال ناجیز دنیا نبوده است.

و بلافاصله درباره اینکه پس او و یارانش به چه منظور کوشش و تلاش می‌کرده‌اند می‌فرماید:

وَلَكِنْ لِيُرِدَ الْمُعَالِمَ مِنْ دِينِكَ، نَظْهَرُ الْأَصْلَاحَ فِي بِلَادِكَ قِيَامَنُ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِكَ، وَ تَقَامَ الْمُعْتَلَّةُ مِنْ خُدُودِكَ.

بلکه برای این بود که اصول روشن دینت را بازگردانیم و به تحقق رسانیم؛ و اصلاح را در کثورت پدید آوریم؛ تا در نتیجه آن بندگان ستم‌دیده‌ات ایمنی یابند؛ و قوانین (یا قانون جزای) تعطیل شده و بی‌اجرا مانده‌ات به اجرا درآید و برقرار گردد.

خصال لازم برای تحقق این هدفها

حاکمی که می‌خواهد به وسیله تشکیلات دولت و قدرت آمرانهای که دارد هدفهای عالی اسلام را عملی کند، همان هدفهایی را که امام (ع) شرح داد، بایستی همان خصال ضروری را که سابقاً اشاره کردیم داشته باشد؛ یعنی، عالم به قانون و عادل باشد. به همین جهت، حضرت امیر المؤمنین (ع) به دنبال فرمایشات خود در تعیین هدفهای حکومت به خصال لازم حاکم اشاره می‌فرماید:

اللَّهُمَّ أَنْتَ أَوْلَى مَنْ أُنَابَ وَ سَمِعَ وَ أَجَابَ. لَمْ يَسْفِنِي إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِالصَّلَاةِ. وَ قَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ الْوَالِي عَلَى الْفُرُوجِ وَ الدَّمَاوِ وَ الْمَغَايِمِ وَ الْأَحْكَامِ وَ إِمَامَةُ الْمُسْلِمِينَ الْبَخِيلِ. فَتَكُونُ فِي أَمْوَالِهِمْ نَهْمَةً.

خدایا، من اولین کسی بودم که رو به تو آورده؛ (دینت را که بر زبان رسول الله (ص) جاری شد) شنید و پذیرفت. هیچ کس جز پیغمبر خدا (ص) در نمازگزاران بر من سبقت نجست. و شما مردم خوب می‌دانید که شایسته نیست کسی که بر نواامیس و خونها و درآمدها و احکام و قوانین و پیشوایی مسلمانان ولایت و حکومت پیدا می‌کند بخیل باشد تا بر اموال مسلمانان حرص ورزد.

و لَا الْجَاهِلُ قِيَسَلَهُمْ بِجَهْلِهِ.

و باید که جاهل (و ناآگاه از قوانین) نباشد تا از روی نادانی مردم را به گمراهی بکشاند.

وَ لَا الْجَائِفِي فَيَقْطَعُهُمْ بِجَائِفِيهِ، وَ لَا الْخَائِفِي لِلدُّوْلِ فَيَنْجِدُ قَوْمًا دُونَ قَوْمِهِ. وَ بَإِيْدِكَ جَفَاكَارُ وَ خَشِنُ نَبَاشِدِ تَا بَه عِلْتِ جَفَايِ أَوْ مَرْدَمِ بَا أَوْ قَطْعِ رَابِطِهِ وَ مَرَاوَدِهِ كُنْتُمْ. وَ نِيْزَ بَإِيْدِكَ كَهْ أِزْ دَوْلْتَهَا تَرْتَسِدُ تَا بَا بِيْكَ دُوسْتِي وَ بَا دِيْگِرِي دَشْمَنِي كُنْتُمْ.

وَ لَا الْمُرْتَشِي فِي الْحُكْمِ قِيْدَهُبِ بِالْخُفُوقِ وَ يَقِفُ بِهَا دُونَ الْمَقَاطِعِ، وَ لَا الْمُنْطَلِّ لِلْسُنَّةِ قِيْهْلِكُنِ الْإِمَّةِ⁽⁷⁸⁾.

و باید که در کار قضاوت رشوه خوار نباشد تا حقوق افراد را پایمال کند و نگذارد حق به حقدار برسد. و نباید که سنت و قانون را تعطیل کند تا امت به گمراهی و نابودی نرود.

درست توجه کنید که مطالب این روایت حول دو موضوع دور می‌زند: یکی علم، و دیگری عدالت. و این دو را خصلت ضروری والی قرار داده است. در عبارت و لَا الْجَاهِلُ قِيَسَلَهُمْ بِجَهْلِهِ روی خصلت علم تکیه می‌کند. و در سایر عبارات روی عدالت، به معنای واقعی، تأکید می‌نماید. عدالت به معنای واقعی این است که در ارتباط با دول و معاشرت با مردم و معاملات با مردم و دادرسی و قضا و تقسیم درآمد

طه/ ۲۴ و ۴۳. مومنون/ ۴۵ - ۴۷ نازعات / ۱۷ . (101). تبلیها اینها را کنار گذاشته، آن دو روایت ضعیف را، که شاید وعاظ السلاطین جعل کرده‌اند، در دست گرفته و مستند قرار داده‌اند که باید با سلاطین ساخت و درباری شد! اگر اینها اهل روایت و دین‌شناس بودند، به روایات بسیاری که بر ضد ظلمه است عمل می‌کردند. و اگر اهل روایت هم هستند، باز عدالت ندارند. چون عادل و از معاصی به دور نیستند، از قرآن و آن همه روایت چشم می‌پوشند و به دو روایت ضعیف می‌چسبند! شکم آنهاست که آنها را متوسل به این دو روایت ضعیف کرده، نه علم! این شکم و حب جاه است که انسان را درباری می‌کند، نه روایت .

در هر صورت، گسترش دادن علوم اسلام و نشر احکام با فقهای عادل است تا احکام واقعی را از غیر واقعی، و روایاتی که ائمه (ع) از روی تقیه صادر کرده‌اند، تمیز بدهند .

چون می‌دانیم که ائمه ما گاهی در شرایطی بودند که نمی‌توانستند حکم واقع را بگویند؛ و گرفتار حکام ستمگر و جائز بودند، و در حال شدت تقیه و خوف به سر می‌بردند (البته خوف از برای مذهب داشتند نه برای خودشان). که اگر در بعضی موارد تقیه نمی‌شد، حکام ستمگر ریشه مذهب را قطع می‌کردند .

و اما دلالت حدیث شریف بر ولایت فقیه نباید جای تردید باشد، زیرا خلافت همان جانشینی در تمام شئون نبوت است؛ و جمله اللهم ارحم خلفائی دست کم از جمله علی خلیفتی ندارد. و معنی خلافت در آن غیر معنی خلافت در دوم نیست. و جمله الذین یأتون من بعدی و یروون حدیثی معرفی خلفاست، نه معنی خلافت؛ زیرا معنی خلافت در صدر اسلام امر مجهولی نبود که محتاج بیان باشد و سائل نیز معنی خلافت را نپرسید، بلکه اشخاص را خواست معرفی فرماید. و ایشان با این وصف معرفی فرمودند. جای تعجب است که هیچ کس از جمله علی خلیفتی یا الأئمة خلفائی؛ مسأله گویایی نفهمیده، و استدلال برای خلافت و حکومت ائمه به آن شده است، لکن در جمله خلفائی که رسیده‌اند توقف نموده‌اند. و این نیست مگر به واسطه آنکه گمان کرده‌اند خلافت رسول الله محدود به حد خاصی است، یا مخصوص به اشخاص خاصی، و چون ائمه، علیهم السلام، بر یک خلیفه هستند، نمی‌شود پس از ائمه علما فرماوروا و حاکم و خلیفه باشند؛ و باید اسلام بی‌سریست و احکام اسلام تعطیل باشند! و حدود و ثغور اسلام دستخوش اعدای دین باشند! و آن همه کجروی رایج شود که اسلام از آن بری است .

بحث در روایت اذا مات المؤمن...

محمد بن یحیی، عن احمد بن محمد، عن ابن محبوب، عن علی بن ابی حمزه قال سمعت ابا الحسن موسی بن جعفر، علیهما السلام، یقول: إذا مات المؤمن، بکت علی الملائکة و یباغ الارض الی کان یتبذ الله علیها، و ابواب السماء لنی کان یضعذ فیها بأعماله؛ و لیم فی الاسلام ثلثة لا یسألها شیء، لأن المؤمنین الفقهاء خصون الاسلام کحصن سور المدینة لها (102)

می‌گوید از امام موسی بن جعفر الصادق (ع) شنیدم که می‌فرمود: هرگاه مؤمن (یا فقیه مؤمن) بمیرد، فرشتگان بر او می‌گریند و قطعات زمینی که بر آن به پرستش خدا برمی‌خاسته و درهای آسمان که با اعمالش بدان فرامی‌رفته است. و در (دژ) اسلام شکافی پدیدار خواهد شد که هیچ چیز آن را ترمیم نمی‌کند، زیرا فقهای مؤمن دژهای اسلامند، و برای اسلام نقش حصار مدینه را برای مدینه دارند .

درباره متن این روایت

در همین باب از کتاب کافی روایت دیگری هست که به جای اذا مات المؤمن جمله اذا مات المؤمن الفقیه (103) دارد . در حالی که صدر روایتی که نقل کردیم کلمه الفقیه را ندارد، لکن از ذیل آن، که تعلیل می‌فرماید به لأن المؤمنین الفقهاء معلوم می‌شود کلمه فقیه از بالای روایت اضافه است. مخصوصاً با مناسبتی که از تلم فی الاسلام، حصن، و مانند آن استفاده می‌شود که تمام مناسب با فقها ست .

با شیخ مفید (92) ره) فرق دارد، مراد این نیست که شیخ صدوق (ره) قفاهت نداشته؛ یا اینکه قفاهت او از مفید (ره) کمتر بوده است؛ شیخ صدوق (ره) همان کسی است که در یک مجلس تمام اصول و فروع مذهب را شرح داده است (93)؛ لکن فرق ایشان با مفید (ره) این است که مفید (ره) و امثال ایشان از مجتهدینی هستند که نظر خودشان را در روایات و اخبار به کار می‌برده‌اند؛ و صدوق (ره) از فقهای است که نظر خود را به کار نمی‌برده، یا کمتر به کار می‌برده‌اند .

حدیث آنهایی را شامل می‌شود که علوم اسلام را گسترش می‌دهند، و احکام اسلام را بیان می‌کنند، و مردم را برای اسلام تربیت و آماده می‌سازند تا به دیگران تعلیم بدهند .

همان طور که رسول اکرم (ص) و ائمه (ع) احکام اسلام را نشر و بسط می‌دادند؛ حوزه درس داشتند؛ و چندین هزار نفر در مکتب آنان استفاده علمی می‌کردند؛ و وظیفه داشتند به مردم یاد بدهند. معنای یلمونها الناس همین است که علوم اسلام را بین مردم بسط و نشر بدهند و احکام اسلام را به مردم برسانند. اگر گفتیم که اسلام برای همه مردم دنیاست، این امر جزء واضحات عقول است که مسلمانان، مخصوصاً علمای اسلام، موظفند اسلام و احکام آن را گسترش بدهند و به مردم دنیا معرفی نمایند .

در صورتی که قائل شویم جمله یلمونها الناس در ذیل حدیث نبوده است، باید دید فرموده پیغمبر اکرم (ص): اللهم ارحم خلفائی ... اذین یأتون من بعدی و یروون حدیثی و سنتی، چه معنایی دارد. در این صورت، روایت باز راویان حدیثی را که تقیه نداشتند شامل نمی‌شود. زیرا سنن الهی که عبارت از تمام احکام است، از باب اینکه به پیغمبر اکرم (ص) وارد شده سنن رسول الله (ص) نامیده می‌شود. پس، کسی که می‌خواهد سنن رسول اکرم (ص) را نشر دهد باید تمام احکام الهی را بداند، صحیح را از سقیم تشخیص دهد، اطلاق و تقیید (94) عام و خاص (95)؛ و جمعهای عقلایی (96) را ملغف باشد، روایاتی را که در هنگام تقیه وارد شده از غیر آن تمیز بدهد، و موازینی را که برای آن تعیین کرده‌اند بداند. محدثینی که به مرتبه اجتهاد نرسیده‌اند و فقط نقل حدیث می‌کنند این امور را نمی‌دانند، و سنت واقعی رسول الله (ص) را نمی‌توانند تشخیص دهند. و این از نظر رسول الله (ص) بی‌ارزش است. مسلم است که آن حضرت نمی‌خواستند فقط قال رسول الله (ص) و عن رسول الله (ص) - (گرچه دروغ باشد و از آن حضرت نباشد) - در بین مردم رواج پیدا کند. بلکه منظورشان این بوده که سنت واقعی نشر شود، و احکام حقیقی اسلام بین مردم گسترش یابد. روایت من حیظ علی امتی آرتمین حدیثاً، حشره الله فقیها (97)

و دیگر روایاتی که در تمجید از نشر احادیث وارد شده، مربوط به محدثینی نیست که اصلاً نمی‌فهمند حدیث یعنی چه، اینها راجع به اشخاصی است که بتوانند حدیث رسول اکرم (ص) را مطابق حکم واقعی اسلام تشخیص دهند. و این ممکن نیست مگر مجتهد و فقیه باشند، که تمام جوانب و قضایای احکام را بسنجند، و روی موازینی که در دست دارند، و نیز موازینی که اسلام و ائمه (ع) معین کرده‌اند، احکام واقعی اسلام را به دست آورند. اینان خلیفه رسول الله (ص) هستند، که احکام الهی را گسترش می‌دهند و علوم اسلامی را به مردم تعلیم می‌کنند، و حضرت در حق آنان دعا کرده است: اللهم ارحم خلفائی .

بنا بر این، جای تردید نیست که روایت اللهم ارحم خلفائی شامل راویان حدیثی که حکم کاتب را دارند نمی‌شود؛ و یک کاتب و نویسنده نمی‌تواند خلیفه رسول اکرم (ص) باشد .

منظور از خلفا فقهای اسلامند. نشر و بسط احکام و تعلیم و تربیت مردم با فقهای است که عادلند؛ زیرا اگر عادل نباشند، مثل قضاتی هستند که روایت بر ضد اسلام جعل کردند؛ مانند سمره بن جندب (98) که بر ضد حضرت امیر المؤمنین (ع) روایت جعل کرد. و اگر فقیه نباشند، نمی‌توانند بفهمند که فقه چیست و حکم اسلام کدام. و ممکن است هزاران روایت را نشر بدهند که از عمال ظلمه و آخوندهای درباری در تعریف سلاطین جعل شده است. به طوری که ملاحظه می‌کنید، با دو روایت ضعیف چه بساطی راه انداخته‌اند (99) و آن را در مقابل قرآن قرار داده‌اند- قرآنی که جدیت دارد بر ضد سلاطین قیام کنید و موسی را به قیام علیه سلاطین وامی‌دارد (100). اعراف / ۱۰۳ که بعد یونس / 85- 75/

شلاق می‌زند و رجم می‌کردند، حبس ابد می‌کردند، نفی بلد می‌کردند؟ به فضل حدود و دیات اسلام رجوع کنید، می‌بینید همه اینها از اسلام است، و اسلام برای این امور آمده است. اسلام آمده تا به جامعه نظم بدهد، امامت اعتباری و حکومت برای تنظیم امور جامعه است.

ما مکلف هستیم که اسلام را حفظ کنیم. این تکلیف از واجبات مهم است؛ حتی از نماز و روزه واجبتر است. همین تکلیف است که ایجاب می‌کند خونها در انجم آن ریخته شود. از خون امام حسین (ع) که بالاتر نبود، برای اسلام ریخته شد. و این روی همان ارزشی است که اسلام دارد. ما باید این معنا را بفهمیم، و به دیگران هم تعلیم بدهیم. شما در صورتی خلفای اسلام هستید که اسلام را به مردم بیاموزید. و نگویید بگذار تا امام زمان (ع) بیاید. شما نماز را هیچ وقت می‌گذارید تا وقتی امام زمان (ع) آمد بخوانید؟ حفظ اسلام واجبتر از نماز است. منطق حاکم خمین را نداشته باشید که می‌گفت: باید معاصی را رواج داد تا امام زمان (ع) بیاید! اگر معصیت رواج پیدا نکند، حضرت ظهور نمی‌کند! اینجا نشینید فقط مباحثه کنید؛ بلکه در سایر احکام اسلام مطالعه کنید؛ حقایق را نشر دهید؛ جزوه بنویسید و منتشر کنید، البته مؤثر خواهد بود. من تجربه کرده‌ام که تأثیر دارد.

بحث در روایت الفقهاء ائمه الرسل...

على عن ابيه، عن التوفلي، عن السنكوني، عن ابي عبد الله، عَلَيْهِ السَّلَام، قال قال رَسُولُ اللَّهِ (ص) **الْفُقَهَاءُ أُمَّةُ الرَّسْلِ مَا لَمْ يَدْخُلُوا فِي الدُّنْيَا**، قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا ذَٰلِكَ فِي الدُّنْيَا؟ قَالَ: **أَتِيَاعُ السُّلْطَانِ. فَاذَا فَعَلُوا ذَٰلِكَ، فَاحْذَرُوهُمْ عَلَى دِينِكُمْ** (110). رسول اکرم (ص) می‌فرماید: فقهاء امین و مورد اعتماد پیامبرانند تا هنگامی که وارد (مطامع و لذایذ و ثروت‌های ناروای) دنیا نشده باشند. گفته شد: ای پیغمبر خدا، وارد شدنشان به دنیا چیست. می‌فرماید: پیروی کردن قدرت حاکمه. بنا بر این اگر چنان کردند، بایستی از آنها بر دینتان بترسید و پرهیز کنید.

بررسی تمام این روایت محتاج به بحث طولانی است، ما فقط درباره جمله الفقهاء ائمه الرسل که مورد نظر و مربوط به ولایت فقیه می‌باشد، صحبت می‌کنیم. ابتدا باید دید پیغمبران چه وظایف و اختیارات و شغلی دارند تا معلوم شود فقهاء، که مورد اعتماد و امانتدار ایشان هستند، چه وظایفی بر عهده دارند.

هدف بعثتها و وظایف انبیا

به حکم عقل و ضرورت ادیان، هدف بعثت و کار انبیا (ع) تنها مسأله گویی و بیان احکام نیست. این طور نیست که مثلاً مسائل و احکام از طریق وحی به رسول اکرم (ص) رسیده باشد، و آن حضرت و حضرت امیر المؤمنین و سایر ائمه (ع) (مسأله‌گوهایی باشند که خداوند آنان را تعیین فرموده تا مسائل و احکام را بدون خیانت برای مردم نقل کنند؛ و آنان نیز این امانت را به فقهاء واگذار کرده باشند تا مسائلی را که از انبیا گرفته‌اند بدون خیانت به مردم برسانند، و معنای الفقهاء ائمه الرسل این باشد که فقهاء در مسأله گفتن امین باشند.

در حقیقت، مهمترین وظیفه انبیا (ع) برقرار کردن یک نظام عادلانه اجتماعی از طریق اجرای قوانین و احکام است، که البته با بیان احکام و نشر تعالیم و عقاید الهی ملازمه دارد. چنانکه این معنا از آیه شریفه به وضوح پیدا است **لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيُقِيمُوا النَّاسَ بِالْقِسْطِ** (111).

هدف بعثتها به طور کلی این است که مردمان بر اساس روابط اجتماعی عادلانه نظم و ترتیب پیدا کرده، قد آدمیت راست گردانند. و این با تشکیل حکومت و اجرای احکام امکانپذیر است. خواه نبی خود موفق به تشکیل حکومت شود، مانند رسول اکرم (ص)، و خواه پیروانش پس از وی توفیق به تشکیل حکومت و برقراری نظام عادلانه اجتماعی را پیدا کنند. خداوند متعال که در باب خمس می‌فرماید: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا جَعَلْتُكَ مِنَ شَيْءٍ فَإِنَّ لَكَ لِحْسَةَ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ (112)....** یا درباره زکات می‌فرماید: **يُحَذِّرُكُم مِّنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً (113)...** یا درباره خراجات دستوراتی صادر می‌فرماید، در حقیقت رسول اکرم (ص) را نه برای فقط بیان این احکام برای مردم، بلکه برای اجرای آنها موظف می‌کند.

در مفهوم روایت

اینکه می‌فرماید مؤمنان فقیه دژهای اسلامند در حقیقت فقهاء را موظف و مأمور می‌کند که نگاهبان باشند، و از عقاید و احکام و نظامات اسلام نگهبانی کنند. بدیهی است این فرمایش امام به هیچ وجه جنبه تشریفات ندارد. مثل تعارفاتی نیست که به هم می‌کنیم. من به شما شریعتمدار می‌گویم، و شما به من شریعتمدار می‌گویید! یا مثل اینکه پشت پاکت به هم می‌نویسیم: حضرت مستطاب حجت الاسلام. اگر فقیه کنج منزل بنشیند و در هیچ امری از امور دخالت نکند، نه قوانین اسلام را حفظ کند، نه احکام اسلام را نشر دهد، نه دخالت در امور اجتماعی مسلمانان کند، و نه اهتمام به امور مسلمین داشته باشد، به او حصن الاسلام گفته می‌شود؟ او حافظ اسلام است؟ اگر رئیس حکومتی به صاحب منصب یا سرداری بگوید: برو فلان ناحیه را حفظ کن و حافظ آن ناحیه باش. وظیفه نگهبانی او اجازه می‌دهد که برود خانه بخوابد تا دشمن بیاید آن ناحیه را از بین ببرد؟ یا به هر نحوی که می‌تواند باید در حفظ آن ناحیه جدیت کند؟ اگر بگوید که ما بعضی احکام اسلام را حفظ می‌کنیم، من از شما سؤال می‌کنم: آیا حدود را جاری و قانون جزای اسلام را اجرا می‌کنید؟ نه. شکافی در اینجا ایجاد گردید. و در هنگامی که شما وظیفه نگهبانی داشتید، قسمتی از دیوار خراب شد. مرزهای مسلمین و تمامیت ارضی وطن اسلامی را حفظ می‌کنید؟ نه، کار ما دعاگویی است اگسست دیگر دیوار هم فرو ریخت. شما از ثروتمندان حقوق فقرا را می‌گیرید و به آنان می‌رسانید؟

چون وظیفه اسلامی شما این است که بگریید و به دیگران بدهید. نه! اینها مربوط به ما نیست. ان شاء الله دیگران می‌آیند انجام می‌دهند! دیوار دیگر هم خراب شد. شما مانند مثل شاه سلطان حسین و اصفهان (104). این چه حصنی است که هر گوشه‌ای را به آقای حصن الاسلام عرضه نداریم عذرخواهی می‌کند! آیا معنی حصن همین است؟

اینکه فرموده‌اند فقهاء حصون اسلامند یعنی مکلفند اسلام را حفظ کنند، و زمینهای را فراهم آورند که بتوانند حافظ اسلام باشند. و این از اهم واجبات است. و از واجبات مطلق می‌باشد نه مشروط (105). و از جاهایی است که فقهای اسلام باید دنبالش بروند، حوزه‌های دینی باید به فکر باشند و خود را معجز به تشکیلات و لوازم و قدرتی کنند که بتوانند اسلام را به تمام معنا نگهبانی کنند، همان گونه که خود رسول اکرم (ص) و ائمه (ع) حافظ اسلام بودند و عقاید و احکام و نظامات اسلام را به تمام معنا حفظ می‌کردند.

ما تمام جهات را کنار گذاشته‌ایم، و مقداری از احکام را گرفته، خلفاً عن سلف (106). مباحثه می‌کنیم. بسیاری از احکام اسلام جزء علوم غریبه (107) شده است! اصلاً اسلام غریب است. از آن فقط اسمی مانده است. تمام جزایات اسلام که بهترین قانون جزایی است که برای بشر آمده، الان بکلی فراموش شده، و لم یبق الا اسمه (108).

تمام آیات شریفه که برای جزایات و حدود آمده است لم یبق الا قراءته ما قرائت می‌کنیم: **الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةً (109)**

اما تکلیف نداریم. فقط باید قرائت کنیم تا قرائت ما خوب شود و از مخرج ادا کنیم! اما اینکه واقعیت‌های اجتماعی چگونه است، و جامعه اسلامی در چه حالی است، و فحشا و فساد چگونه رواج پیدا کرده، و حکومتها مؤید و پشتیبان زناکاران هستند، به ما مربوط نیست! ما فقط بفهمیم که برای زن و مرد زناکار این مقدار حد تعیین شده است، ولی جریان حد و اجرای قانون مبارزه با زنا به عهده چه کسی می‌باشد، به ما ربطی ندارد!

می‌پرسم آیا رسول اکرم (ص) این طور بودند؟ قرآن را می‌خواندند و کنار می‌گذاشتند و به حدود و اجرای قانون کاری نداشتند؟ خلفای بعد از رسول اکرم (ص) بنایشان بر این بود که مسائل را دست مردم بدهند و بگویند با شما کاری نداریم؟ یا به عکس، حدود معین کرده بودند و

اضافه بگیرد. نباید بگذارد در بیت المال هرج و مرج واقع شود، و یک شاهی ضایع گردد. اگر فقیهی بر خلاف موازین اسلام کاری انجام داد نعوذ بالله فسقی مرتکب شد، خود به خود از حکومت منزول است، زیرا از امانتداری ساقط شده است .

حاکم در حقیقت قانون است. همه در امان قانونند، در پناه قانون اسلامند. مردم و مسلمانان در دایره مقررات شرعی آزادند، یعنی بعد از آنکه طبق مقررات شرعی عمل کردند، کسی حق ندارد بگوید اینجا بنشین یا آنجا برو. این حرفها در کار نیست. آزادی دارند و حکومت عدل اسلامی چنین است. مثل این حکومتها نیست که امنیت را از مردم سلب کرده‌اند. هر کس در خانه خود می‌لرزد که شاید الان بریزند و کاری انجام دهند .

چنانکه در حکومت معاویه و حکومتهای مانند آن امنیت را از مردم سلب نموده و مردم امان نداشتند. به تهمت یا صرف احتمال می‌کشند، تبعید می‌کردند، و حبس می‌کردند- حبسهای طولی المدت- چون حکومت اسلامی نبود. هرگاه حکومت اسلامی تأسیس شود، همه در سایه قانون با امنیت کامل به سر می‌برند، و هیچ حاکمی حق ندارد بر خلاف مقررات و قانون شرع مطهر قدمی بردارد .

پس، معنای امین این است که فقها تمام امور را که اسلام مقرر داشته به طور امانت اجرا کنند، نه اینکه تنها مسأله بگویند. مگر امام مسأله‌گو بود و تنها بیان قانون می‌کرد؟ مگر پیامبران مسأله‌گو بودند تا فقها در مسأله‌گویی امین آنها باشند؟ البته مسأله‌گویی و بیان قوانین هم یکی از وظایف فقهی است، لکن اسلام به قانون نظر آلی دارد، یعنی، آن را آلت و وسیله تحقق عدالت در جامعه می‌داند، وسیله اصلاح اعتقادی و اخلاقی و تهذیب انسان می‌داند. قانون برای اجرا و برقرار شدن نظم اجتماعی عادلانه به منظور پرورش انسان مهذب است. وظیفه مهم پیغمبران اجرای احکام بوده، و قضیه نظارت و حکومت مطهر بوده است .

روایت حضرت رضا (ع) را خواندم که لو لم يجعل لهم اماماً قیماً حافظاً مستودعاً، لدرست المله ... به طور قضیه کلی می‌فرماید: برای مردم امام قیم حافظ امین لازم است. و در این روایت می‌فرماید: فقها ائمه‌ای رسل هستند. از این صغرا و کبرا (117) برمی‌آید که فقها باید رئیس ملت باشند تا نگذارند اسلام مندرس شود و احکام آن تعطیل شود. چون فقهای عادل در کشورهای مسلمان نشین حکومت نداشته و ولایتشان برقرار نشده، اسلام مندرس گشته و احکام آن تعطیل شده است. فرمایش حضرت رضا (ع) به تحقق پیوسته است. تجربه صحت آن را بر همه ثابت کرده است .

اکنون اسلام مندرس نشده است؟ اکنون که در بلاد اسلامی احکام اسلام اجرا نمی‌گردد، حدود جاری نمی‌شود، احکام اسلام حفظ نشده، نظام اسلام از بین رفته، هرج و مرج و عنان گسیختگی متداول شده، اسلام مندرس نیست؟ آیا اسلام همین است که در کتابها نوشته شود؟ مثلاً در کافی نوشته و کنار گذاشته شود؟ اگر در خارج احکام اجرا نشد، و حدود جاری نگشت، دزد به سزای خود نرسید، غارتگران و ستمگران و مختلسین به کیفر نرسیدند، و ما فقط قانون را گرفتیم و بوسیدیم و کنار گذاشتیم، قرآن را بوسیدیم و حفظ کردیم، و شبهای جمعه سوره یاسین خواندیم، اسلام حفظ شده است؟

چون بسیاری از ما فکر نکردیم که ملت اسلام باید با حکومت اسلامی اداره و منظم شود، کار به اینجا رسید که نه تنها نظم اسلام در کشورهای اسلامی برقرار نیست و قوانین ظالمانه و فاسدکننده به جای قانون اسلام اجرا می‌شود، بلکه برنامه‌های اسلام در ذهن خود آقایان علما هم کهنه شده، به طوری که وقتی صحبت می‌شود، می‌گویند الفقهاء ائمه‌الرسل یعنی در گفتن مسائل امین هستند. آیات قرآن را نشنیده می‌گیرند، و آن همه روایات را که دلالت دارد بر اینکه در زمان غیبت علمای اسلام والی هستند تأویل می‌کنند که مراد مسأله‌گویی است. آیا امانتداری این طور است؟ آیا امین لازم نیست که نگذارد احکام اسلام تعطیل شود، و تبهکاران بدون کیفر بمانند؟ نگذارد در مالیاتها و درآمدهای کشور این قدر هرج و مرج و حیف و میل واقع شود و چنین تصرفات ناشایسته بشود؟ بدیهی است که اینها امین لازم دارد. و وظیفه فقهاست که امانتداری کنند. و در این صورت امین و عادل خواهند بود .

همان طور که باید اینها را میان مردم نشر دهد، مأمور است که اجرا کند. مالیاتهایی نظیر خمس و زکات و خراج را بگیرد و صرف مصالح مسلمین کند؛ عدالت را بین ملتها و افراد مردم گسترش دهد، اجرای حدود و حفظ مرز و استقلال کشور کند، و نگذارد کسی مالیات دولت اسلامی را حیف و میل نماید .

اینکه خداوند رسول اکرم (ص) را رئیس قرار داده و اطاعتش را واجب شمرده است :

أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ (114)

مراد این نبوده که اگر پیغمبر اکرم (ص) مسأله گفت، قبول کنیم و عمل نماییم. عمل کردن به احکام، اطاعت خداست. همه کارهای عبادی و غیر عبادی که مربوط به احکام است اطاعت خدا می‌باشد. متابعت از رسول اکرم (ص) عمل کردن به احکام نیست، مطلب دیگری است. البته اطاعت رسول اکرم (ص) به یک معنا اطاعت خداست، چون خدا دستور داده از پیغمبرش اطاعت کنیم .

اگر رسول اکرم (ص)، که رئیس و رهبر جامعه اسلامی است، امر کند و بگوید همه باید با سپاه اسامه (115) به جنگ بروند، کسی حق تخلف ندارد (116) این امر خدا نیست، بلکه امر رسول است. خداوند حکومت و فرماندهی را به آن حضرت واگذار کرده است، و حضرت هم بنا بر مصالح به تدارک و بسیج سپاه می‌پردازد؛ والی و حاکم و قاضی تعیین می‌کند، یا برکنار می‌سازد. فقها در اجرای قوانین و فرماندهی سپاه و اداره جامعه و دفاع از کشور و دادرسی و قضاوت مورد اعتماد پیامبرند.

بنا بر این، الفقهاء ائمه‌الرسل یعنی کلیه اموری که به عهده پیغمبران است، فقهای عادل موظف و مأمور انجام آتند. گرچه عدالت اعم از امانت است و ممکن است کسی در امور مالی امین باشد اما در عین حال عادل نباشد، لکن مراد از ائمه‌الرسل کسانی هستند که از هیچ حکمی تخلف نکنند، و پاک و منزّه باشند، چنانکه در ذیل حدیث می‌فرماید :

ما لم یدخلوا فی الدنیا. یعنی تا هنگامی که به منجلا ب دنیا طلبی درنیامده‌اند. پس اگر فقیهی در فکر جمع‌آوری مال دنیا باشد، عادل نیست، و نمی‌تواند امین رسول اکرم (ص) و مجری احکام اسلام باشد. فقط فقهای عادلند که احکام اسلام را اجرا کرده نظامات آن را مستقر می‌گردانند، حدود و قصاص را جاری می‌نمایند، حدود و تمامیت ارضی وطن مسلمانان را پاسداری می‌کنند . خلاصه، اجرای تمام قوانین مربوط به حکومت به عهده فقهاست: از گرفتن خمس و زکات و صدقات و جزیه و خراج، و صرف آن در مصالح مسلمین تا اجرای حدود و قصاص که باید تحت نظر مستقیم حاکم باشد- و ولی مقتول هم بدون نظارت او نمی‌تواند عمل کند حفظ مرزها و نظم شهرها- همه و همه .

همان طور که پیغمبر اکرم (ص) مأمور اجرای احکام و برقراری نظامات اسلام بود و خداوند او را رئیس و حاکم مسلمین قرار داده و اطاعتش را واجب شمرده است، فقهای عادل هم بایستی رئیس و حاکم باشند، و اجرای احکام کنند و نظام اجتماعی اسلام را مستقر گردانند .

حکومت بر وفق قانون

چون حکومت اسلام حکومت قانون است، قانون‌شناسان، و از آن بالاتر دین‌شناسان، یعنی فقها، باید متصدی آن باشند. ایشان هستند که بر تمام امور اجرایی و اداری و برنامه‌ریزی کشور مراقبت دارند. فقها در اجرای احکام الهی امین هستند. در اخذ مالیات، حفظ مرزها، اجرای حدود امینند. نباید بگذارند قوانین اسلام معطل بمانند، یا در اجرای آن کم و زیاد شود. اگر فقیه بخواهد شخص زانی را حد بزند، با همان ترتیب خاص که معین شده باید بیاورد در میان مردم و صد تازیانه بزند. حق ندارد یک تازیانه اضافه بزند، یا ناسزا بگوید، یک سیلی بزند، یا یک روز او را حبس کند. همچنین اگر به اخذ مالیات پرداخت، باید روی موازین اسلام، یعنی بر وفق قانون اسلام عمل کند. حق ندارد یک شاهی

امام می‌فرماید: از حکم کردن (دادرسی) بپرهیزید، زیرا حکومت (دادرسی) فقط برای امامی است که عالم به قضاوت (و آیین دادرسی و قوانین) و عادل در میان مسلمانان باشد، برای پیغمبر است یا وصی پیغمبر .

ملاحظه می‌کنید کسی که می‌خواهد حکومت (دادرسی) کند، اولاً باید امام باشد. در اینجا معنای لغوی امام که عبارت از رئیس و پیشوا باشد مقصود است، نه معنای اصطلاحی. به همین جهت، نبی را هم امام دانسته است. اگر معنای اصطلاحی امام مراد بود، قید عالم و عادل زاید می‌نمود .

دوم، اینکه عالم به قضا باشد. اگر امام بود لکن علم به قضا نداشت، یعنی قوانین و آیین دادرسی اسلام را نمی‌دانست، حق قضاوت ندارد .

سوم، اینکه باید عادل باشد .

پس، قضا (دادرسی) برای کسی است که این سه شرط (یعنی رئیس و عالم و عادل بودن) را داشته باشد. بعد می‌فرماید که این شروط بر کسی جز نبی یا وصی نبی منطبق نیست .

قبلاً عرض کردم که منصب قضا برای فقیه عادل است. و این موضوع از ضروریات فقه است و در آن خلاقی نیست. اکنون باید دید شرایط قضاوت در فقیه موجود است یا نه. بدیهی است منظور فقیه عادل است، نه هر فقیهی. فقیه طیباً عالم به قضاست، چون فقیه به کسی اطلاق می‌شود که نه فقط عالم به قوانین و آیین دادرسی اسلام، بلکه عالم به عقاید و قوانین و نظامات و اخلاق باشد، یعنی دین‌شناس به تمام معنای کلمه باشد. فقیه وقتی عادل هم شد دو شرط را دارد. شرط دیگر این بود که امام یعنی رئیس باشد. و گفتیم که فقیه عادل مقام امامت و ریاست را برای قضاوت - به حسب تعیین امام (ع) - (داراست. آن گاه امام (ع) حصر فرموده که این شروط جز بر نبی یا وصی نبی بر دیگری منطبق نیست. فقها چون نبی نیستند پس وصی نبی یعنی جانشین او هستند بنا بر این، آن مجهول از این معلوم به دست می‌آید که فقیه وصی رسول اکرم (ص) است و در عصر غیبت، امام المسلمین و رئیس المله می‌باشد، و او باید قاضی باشد، و جز او کسی حق قضاوت و دادرسی ندارد .

در رویدادهای اجتماعی به که رجوع کنیم

روایت سوم، توقیعی (128) است که مورد استدلال واقع شده، و ما کیفیت استدلال را عرض می‌کنیم: فی کتاب کُمال الدین و اتمام النعمه (129) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِصَامٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ يَعْقُوبَ، قَالَ: سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عُثْمَانَ الْعُمَرِيَّ أَنْ يُوَصِّلَ لِي كِتَابًا قَدْ سَأَلْتُ فِيهِ عَنْ مَسْأَلَةِ اشْكَلَتْ عَلَيَّ. فَوَرَدَ التَّوْقِيعُ بِحُطِّ مَوْلَانَا صَاحِبِ الزَّمَانِ (ع): «أَمَّا مَا سَأَلْتُ عَنْهُ أَرْشَدَكَ اللَّهُ وَ يَبْنِكَ (إلى ابن قال) وَ أَمَّا الْخَوَادِثُ الْأَوَاقِعُ، فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رِوَاةٍ حَدِيثِنَا. فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ، وَ أَنَا حُجَّةُ اللَّهِ. وَ أَمَّا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُمَرِيَّ، فَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَ عَنْ أَبِيهِ، فَإِنَّهُ قَتْنِي وَ كِتَابُهُ كِتَابِي (130) .

اسحاق بن یعقوب (131) نامه‌ای برای حضرت ولی عصر (عج) می‌نویسد، و از مشکلاتی که برایش رخ داده سؤال می‌کند. و محمد بن عثمان عمری، نماینده آن حضرت، نامه را می‌رساند. جواب نامه به خط مبارک صادر می‌شود که... در حوادث و پیشامدها به راویان حدیث ما رجوع کنید، زیرا آنان حجت من بر شمایند، و من حجت خدایم ...

منظور از حوادث واقعه که در این روایت آمده مسائل و احکام شرعی نیست. نویسنده نمی‌خواهد پرسد درباره مسائل تازه‌ای که برای ما رخ می‌دهد چه کنیم. چون این موضوع جزء واضحات مذهب شیعه بوده است و روایات متواتره دارد که در مسائل باید به فقها رجوع کنند (132) .

در زمان ائمه (ع) هم به فقها رجوع می‌کردند و از آنان می‌پرسیدند. کسی که در زمان حضرت صاحب، سلام الله علیه، باشد و با نواب اربعه

منصب قضا متعلق به کیست

عن محمد بن یحیی، عن محمد بن احمد، عن یعقوب بن یزید، عن یحیی بن مبارک، عن عبد الله بن جبلة، عن ابي جميلة، عن اسحاق ابن عمار، عن ابي عبد الله (ع) قال قال امير المؤمنين، صلوات الله عليه، لشریح: يا شریح قد جئت مسلحاً لا بجلیسه (ما جلسه) الا انی اؤ وصی پی اؤ شقی (131) .

حضرت امیر المؤمنین (ع) خطاب به شرح می‌فرماید: تو بر مقام و منصبی قرار گرفته‌ای که جز نبی یا وصی نبی یا شقی کسی بر آن قرار نمی‌گیرد .

و شرح چون نبی و وصی نبی نیست، شقی بوده است که بر مسند قضاوت نشسته است. شرح (131) کسی است که در حدود پنجاه - شصت سال منصب قضاوت را در کوفه عهده‌دار بود، و از آن آخوندهایی که به واسطه تقرب به دستگاه معاویه حرفه‌های زده و فتواهایی صادر کرده، و بر خلاف حکومت اسلامی قیام کرده است. حضرت امیر المؤمنین (ع) در دوران حکومت خود هم نتوانست او را عزل کند. رجاله نگذاشتند، و به عنوان اینکه شیخین او را نصب کرده‌اند و شما بر خلاف آنان عمل نکنید، او را بر حکومت عدل آن حضرت تحمیل کردند. منتها حضرت نمی‌گذاشتند بر خلاف قانون دادرسی کند .

دادرسی با فقیه عادل است

از روایت بر می‌آید که تصدی منصب قضا با پیغمبر (ص) یا وصی اوست. در اینکه فقهای عادل به حسب تعیین ائمه (ع) منصب قضا (دادرسی) را دارا هستند و منصب قضا از مناصب فقهای عادل است، اختلافی نیست. بر خلاف مسأله ولایت (120) که بعضی مانند مرحوم نراقی (121) ، و از متأخرین مرحوم تاینی (122) ، تمام مناصب و شئون اعتباری امام را برای فقیه ثابت می‌دانند (123) ، و بعضی نمی‌دانند. اما اینکه منصب قضاوت متعلق به فقهای عادل است، محل اشکال نیست و تقریباً از وضاحت است .

نظر به اینکه فقها مقام نبوت را دارا نمی‌باشند، و شکی نیست که شقی هم نیستند، بالضروره باید بگوییم که اوصیا یعنی جانشینان رسول اکرم (ص) می‌باشند. منتها از آنجا که غالباً وصی نبی را عبارت از وصی دست اول و بلافضل گرفته‌اند، لذا به این گونه روایات اصلاً تمسک نشده است. لکن حقیقت این است که دایره مفهوم وصی نبی توسعه دارد و فقها را هم شامل می‌شود. البته وصی بلافضل حضرت امیر (ع) است، و بعد از او ائمه (ع) می‌باشند، و امور مردم به آنان محول شده است. تصور نشود که منصب حکومت یا قضا برای حضرات ائمه (ع) شأنی بوده است. زمامداری فقط از جهت اینکه بتوانند حکومت عدل را برپا کنند و عدالت اجتماعی را بین مردم تطبیق و تعمیم دهند، قابل اهمیت بوده است، لکن مقامات روحانی ائمه (ع) که فوق ادراک بشر می‌باشد، به نصب و جعل مربوط نیست، چنانچه اگر رسول اکرم (ص) حضرت امیر (ع) را وصی هم قرار نمی‌داد، مقامات معنوی آن حضرت محفوظ بود. این مقام حکومت و منصب نیست که به انسان شأن و منزلت معنوی می‌دهد، بلکه این منزلت و مقام معنوی است که انسان را شایسته برای حکومت و مناصب اجتماعی می‌سازد. در هر حال، از روایت می‌فهمیم که فقها اوصیای دست دوم رسول اکرم (ص) هستند، و اموری که از طرف رسول الله (ص) (به ائمه (ع) واگذار شده، برای آنان نیز ثابت است، و باید تمام کارهای رسول خدا را انجام دهند؛ چنانکه حضرت امیر (ع) انجام داد .

روایت دیگر که از ادله یا مؤیدات مطلب است و از حیث سند و دلالت از روایت اول بهتر می‌باشد، از طریق کلینی نقل شده و از این طریق ضعیف است (124). لکن صدوق، روایت را از طریق سلیمان بن خالد (125) آورده که صحیح و معتبر می‌باشد (126). روایت چنین است :

و عن عدة من اصحابنا، عن سهل بن زياد، عن محمد بن عيسى عن ابي عبد الله المؤمن، عن ابن مسكان، عن سليمان بن خالد، عن ابي عبد الله (ع) قال: اتقوا الحكومة، فان الحكومة إنما هي للإمام العالم بالقضاء العادل في المسلمين، (لبي كبتي)، أو وصي نبي (127) .

در امر حکومت، تمتیث امور مسلمین، اخذ و مصرف عواید عمومی، هر کس تخلف کند، خداوند بر او احتجاج خواهد کرد. در دلالت روایتی که آوردیم هیچ اشکالی نیست؛ منتها سندش قدری محل تأمل است⁽¹³⁹⁾ و اگر دلیل نباشد، مؤید مطالبی است که گفته شد.

بحث در روایت مقبوله عمر بن حنظله

روایت دیگری که از مؤیدات بحث ماست مقبوله⁽¹⁴⁰⁾ عمر بن حنظله می‌باشد. چون در این روایت به آیه شریفه‌ای تمسک شده، لازم است ابتدا آن آیه و آیات قبل آن مورد بحث قرار گیرد، و معنای آن تا حدودی معلوم شود، سپس روایت مورد بحث قرار گیرد.

بحث پیرامون آیاتی از قرآن مجید

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ، إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ، إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ، فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ وَ أَسْنَنٌ تَأْوِيلًا⁽¹⁴¹⁾.

خداوند امر فرموده که امانتها را به اهلس (صاحبش) بدهید. و هرگاه بین مردم داوری کردید، به عدالت داوری کنید. خدا چه خوب به آن اندرزتان می‌دهد و یادآوری‌تان می‌کند. بی‌شک خدا شوالی بیناست. ای ایمان‌آوردگان، خدا را اطاعت کنید؛ و پیامبران را اطاعت کنید؛ و اولیای امرتان (متصدیان رهبری و حکومتان) را. بنا بر این، اگر در مورد چیزی با یکدیگر کشمکش پیدا کردید، آن را به خدا و پیامبر عرضه بدارید، اگر به خدای یگانه و دوره آخرت ایمان دارید. آن روش بهتر است و خوش عاقبت تر.

خداوند امر فرموده که امانات را به اهلس رد کنید. عده‌ای بر این عقیده‌اند که منظور از امانت مطلق امانت خلقی (یعنی مال مردم) و خالق (یعنی احکام شرعی) می‌باشد.

و مقصود از رد امانت الهی این است که احکام اسلام را آن طور که هست اجرا کنند⁽¹⁴²⁾ گروه دیگری معتقدند که مراد از امانت امامت است⁽¹⁴³⁾ در روایت هم آمده که مقصود از این آیه، ما (یعنی انمه علیهم السلام) هستیم⁽¹⁴⁴⁾ که خداوند تعالی به ولایت امر (رسول اکرم (ص) و انمه (ع) امر کرده ولایت و امامت را به اهلس رد کند؛ یعنی رسول اکرم (ص) ولایت را به امیر المؤمنین (ع)، و آن حضرت هم به ولی بعد از خود واگذار کند، و همین طور ادامه یابد.

در ذیل آیه می‌فرماید: «وَ إِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ» وقتی که حاکم شدید بر پایه عدل حکومت کنید. خطاب به کسانی است که زمام امور را در دست داشته حکومت می‌کنند، نه قضات. قاضی قضاوت می‌کند، نه حکومت به تمام معنای کلمه.

قاضی فقط از جهتی حاکم است و حکم می‌کند، چون فقط حکم قضایی صادر می‌کند، نه حکم اجرایی. چنانکه قضات در طرز حکومت‌های قرون اخیر یکی از سه دسته حکومت‌کننده هستند، نه تمام حکومت‌کنندگان و دو دسته دیگر، هیأت وزیران (مجریان)، و مجلس (برنامه‌ریزان و قانونگذاران) هستند. اساساً قضاوت یکی از رشعهای حکومت و یکی از کارهای حکومتی است. پس باید قابل شوبیم که آیه شریفه و اذا حکمتن در مسائل حکومت ظهور دارد؛ و قاضی و همه حکومت‌کنندگان را شامل می‌شود. وقتی بنا شد تمام امور دینی عبارت از امانت الهی باشد و باید این امانت به اهلس رد شود؛ یکی از آنها هم حکومت است. و به موجب آیه شریفه باید هر امری از امور حکومت بر موازین

⁽¹³³⁾ روابط داشته باشد و به حضرت نامه نویسد و جواب دریافت کند، به این موضوع توجه دارد که در فراگرفتن مسائل به چه اشخاص باید رجوع کرد.

منظور از حوادث واقعه پیشامدهای اجتماعی و گرفتاریهایی بوده که برای مردم و مسلمین روی می‌داده است. و به طور کلی و سربسته سؤال کرده اکنون که دست ما به شما نمی‌رسد، در پیشامدهای اجتماعی باید چه کنیم، وظیفه چیست؟ یا حوادثی را ذکر کرده، و پرسیده در این حوادث به چه کسی رجوع کنیم؟ آنچه به نظر می‌آید این است که به طور کلی سؤال کرده، و حضرت طبق سؤال او جواب فرموده‌اند که در حوادث و مشکلات به روات احادیث ما، یعنی فقها، مراجعه کنید. آنها حجت من بر شما می‌باشند، و من حجت خدا بر شما من.

حجت خدا یعنی چه؟ شما از کلمه حجة الله چه می‌فهمید؟ یعنی خبر واحد حجت است⁽¹³⁴⁾؛ و اگر زواره⁽¹³⁵⁾ روایتی را نقل کرد حجت می‌باشد؟ حضرت امام زمان نظیر زواره است که اگر خبری از رسول اکرم (ص) نقل کرد، باید بپذیریم و عمل کنیم؟

اینکه می‌گویند ولی امر حجت خداست، آیا در مسائل شرعی حجت است که برای ما مسأله بگوید؟ اگر رسول اکرم (ص) فرموده بود که من می‌روم، و امیر المؤمنین (ع) حجت من بر شماست. شما از این می‌فهمیدید که حضرت رفتند، کارها همه تعطیل شد فقط مسأله گویی مانده که آن هم به حضرت امیر (ع) واگذار شده است؟ یا اینکه حجة الله یعنی همان طور که حضرت رسول اکرم (ص) حجت است و مرجع تمام مردم، خدا او را تعیین کرده تا در همه کارها به او رجوع کنند، فقها هم مسئول امور و مرجع عام توده‌های مردم هستند؟

حجة الله کسی است که خداوند او را برای انجام اموری قرار داده است، و تمام کارها، افعال و اقوال او حجت بر مسلمین است. اگر کسی تخلف کرد، بر او احتجاج (و اقامه برهان و دعوی) خواهد شد. اگر امر کرد که کاری انجام دهید، حدود را این طور جاری کنید، غنایم، زکات و صدقات را به چنین مصارفی برسانید و شما تخلف کردید، خداوند در روز قیامت بر شما احتجاج می‌کند. اگر با وجود حجت برای حل و فصل امور به دستگاه ظلم رجوع کردید، خداوند در روز قیامت بر شما احتجاج خواهد کرد که من برای شما حجت قرار دادم، چرا به ظلمه و دستگاه قضایی ستمگران مراجعه کردید. خدا به وجود حضرت امیر المؤمنین (ع) بر متخلفین و آنها که کجروی داشتند احتجاج می‌کند، بر متصدیان خلافت، بر معاویه، و خلفای بنی امیه و بنی عباس، و بر کسانی که طبق خواسته‌های آنان عمل می‌کنند، احتجاج می‌شود که چرا زمام مسلمین را غاصبان به دست گرفتید. شما که لیاقت نداشتید چرا مقام خلافت و حکومت را غصب کردید.

خداوند حکام جور و هر حکومتی را که بر خلاف موازین اسلامی رفتار کند بازخواست می‌کند که چرا ظلم کردید؟ چرا با اموال مسلمین هوسبازی کردید؟

چرا جشن چند هزار ساله برپا داشتی⁽¹³⁶⁾ چرا مال مردم را صرف تاجگذاری و آن جشن گذایدی کردی⁽¹³⁷⁾؛ اگر بگوید با اوضاع روز نمی‌توانستم عدالت کنم، یا اینکه [نمی‌توانستم] قبه و بارگاه، کاخ و عمارت گذایدی نداشته باشم، تاجگذاری کردم که دولت اینجا را و ترقی خودمان را معرفی کنم، می‌گویند این [آشاره به حضرت امیر (ع)] (هم حاکم بود؛ حاکم بر مسلمین و سرزمین پهناور اسلامی بود، تو شرف اسلام و مسلمین و بلاد اسلامی را بیشتر می‌خواستی، یا این مرد؟ مملکت تو بیشتر بود یا او؟ قلمرو حکومت تو جزئی از قلمرو حکومتش بود؛ عراق و مصر و حجاز و ایران همه در قلمرو حکومتش بود؛ در عین حال دارالعماره او مسجد بود، و دکه القضاء در گوشه مسجد قرار داشت؛ و سیاه در مسجد آماده می‌شد، و از مسجد حرکت می‌کرد؛ مردم نمازگزار و معتقد به جنگ می‌رفتند؛ و دیدید که چگونه پیشرفت می‌کردند و چه کارها انجام دادند⁽¹³⁸⁾.

اوزف فقهای اسلام حجت بر مردم هستند؛ همان طور که حضرت رسول (ص) حجت خدا بود، و همه امور به او سپرده شده بود و هر کس تخلف می‌کرد بر او احتجاج می‌شد. فقها از طرف امام (ع) حجت بر مردم هستند. همه امور و تمام کارهای مسلمین به آنان واگذار شده است.

در دنبال آیه می‌فرماید ... فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ... . اگر در امری با هم نزاع داشتید، به خدا و پیامبر (ص) رجوع کنید ...

منازعه‌ای که بین مردم واقع می‌شود، بر دو نوع است: یک نوع، اینکه بین دو دسته یا دو نفر سر موضوعی اختلاف می‌شود. مثلاً یکی ادعا دارد که طلبکار است؛ و دیگری انکار می‌کند. و موضوع اثبات شرعی یا عرفی لازم دارد. در این مورد باید به قضات رجوع شود. و قاضی باید موضوع را بررسی کرده دادرسی نماید. اینها دعاوی حقوقی است .

نوع دیگر، اینکه اختلافی در بین نیست، بلکه مسأله ظلم و جنایت است. مثلاً قلدری مال کسی را به زور گرفته است؛ یا مال مردم را خورده است؛ دزد به خانه کسی رفته و مالش را برده است. در چنین مواردی؛ مرجع و مسئول قاضی نیست؛ بلکه مدعی العموم (دادستان) است. در این موارد، که موارد جزایی- و نه حقوقی- است، و گاهی جزایی و حقوقی توأم است، ابتدا مدعی العموم، که حافظ احکام و قوانین است و مدافع جامعه به شمار می‌آید، شروع به کار می‌کند، و کیفر خواست صادر می‌نماید؛ سپس، قاضی رسیدگی کرده حکم صادر می‌کند. این احکام، چه حقوقی و چه جزایی، به وسیله دسته دیگری از حکام، که مجریان باشند، اجرا می‌شود .

قرآن می‌فرماید: فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ... . اگر در امری با هم نزاع داشتید، به خدا و پیامبر (ص) رجوع کنید ...

خلاصه، آیه اول: إِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ دُومَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ آيَةُ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ اِعْمَ از حکومت و قضاوت می‌باشد؛ و اختصاص به باب قضاوت ندارد .

صرف نظر از اینکه بعضی از آیات ظهور در حکومت به مفهوم اجرایی دارد .

در آیه بعد می‌فرماید: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَكَّمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهٖ ...

آیا ندیدی کسانی را که می‌پندارند به آنچه به سوی تو نازل شده و آنچه پیش از تو نازل شده ایمان آورده‌اند، می‌خواهند نزد طاغوت (قدرتهای ناروا) دادخواهی کنند؛ در حالی که مسلم است که دستور دارند به آن (یعنی طاغوت) کافر شوند .

اگر نگویم منظور از طاغوت حکومتهای جور و قدرتهای ناروای حکومتی به طور کلی است، که در مقابل حکومت الهی طغیان کرده و سلطنت و حکومت برپا داشته‌اند، باید قائل شویم که اعم از قضا و حکام است. چون رجوع برای دادرسی و احقاق حقوق و کیفر متعدی غالباً با مراجعه به مقامات قضایی انجام می‌گیرد؛ و باز حکم قضایی را مجریان- که معمولاً آنها را حکومت‌کننده می‌شناسند- اجرا می‌کنند .

حکومت‌های جور، چه قضا و چه مجریان و چه اصناف دیگر، آنها طاغوت اند، چون در برابر حکم خدا سرکشی و طغیان کرده، قوانینی به دلخواه وضع کرده، به اجرای آن و قضاوت بر طبق آن پرداخته‌اند. خداوند امر فرموده که به آنها کافر شوید؛ یعنی در برابر آنها و اوامر و احکامشان عصیان بورزید. بدیهی است کسانی که می‌خواهند به طاغوت کافر شوند، یعنی در برابر قدرتهای حاکمه ناروا سر به نافرمانی بردارند، وظایف سنگینی خواهند داشت که بایستی به قدر توانایی و امکان در انجام آن بکوشند .

عدالت، یعنی بر مبنای قانون اسلام و حکم شرع باشد. قاضی حکم به باطل نکند؛ یعنی بر مبنای قانون ناروای غیر اسلامی حکم صادر نکند؛ و نه آیین دادرسی او، و نه قانونی که حکم خود را به آن مستند می‌کند، هیچ یک غیر اسلامی (باطل) نباشد؛ برنامه‌ریزان که در مجلس برنامه مثلاً مالی کشور را طرح می‌کنند، بر کشاورزان املاک عمومی خراج به مقدار عادلانه تعیین کنند؛ و طوری نباشد که آنان را بیچاره کنند، و سنگینی مالیات باعث از بین رفتن آنان و خرابی املاک و کشاورزی شود؛ اگر مجریان خواستند احکام قضایی را اجرا کنند و مثلاً حدود را جاری نمایند، از مرز قانون باید تجاوز نکنند؛ یک شلاق بیشتر نزنند و اهانت ننمایند. حضرت امیر المؤمنین (ع) بعد از اینکه دست دو نفر دزد را قطع می‌کند، چنان نسبت به آنان عاطفه و محبت نشان می‌دهد و معالجه و پذیرایی می‌کند که از مداحان حضرت می‌شوند^[145] .

یا وقتی می‌شوند ارتش غارتگر معاویه خلخال از پای یک زن اهل ذمه درآورده‌اند، به قدری ناراحت می‌شود و عواطفش چنان جریحه‌دار می‌گردد که در نطقی می‌فرماید^[146] : اگر از تأثر این واقعه انسان بمیرد، قابل سرزنش نخواهد بود! با این همه عاطفه، روزی هم شمشیر می‌کشد و افراد مفسد را با کمال قدرت از پا درمی‌آورد. معنای عدالت این است. حاکم عادل رسول اکرم (ص) است. او اگر فرمان داد که فلان محل را بگیرید، فلان خانه را آتش بزنید، فلان طایفه را که مضر به اسلام و مسلمین و ملتها هستند از بین ببرید، حکم به عدل فرموده است. اگر در چنین مواردی فرمان ندهد، خلاف عدالت می‌باشد؛ زیرا ملاحظه حال اسلام و مسلمین و جامعه بشری را نکرده است. کسی که بر مسلمین و جامعه بشری حکومت دارد، همیشه باید جهات عمومی و منافع عامه را در نظر بگیرد؛ و از جهات خصوصی و عواطف شخصی چشم پوشد. لهذا اسلام بسیاری از افراد را در مقابل مصالح جامعه فانی کرده است؛ بسیاری از اشخاص را در مقابل مصالح بشر از بین برده است؛ ریشه بسیاری از طوایف را چون مفسدانگیز و برای جامعه مضر بودماند، قطع کرده است. حضرت رسول (ص) یهود بنی قریظه را چون جماعت ناراحتی بودند و در جامعه اسلامی مفسد ایجاد کرده و به اسلام و حکومت اسلامی ضرر می‌رساندند، از میان برداشت^[147] . اصولاً این دو صفت از صفات مؤمن است که در جای عدالت با کمال قدرت و جرأت اجرایی عدالت کند، و هیچ عاطفه نشان ندهد؛ و در مورد عطفوت هم کمال محبت و شفقت را بنماید. برای جامعه مأمّن، یعنی پناهگاه باشد مسلمانان و غیر مسلمانان در سایه حکومت او در امن و آسایش باشد؛ و راحتی زندگی کند و بیم نداشته باشد. اینکه مردم از این حکام می‌ترسند، برای این است که حکومت آنها روی قواعد و قوانین نیست؛ قلدری است. لیکن در حکومت شخصی مانند حضرت امیر (ع)، در حکومت اسلامی، خوف برای کسانی است که خائنند؛ ظالمانه متعدی و متجاوزند؛ ولی برای عموم مردم ترس و نگرانی مفهوم ندارد .

در آیه دوم می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ....

در روایت است که آیه اول آن تُوذُوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا مربوط به انمه (ع) است. و آیه حکم به عدل و إذا حکمتم بین الناس مربوط به امرا می‌باشد. و این آیه (أطیعوا الله) خطاب به جامعه مسلمین است^[148] . به آنان امر می‌فرماید که از خدا، در احکام الهی، و از رسول اکرم (ص) و اولو الأمر، یعنی انمه پیروی و اطاعت کنند. از تعالیشان پیروی، و از احکام حکومتی آنان اطاعت نمایند .

عرض کردم که اطاعت از اوامر خدای تعالی غیر از اطاعت از رسول اکرم (ص) می‌باشد. کلیه عبادیات و غیر عبادیات (احکام شرع الهی) اوامر خداوند است. رسول اکرم (ص) در باب نماز هیچ امری ندارد. و اگر مردم را به نماز وامی‌دارد، تأیید و اجرای حکم خداست. ما هم که نماز می‌خوانیم، اطاعت امر خدا را می‌کنیم .

و اطاعت از رسول اکرم (ص) غیر از طاعه الله می‌باشد. اوامر رسول اکرم (ص) آن است که از خود آن حضرت صادر می‌شود، و امر حکومتی می‌باشد. مثلاً از سپاه اسامه پیروی کنید؛ سرحدات را چطور نگهدارید؛ مالیاتها را از کجا جمع کنید؛ با مردم چگونه معاشرت نمایید... اینها اوامر رسول اکرم است. خداوند ما را الزام کرده که از حضرت رسول (ص) (اطاعت کنید؛ چنانکه مأموریم از اولو الامر - که به حسب ضرورت مذهب ما مراد انمه (ع) می‌باشند- اطاعت و پیروی نماییم. اطاعت از اولو الأمر که در اوامر حکومتی می‌باشد، نیز غیر اطاعت خداست. البته از باب اینکه خدای تعالی فرمان داده که از رسول و اولو الأمر پیروی کنید، اطاعت از آنان در حقیقت اطاعت خدا هم می‌باشد .

حکم سیاسی اسلام

این حکم سیاسی اسلام است. حکمی است که سبب می‌شود مسلمانان از مراجع به قدرتهای ناروا و قضاتی که دست نشانده آنها هستند خودداری کنند تا دستگاههای دولتی جانر و غیر اسلامی بسته شود؛ و این تشکیلات عریض و طویل دادگستری که جز زحمت فراوان برای مردم کاری صورت نمی‌دهد، برچیده گردد و راه به سوی انمه هدی (ع) و کسانی که از طرف آنان حق حکومت و قضاوت دارند باز شود. مقصد اصلی این بوده که نگذارند سلاطین و قضاتی که از عمال آنها هستند مرجع امور باشند و مردم دنبال آنها بروند. به ملت اسلام اعلام کرده‌اند که اینها مرجع نیستند؛ و خداوند امر فرموده که مردم باید به سلاطین و حکام جور کافر شوند (عصیان بورزند). و رجوع به آنها با کفر و زریزند به آنها منافات دارد؛ شما اگر کافر به آنان باشید و آنان را نالایق و ظالم بدانید، نباید به آنها رجوع کنید .

مرجع امور علمای اسلامند

بنا بر این، تکلیف ملت اسلام چیست؟ و در پیشامدها و منازعات باید چه کنند، و به چه مقامی رجوع کنند؟ قال: بنظران من کان منکم ممن قد روی حدیثنا و نظر فی حلالنا و حرامنا و عرف احکامنا. در اختلافات به راویان حدیث ما که به حلال و حرام خدا، طبق قواعد، آشنایند و احکام ما را طبق موازین عقلی و شرعی می‌شناسند رجوع کنند. امام (ع) هیچ جای ابهام باقی نگذاشته تا کسی بگوید پس راویان حدیث (محدثین) هم مرجع و حاکم می‌باشند. تمام مراتب را ذکر فرموده، و مفید کرده به اینکه در حلال و حرام طبق قواعد نظر کند و به احکام معرفت داشته، موازین دستش باشد تا روایاتی را که از روی تقیه یا جهات دیگر وارد شده و خلاف واقع می‌باشد تشخیص دهد. و معلوم است که معرفت به احکام و شناخت حدیث غیر از نقل حدیث است .

علما منصوب به فرمانروایی‌اند

می‌فرماید: فانی قد جعلته علیکم حاکماً (من کسی را که دارای چنین شرایطی باشد، حاکم فرمانروا بر شما قرار دادم). و کسی که این شرایط را دارا باشد، از طرف من برای امور حکومتی و قضایی مسلمان تعیین شده و مسلمانها حق ندارند به غیر او رجوع کنند .

بنا بر این، اگر قلدری مال شما را خورد، مرجع شکایت عبارت از مجریانی است که امام تعیین فرموده. و اگر با کسی سر دین (وام) نزاع دارید و احتیاج به اثبات دارد، نیز مرجع آن قاضی‌ای است که حضرت تعیین فرموده؛ و نمی‌توانید به دیگری رجوع نمایید. این وظیفه عمومی مسلمانهاست؛ نه اینکه عمر بن حنظله به چنین مشکلهای گرفتار شده و تکلیف او چنین باشد .

این فرمان که امام (ع) صادر فرموده کلی و عمومی است. همان طور که حضرت امیر المؤمنین (ع) در دوران حکومت ظاهری خود حاکم و والی و قاضی تعیین می‌کرد، و عموم مسلمانان وظیفه داشتند که از آنها اطاعت کنند، حضرت امام صادق (ع) هم چون ولی امر مطلق می‌باشد و بر همه علماء، فقها و مردم دنیا حکومت دارد، می‌تواند برای زمان حیات و مماتش حاکم و قاضی تعیین فرماید. همین کار را هم کرده، و این منصب را برای فقها قرار داده است. و تعبیر به حاکماً فرموده تا خیال نشود که فقط امور قضایی مطرح است، و به سایر امور حکومتی ارتباط ندارد .

نیز از صدر و ذیل روایت و آیه‌ای که در حدیث ذکر شده، استفاده می‌شود که موضوع تنها تعیین قاضی نیست که امام (ع) فقط نصب قاضی فرموده باشد، و در سایر امور مسلمانان تکلیفی معین نکرده، و در نتیجه یکی از دو سؤال را که راجع به دادخواهی از قدرتهای اجرایی ناروا بوده بلاجواب گذاشته باشد .

مقبوله عمر بن حنظله

اکنون می‌پردازیم به بررسی روایت مقبوله عمر بن حنظله تا ببینیم چه می‌گوید و منظور چه می‌باشد .

محمد بن یعقوب، عن محمد بن یحیی، عن محمد بن الحسین، عن محمد بن عیسی، عن صفوان بن یحیی، عن داود بن الحصین، عن عمر بن حنظله: قالت سألت أبا عبد الله (ع) عن رجلین من أصحابنا بینهما منازعة فی دین او میراث فتحاكما إلى السلطان و إلى القضاة أ یحل ذلک؟ قال: من تحاکم إلیهم فی حقّ أو باطل، فإنما تحاکم إلی الطاعوت و ما یحکم له، فإنما يأخذهُ سُخْناً و إن کان حقاً ثابتاً له، لأنه أخذهُ یحکم الطاعوت و ما أمرُ الله أن ینکفرَ بِهِ. قالَ اللهُ تعالی: یریدونَ أن یتحاكُموا إلی الطاعوت و قد أمرُوا أن ینکفروا بِهِ. قلت: فکیف یصنعان؟ قال: ینظران من کان ینکّمُ مننّ قد روی حدیثنا و نظر فی حلالنا و حرامنا و عرف احکامنا ... فلیترضوا بِهِ حکماً. فانی قد جعلته علیکم حاکماً ... (149)

عمر بن حنظله (150) می‌گوید از امام صادق (ع) درباره دو نفر از دوستانمان (یعنی شیعه) که نزاعی بینشان بود در مورد قرض یا میراث، و به قضات برای رسیدگی مراجعه کرده بودند، سؤال کردم که آیا این رواست؟ فرمود: نه. هر که در مورد دعاوی حق یا دعاوی ناحق به ایشان مراجعه کند، در حقیقت به طاغوت یعنی قدرت حاکمه ناروا) مراجعه کرده باشد؛ و هر چه را که به حکم آنها بگیرد، در حقیقت به طور حرام می‌گیرد؛ گرچه آن را که دریافت می‌کند حق ثابت او باشد؛ زیرا که آن را به حکم و با رأی طاغوت و آن قدرتی گرفته که خدا دستور داده به آن کافر شود. خدای تعالی می‌فرماید: یریدونَ أن یتحاكُموا إلی الطاعوت و قد أمرُوا أن ینکفروا بِهِ. پرسیدم چه باید بکنند. فرمود: نباید نگاه کنند ببینند از شما چه کسی است که حدیث ما را روایت کرده، و در حلال و حرام ما مطالعه نموده، و صاحب نظر شده و احکام و قوانین ما را شناخته است ... بایستی او را به عنوان قاضی و داور بپذیرند؛ زیرا که من او را حاکم بر شما قرار دادم .

همان طور که از صدر و ذیل این روایت و استشهاد امام (ع) به آیه شریفه به دست می‌آید، موضوع سؤال حکم کلی بوده؛ و امام هم تکلیف کلی را بیان فرموده است. و عرض کردم که برای حل و فصل دعاوی حقوقی و جزایی هم به قضات مراجعه می‌شود، و هم به مقامات اجرایی و به طور کلی حکومتی. رجوع به قضات برای این است که حق ثابت شود و فصل خصومات و تعیین کیفر گردد. و رجوع به مقامات اجرایی برای الزام طرف دعوی به قبول محاکمه، یا اجرای حکم حقوقی و کیفری هر دو است. لهذا، در این روایت از امام سؤال می‌شود که آیا به سلاطین و قدرتهای حکومتی و قضات رجوع کنیم .

تحریم دادخواهی از قدرتهای ناروا

حضرت در جواب از مراجعه به مقامات حکومتی ناروا، چه اجرایی و چه قضایی، نهی می‌فرمایند. دستور می‌دهند که ملت اسلام در امور خود نباید به سلاطین و حکام جور و قضاتی که از عمال آنها هستند رجوع کنند؛ هر چند حق ثابت داشته باشند و بخواهند برای احقاق و گرفتن آن اقدام کنند. مسلمان اگر پسر او را کشته‌اند یا خانه‌اش را غارت کرده‌اند، باز حق ندارد به حکام جور برای دادرسی مراجعه کند. همچنین، اگر طلبکار است و شاهد زنده در دست دارد، نمی‌تواند به قضات سرسپرده و عمال ظلمه مراجعه نماید. هرگاه در چنین مواردی به آنها رجوع کرد، به طاغوت؛ یعنی قدرتهای ناروا روی آورده است. و در صورتی که به وسیله این قدرتها و دستگاههای ناروا به حقوق مسلم خویش نایل آمد، فإنما يأخذهُ سُخْناً و إن کان حقاً ثابتاً له؛ به حرام دست پیدا کرده، و حق ندارد در آن تصرف کند. حتی بعضی از فقها در عین شخصی (151) گفتن‌اند که مثلاً اگر عباي شما را بردند و شما به وسیله حکام جور پس گرفتید، نمی‌توانید در آن تصرف کنید. (152) اما اگر به این حکم قائل نباشیم، دیگر در کلیات، یعنی در عین کلی شک نداریم. مثلاً در اینکه اگر کسی طلبکار بود و برای گرفتن حق خود به مرجع و مقامی غیر از آنکه خدا قرار داده مراجعه و طلب خود را به وسیله او وصول کرد، تصرف در آن جایز نیست. و موازین شرع همین را اقتضا می‌کند .

در رژیمهای دنیا، چه سلطنتی و چه جمهوری یا هر شکل دیگر، اگر رئیس جمهور یا سلطان وقت از دنیا رفت، یا اوضاع دگرگون شد و رژیم تغییر کرد، مقامات و منصبهای نظامی به هم نمی خورد. مثلاً درجه یک سپهبد خود به خود از او گرفته نمی شود؛ سفیر از سفارت عزل نمی گردد؛ وزیر مالیه، استاندار، فرماندار، و بخشدار از مقام خود برکنار نمی شوند. البته رژیم جدید و دولت بعدی می تواند آنان را از مقامشان برکنار و عزل نماید؛ ولی این مناصب خود به خود سلب نمی گردد. بعضی امور است که خود به خود از بین می رود. مثل اجازه حبسیه⁽¹⁵⁶⁾، یا وکالتی که فقیه به کسی می دهد که در فلان شهر اموری را انجام دهد. اگر فقیه فوت شود، این امر هم زایل می شود؛ اما اگر فقیه فرض بفرمایید قیم برای صغیری یا متولی برای موقوفه ای تعیین کرد، با فوت او این مناصب از بین نرفته به حال خود باقی است .

منصبهای علما همیشه محفوظ است

نیز مقام ریاست و قضاوتی که ائمه (ع) برای فقهای اسلام تعیین کرده اند، همیشه محفوظ است. امام (ع) که متوجه همه جهات است و در کار او غفلت امکان ندارد، از این موضوع اطلاع دارد که در حکومتهای دنیا با رفتن رئیس منصب و مقام اشخاص محفوظ است. اگر در نظر داشت که با رفتن ایشان حق ریاست و قضاوت از فقهای که نصب کرده سلب می شود، باید گوشزد می کرد که این منصب برای فقها تا وقتی است که من هستم؛ و بعد از من معزول می باشند. بنا بر این، علمای اسلامی- طبق این روایت- از طرف امام (ع) به مقام حکومت و قضاوت منصوبند. و این منصب همیشه برای آنها محفوظ می باشد. احتمال اینکه امام بعدی این حکم را نقض کرده و فقها را از این منصب عزل فرموده باشد، نادرست است. زیرا امام (ع) که می فرماید برای گرفتن حق خود به سلاطین و قضات آنها رجوع نکنید، رجوع به آنها رجوع به طاغوت است، بعد هم به آیه شریفه تسک می فرماید که خداوند امر فرموده به طاغوت کفر بورزید، و سپس قاضی و حاکم برای مردم نصب می کند، اگر امام بعدی این منصب را بردارد و حاکم و قاضی دیگر هم قرار ندهد، تکلیف مسلمانان چه می شود؟ در اختلاف و منازعات باید چه کنند؟ آیا به فساق و ظلمه رجوع کنند، که رجوع به طاغوت و بر خلاف امر خداست؟ یا اینکه دست روی دست بگذارند، و دیگر مرجع و پناهی نیست، هرج و مرج است؟ هر کس خواست مال دیگری را بخورد، حق دیگران را از بین ببرد، و هر کاری می خواهد بکند؟ ما یقین داریم که اگر حضرت امام صادق (ع) این مقام و منصب را برای فقها جعل فرموده باشند، حضرت موسی بن جعفر، یا ائمه بعدی علیهم السلام، نقض نفرموده اند .

یعنی نمی شود نقض کنند و بگویند در امور خود به فقهای عدول رجوع نکنید؛ یا به سلاطین رجوع کنید؛ یا دست روی دست بگذارید تا حقوق شما پایمال شود. البته اگر امامی برای یک شهر قاضی قرار داد، بعد از رفتن او امام دیگر می تواند این قاضی را عزل کند و دیگری را به جای او نصب نماید، لیکن نمی شود مقام و منصبهای تعیین شده را به طور کلی به هم بزنند. این مطلب از واضحات است .

روایتی را که اکنون می آوریم از مؤیدات مطلب ماست. اگر دلیل ما منحصر به یکی از این روایات بود، مدعیای خود را نمی توانستیم ثابت کنیم. لیکن اصول مطلب گذشت؛ و روایاتی را که قبلاً ذکر کردیم دلالتشان تمام بود .

بحث در صحیحه قَدَاح

علی بن ابراهیم، عن ابيه، عن حماد بن عيسى، عن القَدَاحِ (عبد الله بن ميمون ⁽¹⁵⁷⁾) عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا، سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ. وَإِنَّ السَّلَابَةَ لَتَنْصِبُ أَسْبِيحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رَضًا بِهِ. وَإِنَّهُ يَسْتَفْعِرُ لِطَالِبِ الْعِلْمِ مَنْ فِي السَّمَاءِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ حَتَّى أَلْعُوتَ فِي الْبَحْرِ. وَفَضَّلَ الْعَالِمُ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضَّلَ الْقَمَرُ عَلَى سَائِرِ النُّجُومِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ. وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرِثَةَ الْأَنْبِيَاءِ. إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا؛ وَلَكِنْ وَرَثُوا الْعِلْمَ. فَمَنْ أَخَذَ مِنْهُ، أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ ⁽¹⁵⁸⁾ .

این روایت از واضحات است؛ و در سند و دلالتش وسوسه ای نیست ⁽¹⁵³⁾ جای تردید نیست که امام (ع) فقها را برای حکومت و قضاوت تعیین فرموده است. بر عموم مسلمانان لازم است که از این فرمان امام (ع) اطاعت نمایند .

بحث در روایت ابی خدیجه

برای اینکه مطالب بهتر روشن شود و به روایات دیگر مؤید گردد، روایت ابو خدیجه⁽¹⁵⁴⁾ را نیز می آورم :

محمد بن حسن باستانی عن محمد بن علی بن محبوب، عن أحمد بن محمد، عن حسین بن سعید، عن أبي الجهم، عن أبي خديجه، قال بعثني أبو عبد الله (ع) إلى أحد من أصحابنا فقال: قُلْ لَهُمْ: إِيَّاكُمْ؛ إِذَا وَقَعَتْ بَيْنَكُمْ الْخُصُومَةُ أَوْ نَدَارَى فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَخْذِ وَالْعَطَاءِ أَنْ تَحَاكُمُوا إِلَى أَحَدٍ مِنْ هَؤُلَاءِ الْمَسَاقِ. اجْتَمَعُوا بَيْنَكُمْ رَجُلًا قَدْ عَرَفَ خِلَاتِنَا وَ خِرَاتِنَا؛ فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ عَلَيْكُمْ قَاضِيًا. وَ إِيَّاكُمْ أَنْ يُخَاصِمَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا إِلَى السُّلْطَانِ الْجَائِزِ ⁽¹⁵⁵⁾ .

ابو خدیجه (یکی از اصحاب مورد اعتماد امام صادق (ع) می گوید که حضرت صادق (ع) به من مأموریت دادند که به دوستانمان (شیعه) از طرف ایشان چنین پیغام بدهم. نمادا وقتی بین شما خصومت و نزاعی اتفاق می افتد، یا در مورد دریافت و پرداخت اختلافی پیش می آید، برای محاکمه و رسیدگی به یکی از این جماعت زشتکار مراجعه کنید. مردی را که حلال و حرام ما را می شناسد بین خودتان حاکم و داور سازید؛ زیرا من او را بر شما قاضی قرار دادم. و مبدا که بعضی از شما علیه بعضی دیگران به قدرت حاکمه جائز شکایت ببرد .

منظور از نداری فی شیه که در روایت آمده همان اختلاف حقوقی است؛ یعنی در اختلاف حقوقی و منازعات و دعاوی به این فساق رجوع نکنید. از اینکه دنبال آن می فرمایید: من برای شما قاضی قرار دادم. معلوم می شود که مقصود از فساق و جماعت زشتکار، قضاتی بوده اند که از طرف امرای وقت و قدرتهای حاکمه ناروا منصب قضاوت را اشغال کرده اند. در ذیل حدیث می فرماید: و إِيَّاكُمْ أَنْ يُخَاصِمَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا إِلَى السُّلْطَانِ الْجَائِزِ. در مخاصمت نیز به سلطان جائز، یعنی قدرت حاکمه جائز و ناروا رجوع نکنید؛ یعنی در اموری که مربوط به قدرتهای اجرایی است به آنها مراجعه ننمایند. گرچه سلطان جائز قدرت حاکمه جائز و ناروا به طور کلی است و همه حکومت کنندگان غیر اسلامی و هر سه دسته قضات و قانونگذاران و مجریان را شامل می شود، ولی با توجه به اینکه قبلاً از مراجعه به قضات جائز نهی شده، معلوم می شود که این نهی تکیه بر روی دسته دیگر، یعنی مجریان است. جمله اخیر طبعاً تکرار مطلب سابق، یعنی نهی از رجوع به فساق نیست. زیرا اول از مراجعه به قاضی فاسق در امور مربوط به او که عبارت از بازجویی، اقامه بینه، و امثال آن می باشد، نهی کردند؛ و قاضی تعیین نموده وظیفه پیروان خود را روشن فرمودند. سپس، از رجوع به سلاطین نیز جلوگیری کردند. از این معلوم می شود که باب قضا غیر از باب رجوع به سلاطین است؛ و دو رشته می باشد. در روایت عمر بن حنظله که می فرماید از سلاطین و قضات دادخواهی نکنید، به هر دو رشته اشاره شده است. منتها در این روایت فقط نصب قاضی فرموده؛ ولی در روایت عمر بن حنظله هم حاکم مجری و هم قاضی را تعیین کرده است .

آیا علما از منصب حکومت معزولند؟

اکنون باید دید اینکه امام (ع) در زمان حیات خود- طبق این روایت- منصب قضاوت را برای فقها قرار داده، و بنا به روایت عمر بن حنظله هر دو مقام ریاست و قضاوت را به آنان واگذار کرده است، آیا وقتی که امام از دنیا رحلت فرمودند، فقها خود به خود از این مقام برکنار می شوند؟ تمام قضات و امرایی که ائمه (ع) قرار داده بودند با رفتن خودشان از منصب ریاست و قضاوت معزول می گردند یا نه؟

با قطع نظر از این معنا که وضع ولایت امام (ع) با دیگران فرق دارد و بنا بر مذهب شیعه تمام دستورات و اوامر ائمه (ع) در زمان حیات و ماتشان لازم الاتباع است، باید دید وضع مناصب و مقاماتی که در دنیا برای اشخاص تعیین می شود چگونه است؟

در هر صورت این ظاهر است که مراد علمای امت باشد .

2. ممکن است گفته شود که از جمله العلماء ورثة الانبیاء به تنهایی نمی‌توانیم مطلبی را که می‌خواهیم (ولایت فقیه) استفاده کنیم. زیرا انبیا یک جهت نبوت دارند؛ و آن این است که علم را از مبدأ اعلیٰ به وحی، یا الهام، یا به کیفیت دیگر می‌گیرند؛ ولی این حیثیت اقتضای ولایت بر مردم و مؤمنین را ندارد. و اگر خدای تعالی حیثیت امامت و ولایت را برای آنان قرار ندهد، قهراً این حیثیت را دارا نیستند، و فقط نبی هستند. و اگر مأمور به تبلیغ هم شدند، باید چیزهایی را که دارند به مردم برسانند. در روایات ما بین نبی و رسول فرق گذاشته شده است. به این معنی که رسول مأمور به تبلیغ است؛ ولی نبی فقط مطالب را می‌گیرد⁽¹⁶⁶⁾. و چون حیثیت نبوت و حیثیت ولایت با هم فرق دارد، و در این عبارت العلماء ورثة الانبیاء وصف عنوانی انبیا مراد بوده و علما را به لحاظ همین وصف عنوانی نازل منزله انبیا قرار داده است⁽¹⁶⁷⁾. و این وصف هم اقتضای ولایت را ندارد، بنا بر این ما نمی‌توانیم از این جمله برای علما استفاده ولایت را بنماییم. البته اگر فرموده بود علما به منزله موسی یا عیسی هستند، ما می‌فهمیدیم همان طوری که حضرت موسی همه جهات و حیثیات را، که یکی از آنها ولایت می‌باشد، دارا هستند، علما نیز دارای حیثیت ولایت می‌باشند. لیکن چون این طور نفرومده و علما را نازل منزله شخص قرار نداده، نمی‌توانیم از جمله مزبور چنین استفاده‌ای را بنماییم .

در جواب این اشکال باید عرض کنم که میزان در فهم روایات و ظواهر الفاظ، عرف عام و فهم متعارف مردم است، نه تجزیه و تحلیل‌های علمی. و ما هم تابع فهم عرف هستیم. اگر فقیه بخواهد در فهم روایات دقیق علمی را وارد کند، از بسیاری مطالب بازمی‌ماند. بنا بر این، اگر عبارت العلماء ورثة الانبیاء را به عرف عرضه کنیم، آیا در ذهن آنها می‌آید که وصف عنوانی انبیا مراد است، و فقط در همین وصف عنوانی تنزیل می‌باشد؟ یا اینکه این جمله را اماره قرار می‌دهد برای اشخاص؟ یعنی اگر از عرف مردم سؤال شود فلان فقیه به منزله موسی و عیسی است یا نه. جواب می‌دهد طبق این روایت آری. چون موسی و عیسی از انبیا هستند. یا اگر سؤال شود که فقیه وارث رسول الله (ص) است یا نه؟

می‌گوید آری. چون رسول الله (ص) از انبیاست .

بنا بر این، ما نمی‌توانیم انبیا را وصف عنوانی بگیریم. خصوصاً چون به لفظ جمع است. اگر به لفظ مفرد می‌آورد، باز راهی برای آن احتمال بود. لیکن وقتی که گفتند انبیا و لفظ جمع آوردند، یعنی کل فرد من الانبیاء؛ نه اینکه کل فرد من الانبیاء بما هم انبیا، که نظر به وصف عنوانی باشد⁽¹⁶⁸⁾ و این وصف عنوانی را از سایر اوصاف جدا کند، و بگوید فقیه به منزله نبی است؛ نه به منزله رسول، و نه به منزله ولی. این تجزیه و تحلیلها در باب روایات خلاف فهم عرف و عقلاست .

3. قریب فرض ما قبول کنیم که تنزیل در وصف عنوانی شده و علما به منزله انبیا بما هم انبیا هستند، باید حکمی را که خداوند تعالی به حسب این تنزیل برای نبی ثابت فرموده، حکم آن را برای علما هم ثابت بدانیم. مثلاً اگر گفته شود که فلان شخص به منزله عادل است؛ سپس بگوید که اکرام عادل واجب است؛ از این حکم و تنزیل فهمیده می‌شود که آن شخص وجوب اکرام دارد. بنا بر این، ما می‌توانیم از آیه شریفه النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ⁽¹⁶⁹⁾

استفاده کنیم که منصب ولایت برای علما هم ثابت است. به این بیان که مراد از اولویت، ولایت و امارت است. چنانکه در مجمع البحرین⁽¹⁷⁰⁾، در ذیل این آیه شریفه، روایتی از امام باقر (ع) نقل می‌کند که حضرت فرمودند: «این آیه درباره امارت (حکومت و ولایت) نازل شده است⁽¹⁷¹⁾ بنا بر این، نبی ولایت و امارت بر مؤمنین دارد. و همان امارت و ولایتی که برای نبی اکرم (ص) است برای علما نیز ثابت می‌باشد. چون در آیه حکم روی وصف عنوانی آمده و در روایت هم تنزیل در وصف عنوانی شده است. به علاوه، می‌توانیم به آیاتی که برای رسول احکامی را ثابت کرده است استدلال کنیم، مانند آیه شریفه أَطِيعُوا اللَّهَ وَ اطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ. به اینکه بگویم رسول و نبی

امام صادق (ع) از قول پیامبر علیقدر (ص) نقل می‌فرماید که خداوند برای کسی که در پی دانش راه پیامید، راهی به سوی بهشت می‌گشاید؛ و فرشتگان برای ابراز خشنودی خویش (با خدا) بال و پرشان را بر دانشجو فرو می‌گسترند. و برای دانشجو هر که در آسمان است و هر که در کره زمین، حتی ماهی در دریا، طلب آموزش می‌کند. و برتری دانشمند بر عابد، مثل برتری ماه شب چهارده بر سایر ستارگان است. و برستی دانشمندان میراثبر پیامبرانند. و پیامبران هیچ گونه پولی به میراث نمی‌گذارند؛ بلکه علم به میراث می‌گذارند. بنا بر این، هر کس بهره‌ای از علم فراگیرد، بهره‌ای شایان و فراوان برده باشد .

رجال حدیث همگی تفه‌اند؛ حتی پدر علی بن ابراهیم⁽¹⁵⁹⁾ ابراهیم بن هاشم⁽¹⁶⁰⁾ (از بزرگان ثقات (معتمدین در نقل حدیث) است، نه اینکه فقط تفه باشند. این روایت با کمی اختلاف در مضمون، به سند دیگری، نقل شده که ضعیف است؛ یعنی، سند تا ابو البختری صحیح است؛ ولی خود ابو البختری⁽¹⁶¹⁾ ضعیف می‌باشد. اینک آن روایت :

بحث در روایت ابو البختری

عن محمد بن یحیی، عن أحمد بن محمد بن عیسی، عن محمد بن خالد، عن ابی البختری، عن ابی عبد الله (ع)، قال: إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ. وَ ذَاكَ أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دَرَاهِمًا وَ لَا دِينَارًا؛ وَ أَمَّا أُورَثُوا أَحَادِيثَ مِنْ أَحَادِيثِهِمْ. فَمَنْ أَخَذَ بِسُنَنِ مِنْهَا، فَقَدْ أَخَذَ حَقًّا وَافِرًا. فَانظُرُوا عِلْمَكُمْ هَذَا عَمَّنْ تَأْخُذُونَهُ. فَإِنَّ فِيهَا، أَهْلَ الْأَنْبِيَاءِ، فِي كُلِّ حَلْفٍ غَدُولًا، يَتَّبِعُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْعَالِينَ وَ اتِّجَالَ الْمُبْتَطِلِينَ وَ تَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ⁽¹⁶²⁾ .

امام صادق (ع) می‌فرماید: علما میراثبر [آن پیامبر] اند؛ زیرا که پیامبران هیچ گونه پولی به میراث نمی‌گذارند؛ بلکه احادیثی از سخنانشان را به میراث می‌گذارند. بنا بر این، هر که بهره‌ای از احادیثشان برگیرد، در حقیقت بهره‌ای شایان و فراوان برده باشد. پس، بنگرید که این علمتان را از چه کسانی می‌گیرید؛ زیرا در میان ما اهل بیت پیامبر (ص) در هر نسلی افراد عادل درستی هستند که تحریف مبالغه‌ورزان و روش‌سازی نارواگران و تأویل نابخران را از دین دور می‌سازد. (ساحت دین را از تغییرات مغرضان و تحریفهای نادانان و امثال آن پاک می‌گرداند .)

بررسی روایت ابو البختری

مقصود ما از نقل این روایت، که مرحوم نراقی هم به آن تمسک کرده⁽¹⁶³⁾، این است که معنی جمله العلماء ورثة الانبیاء که در این روایت آورده شده معلوم شود. در اینجا چند بحث است :

1. مراد از العلماء چه کسانی هستند؟ آیا علمای امت است؟ یا اینکه انمه (ع) مقصود می‌باشند؟ بعضی احتمال داده‌اند که مراد انمه، علیهم السلام، باشد⁽¹⁶⁴⁾. لیکن ظاهر این است که مراد علمای امت باشد، و خود حدیث حکایت می‌کند که مقصود انمه (ع) نیست؛ زیرا وضع مناقبی که درباره انمه (ع) وارد شده غیر از این است. این جملات که انبیا احادیثی از خود به ارث گذاشته‌اند، و هر کس آن را اخذ کند حظ وافرایی برده ...

نمی‌تواند تعریف انمه (ع) باشد. این جملات شاهد بر این است که مراد علمای امت است .

همچنین در روایت ابو البختری بعد از جمله العلماء ورثة الانبیاء می‌فرماید: فانظروا علمکم هذا عنم تأخذونه. که ظاهر آن می‌خواهد بفرماید علما ورثة انبیا هستند؛ منتها باید توجه داشته باشند که علمشان را از چه کسی باید بگیرند تا بتوانند ورثة انبیا باشند. اینکه بگویم مراد این است که انمه ورثة انبیا هستند، مردم باید علم را از انمه کسب کنند، خلاف ظاهر است. هر کس روایاتی را که درباره انمه، علیهم السلام، وارد شده ملاحظه کند و موقعیت آن حضرات را نزد رسول الله (ص) بداند، متوجه می‌شود که مراد از این روایت انمه نیستند؛ بلکه علمای امتند. چنانکه امثال این مناقب برای علما در روایات بسیاری وارد شده؛ مانند: علماء أُمَّتِي كَسَابِرُ أَنْبِيَاءِ قَبْلِي و علماء أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ⁽¹⁶⁵⁾

ما اکنون عبارت صحیحه را می‌خوانیم تا ببینیم که جملات آن قرینه می‌شوند بر اینکه میراث انبیا اختصاص به احادیث دارد یا نه .

من سلک طریقاً یطلب فیه علما سلک الله به طریقاً الی الجنة . این جمله در ستایش علماست .

تصور نشود که این ستایش مربوط به هر عالمی است، و علما هر طور باشند این تعریف آنان را شامل می‌شود. به روایاتی که در کافی نسبت به اوصاف و وظایف علماست مراجعه کنید⁽¹⁷⁴⁾؛ تا معلوم شود که تا کسی چند کلمه درس خواند از علما و ورثه انبیا نمی‌شود؛ بلکه وظایفی دارد. و آن وقت کار مشکل می‌شود .

وَ اِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ اَجْنِحَتَهَا لَطَالِبِ الْعِلْمِ رَضًا بِعَنْ مَعْنَى وَضِعِ اجْنَحِهِ نَزْدَ اَهْلِهِ مَعْلُومٍ اسْتِ ، و اکنون جای بحث آن نیست. این عمل برای احترام یا خضف جناح و تواضع است .

وَ اِنَّهُ یَسْتَفْعِرُ لَطَالِبِ الْعِلْمِ مِنْ فِی السَّمَاءِ وَ مِنْ فِی الْاَرْضِ حَتَّى الْحَوْتِ فِی الْبَحْرِ . این جمله احتیاج به بیان مفصلی دارد که فعلاً از بحث ما خارج است .

و فضل العالم علی العابد کفضل القمر علی سائر النجوم لیلۃ البدر . معنی این جمله هم معلوم است⁽¹⁷⁵⁾ .

و ان العلماء ورثة الانبیاء . از صدر روایت تا اینجا در مقام تعریف علما و بیان فضایل و اوصاف آنها می‌باشد. و یکی از فضایل آنان این است که ورثه انبیا هستند. وارث انبیا بودن وقتی برای آنان فضیلت است که مانند انبیا ولایت (حکومت) بر مردم داشته و واجب الاطاعه باشند .

و اما اینکه ذیل روایت دارد: ان الانبیاء لم یورثوا دیناراً و لا درهماً . معنایش این نیست که انبیا غیر از علم و حدیث هیچ ارث نمی‌گذارند. بلکه این جمله کنایه از این است که آنان با اینکه ولی امر بوده و حکومت بر مردم دارند، رجال الهی هستند: افرادی مادی نیستند تا در پی جمع‌آوری زخارف دنیوی باشند. و اینکه اسلوب حکومت انبیا غیر از حکومت سلطنتی و حکومت‌های متداول است که برای متصدی خود مایه مال‌اندوزی و کامرانی می‌شود. وضع زندگی پیغمبر اکرم (ص) بسیار ساده بود. از مقام و منصب خود به نفع زندگی مادی استفاده نکردند تا چیزی از خود به جای گذارند. و آنچه را که باقی گذاشتند علم است که اشرف امور می‌باشد. خصوصاً علمی که از ناحیه حق تعالی باشد. و خصوص علم را که در روایت ذکر کرده شاید به همین جهت بوده است. بنا بر این، نمی‌توان گفت چون در این روایت که اوصاف علما بیان شده، وراثت در علم و عدم توریث مال در آن ذکر شده، ظاهر است در این معنا که علما منحصرأ علم و حدیث را ارث می‌برند .

در بعضی موارد، این حدیث به جمله ما تَرَکناه صدقةً تَدبیل شده است که جزء حدیث نیست؛ و روی جهت سیاسی به حدیث اضافه شده. چون این حدیث در فقه عامه هم می‌باشد⁽¹⁷⁶⁾ .

نهایت چیزی که در اینجا می‌توان گفت این است که با احتمال به اینکه این جملات قرینه باشد، ما نتوانیم تمسک به اطلاق جمله العلماء ورثة الانبیاء بنماییم و بگوئیم کل ما کان للانبیاء للعلماء . لیکن این طور نیست که احتمال قرینه بودن این جملات موجب شود که بگوئید روایت ظهور دارد در اینکه علما فقط از علم انبیا ارث می‌برند. و بعد معارضه واقع شود بین این روایت و روایاتی که قبلاً ذکر کردیم که دلالت بر مطلب ما داشت. و این روایت آن مطالب را هدم کند. چنین چیزی از این روایت استفاده نمی‌شود .

اثبات ولایت فقیه از طریق نص

در نظر عرف فرقی ندارند- اگر چه در بعضی روایات بین رسول و نبی از نظر کیفیت نزول وحی فرق گذاشته شده است⁽¹⁷⁷⁾ - ولی نبی و رسول در نظر عرف و عقلا به یک معنا می‌باشند. از نظر عرف نبی کسی است که از طرف خداوند انباء می‌کند. و رسول کسی می‌باشد که آنچه را خداوند به او فرموده به مردم می‌رساند .

بهمکن است گفته شود احکامی که بعد از وفات پیغمبر (ص) از ایشان به جای گذاشته شده نوعی میراث است- اگر چه اصطلاحاً به آن میراث گفته نمی‌شود- و کسانی که این احکام را می‌گیرند وارث پیغمبر هستند؛ لکن از کجا معلوم منصب ولایتی که رسول اکرم (ص) بر همه مردم دارد قابل ارث باشد و به ارث برده شود؟ شاید آنچه قابل ارث می‌باشد، همان احکام و احادیث است. در همین روایت هم دارد که انبیا علم را به ارث می‌گذارند. و همچنین در روایت ابو البختری می‌فرماید: انما اورثوا احادیث من احادیثهم .

پس، معلوم می‌شود احادیث را به ارث گذاشته‌اند؛ و ولایت قابل ارث و میراث نیست .

این اشکال هم صحیح نیست. زیرا ولایت و امارت از امور اعتباریه و عقلایی است، و در این امور باید به عقلا مراجعه کنیم و ببینیم که آنان انتقال ولایت و حکومت را از شخصی به شخص دیگر به عنوان ارث اعتبار می‌کنند یا نه؟ مثلاً اگر از عقلای دنیا سؤال شود که وارث فلان سلطنت کیست. آیا در جواب اظهار می‌دارند که منصب قابل از برای میراث نیست؟ یا می‌گویند که فلاهی وارث تاج و تخت است؟ اصولاً این جمله وارث تاج و تخت از جملات معروفه است. شکی نیست که امر ولایت از نظر عقلا مانند ارث در اموال که از شخصی به دیگری منتقل می‌شود، قابل انتقال است. اگر کسی به آیه شریفه النبی اولی بالمؤمنین من انفسهم نظر کند و این روایتی را که می‌گوید: العلماء ورثة الانبیاء بنگرد، متوجه می‌شود که مراد همین امور اعتباریه است که عقلا آن را قابل انتقال می‌دانند .

اگر این عبارت العلماء ورثة الانبیاء درباره ائمه، علیهم السلام، وارد شده بود، همچنان که در روایت آمده که ائمه (ع) در همه امور وارث پیغمبر (ص) هستند⁽¹⁷⁸⁾؛ جای تردید نبود که می‌گفتیم ائمه (ع) در همه امور وارث پیغمبر (ص) هستند؛ و این طور نبود که کسی بگوید که مراد وراثت در علم و مسائل شرعیه است .

بنا بر این، اگر ما فقط جمله العلماء ورثة الانبیاء را در دست داشتیم، و از صدر و ذیل روایت صرف نظر می‌کردیم، به نظر می‌رسید که تمام شئون رسول اکرم (ص) که بعد از ایشان قابل انتقال است، و از آن جمله امارت بر مردم که بعد از ایشان برای ائمه (ع) ثابت است، برای فقها هم ثابت می‌باشد؛ مگر شونی که به دلیل دیگری خارج شود. و ما هم به مقداری که دلیل خارج می‌کند کنار می‌گذاریم .

قسمت عمده‌ای که از اشکال فوق باقی می‌ماند این است که جمله العلماء ورثة الانبیاء در خلال جملاتی قرار گرفته که می‌تواند قرینه باشد بر اینکه مراد از میراث احادیث است .

چنانکه در صحیحه قدامت دارد: ان الانبیاء لم یورثوا دیناراً و لا درهماً و لکن ورثوا العلم . و در روایت ابو البختری بعد از جمله لم یورثوا درهماً و لا دیناراً می‌گوید: و انما اورثوا احادیث من احادیثهم. این عبارات قرینه می‌شود که میراث انبیا احادیث است؛ و چیز دیگری از آنان باقی نمانده که قابل ارث باشد. خصوصاً که در اول جمله انما دارد که دلالت بر حصر می‌کند .

این اشکال هم تمام نیست. زیرا اگر مراد این باشد که پیغمبر اکرم (ص) فقط احادیث را از خود به جای گذاشته و چیز دیگری از ایشان نیست که به ارث برده شود، این خلاف ضرورت مذهب ماست. چون پیغمبر اکرم (ص) اموری را از خود به جای گذاشته که ارث برده می‌شود. و جای تردید نیست که حضرت رسول (ص) ولایت بر امت داشتند؛ و بعد از ایشان امر ولایت به امیر المؤمنین (ع) منتقل شده؛ و بعد از ایشان هم به ائمه، علیهم السلام، یکی پس از دیگری واگذار گردید. کلمه انما هم در اینجا حتماً برای حصر نیست، و اصلاً معلوم نیست که انما دلالت بر حصر داشته باشد. علاوه بر اینکه انما در صحیحه قدامت نیست؛ و در روایت ابو البختری آمده. آن هم عرض کردم از نظر سند ضعیف است .

خود و با امر به معروف و نهی از منکر حکام جانر را رسوا و متزلزل و مردم را بیدار گردانند تا نهضت عمومی مسلمانان بیدار حکومت جانر را سرنگون و حکومت اسلامی را برقرار سازد. اینک روایت :

اعْبَرُوا إِنهَا النَّاسُ بِمَا وَعَظَ اللَّهُ بِهِ أَوْلِيَاءَهُ مِنْ سُوءِ ثَنَائِهِ عَلَى الْأَجْرَاءِ إِذْ يَقُولُ: لَوْ لَا بُنْهَاهُمْ الرَّبَائِيُونَ وَالْأَجْرَاءُ عَنْ قَوْلِهِمْ الْإِيمَنُ (188). قَالَ: لَمِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ. إِلَى قَوْلِهِ: لَيْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (189). وَإِنَّمَا عَابَ اللَّهُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ لِأَنَّهُمْ كَانُوا يُرَوْنَ مِنَ الظُّلْمَةِ الَّذِينَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمُ الْمُتَنَكَّرَ وَالْفَسَادَ، فَلَا يُنْهَوْنَهُمْ عَنْ ذَلِكَ رَغْبَةً فِيمَا كَانُوا يَتَاكَلُونَ مِنْهُمْ وَرَهْبَةً مِمَّا يَخْذَرُونَ؛ وَاللَّهُ يَقُولُ: فَلَا تَخْشَوْا النَّاسَ وَالْإِنْسَانَ (190). وَقَالَ: يُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْتِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ (191). قَبْدًا اللَّهُ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَرِيضَةً مِنْهُ، لِيُعْلِمَ بِهَا إِذَا آذَنَتْ وَأَقِيمَتْ، اسْتِفْقَاتِ الْفَرَائِضِ كُلِّهَا، حُبُّهَا وَصَبْرُهَا. وَذَلِكَ أَنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ دَعَاءٌ إِلَى الْإِسْلَامِ مَعَ رَدِّ الظُّلْمِ وَالْمُخَالَفَةِ الظَّالِمِ، وَقِسْمَةُ الْفَيْءِ وَالْعَنَابِ، وَأَخْذُ الصَّدَقَاتِ مِنْ مَوَاطِعِهَا وَوَضْعُهَا فِي حَقِّهَا. ثُمَّ أَتَمَّ أَتَمَّهَا الْعِبَادَةَ، عِبَادَةً بِالْعِلْمِ، مَشْهُورَةً وَبِالْخَيْرِ مَذْكُورَةً وَبِالنَّصِيحَةِ مَعْرُوفَةً، وَبِاللَّهِ فِي أَنْفُسِ النَّاسِ مَهَابَةً، يَهَابُكَ الشَّرِيفُ وَيُكْرِمُكَ الضَّعِيفُ، وَيُؤْتِرُكَ مَنْ لَا فَضْلَ لَكَمُ عَلَيْهِ وَلَا يَدَ لَكَمُ عَلَيْهِ تَسْتَفِقُونَ فِي الْخَوَارِجِ إِذَا انْتَبَهَتْ مِنْ طَلَابِهَا، وَتَشْتُونَ فِي الطَّرِيقِ بِهَيْبَةِ الْمَلَايِكِ وَكَرَامَةِ الْأَكْبَابِ، أَلَيْسَ كُلُّ ذَلِكَ إِذَا لَمْ تَشْؤُوا بِمَا يُرْجَى عَلَيْكُمْ مِنَ الْقِيَامِ بِحَقِّ اللَّهِ، وَإِنْ كُنْتُمْ عَنْ أَكْثَرِ حَقِّهِ تَقْصِرُونَ؛ فَاسْتَفْحَقْتُمْ بِحَقِّ الْأَمَّةِ، فَأَمَّا حَقُّ الضَّعْفَاءِ فَضَيْحْتُمْ، وَأَمَّا حَقُّكُمْ بِرِغْبَتِكُمْ فَطَلَبْتُمْ، فَلَمَّا مَالًا بَدَلْتُمُوهُ، وَ لَا تَفْسًا حَاطَرْتُمْ بِهَا لِبُدَى حَلْفِهَا؛ وَ لَا عَشِيرَةً عَادَتْ تُشْمُوها فِي ذَاتِ اللَّهِ. أَتَمَّ تَمْتَمُونَ عَلَى اللَّهِ جَنَّةً وَ مَجَاوِرَةً رَسَلَهُ وَأَمَّا مِنْ عِدَائِهِ؛ لَقَدْ خَسِيبَ عَلَيْكُمْ، أَيُّهَا الْمُتَمَتِّنُونَ عَلَى اللَّهِ، أَنْ تَجَلَّ بِكُمْ بِقَمَّةٍ مِنْ تَقْمَاتِهِ. لِأَنَّكُمْ بَلَّغْتُمْ مِنْ كَرَامَةِ اللَّهِ مَنَزَلَةَ فَضَّلْتُمْ بِهَا؛ وَمَنْ يَعْرِفُ بِاللَّهِ لَا يُكْرَمُونَ وَ النَّبِيُّ بِاللَّهِ فِي عِبَادِهِ يُكْرَمُونَ. وَ قَدْ تَرَوْنَ عَهْدَ اللَّهِ مَنقُوضَةً فَلَا تَفْرَعُونَ، وَ أَتَمَّ لِبَعْضِ ذِمِّهِ أَبَائِكُمْ تَفْرَعُونَ؛ وَ ذِمَّةُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) مَنقُوضَةٌ، وَالْعُنَى وَالْحُكْمُ وَالرِّئْزُ فِي الْمَدَائِنِ مَهْمَلَةٌ، لَا تَرَحُّونَ؛ وَ لَا فِي مَنَزِلِكِكُمْ تَعْمَلُونَ وَ لَا مِنْ عَمَلٍ فِيهَا تَعْبُونَ؛ وَ بِالْإِدَاعَةِ وَالْمَصْلَعَةِ عِنْدَ الظُّلْمَةِ تَأْتُونَ. كُلُّ ذَلِكَ مِمَّا أَرَمَكُمُ اللَّهُ بِهِ مِنْ النَّبِيِّ وَ النَّسَائِي، وَ أَتَمَّ عَنْهُ غَافِلُونَ. وَ أَتَمَّ أَعْظَمَ النَّاسِ مُصِيبَةً لِمَا عُشِبَتْ عَلَيْهِ مِنْ مَنَازِلِ الْعُلَمَاءِ لَوْ كُنْتُمْ تَسْمَعُونَ. ذَلِكَ بِأَنَّ مَجَارِيَ الْأُمُورِ وَ الْأَحْكَامِ عَلَى أَيْدِي الْعُلَمَاءِ بِاللَّهِ الْأَمْرَاءِ عَلَى خِلَالِهِ وَ حَرَامِهِ. فَاتَمَّ الْمُتَسَلِّطُونَ تِلْكَ الْمَنَزَلَةَ. وَ مَا سَلَيْتُمْ ذَلِكَ، إِلَّا بِتَفَرُّوكُمْ عَنِ الْحَقِّ وَ الْخِيَلَاكُمُ فِي السُّنَّةِ بَعْدَ الْبَيِّنَةِ الْوَاضِحَةِ. وَ لَوْ صَبَرْتُمْ عَلَى الْأَذَى وَ تَحَمَّلْتُمْ الْمَوْتَةَ فِي ذَاتِ اللَّهِ، كَانَتْ أُمُورُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ تَرْدٌ وَ عَنَّاكُمْ نَصْرًا وَ إِلَيْكُمْ تَرْجِعُ، وَ لِكِنْتُمْ مَكْتَنَةً الظُّلْمَةَ مِنْ مَنَزِلِكِكُمْ وَ اسْتَسَلَّمْتُمْ أُمُورَ اللَّهِ فِي أَيْدِيهِمْ يَفْعَلُونَ بِالشَّهَادَاتِ وَ يَسِيرُونَ فِي الشَّهَوَاتِ. سَلَطَهُمْ عَلَى ذَلِكَ فَرَاكُمُ مِنَ الْمَوْتِ وَ عِصَابِكُمْ بِالْحَيَاةِ الَّتِي هِيَ مُفَارِقَتُكُمْ. فَاسْتَلَّمْتُمْ الضَّعْفَاءَ فِي أَيْدِيهِمْ؛ فَمِنْ بَيْنِ مُشْتَعِبِ مَشْهُورٍ، وَ بَيْنِ مُسْتَضْعَفٍ عَلَى مَعِيَّتِهِ مَغْلُوبٍ. يَتَلَكَّبُونَ فِي الْمَلِكِ بَأْرَائِهِمْ وَ يَسْتَشْعِرُونَ الْجَزِيءَ بِأَهْوَالِهِمْ أَقْبَادًا بِالْأَشْرَارِ وَ خِرَاءَةً عَلَى الْجَبَّارِ. كُلُّ بَلَدٍ مِنْهُمْ عَلَى مِثْرِهِ خَطِيبٌ يَصْفَعُ؛ فَالْأَرْضُ لَهُمْ شَافِرَةٌ؛ وَ أَيْدِيهِمْ فِيهَا مَبْسُوطَةٌ. وَ النَّاسُ لَهُمْ حَوْلٌ، لَا يَدْفَعُونَ يَدَ لَيْسٍ؛ فَمِنْ بَيْنِ جَبَّارٍ وَعَبِيدٍ، وَ ذِي سَطْوَةٍ عَلَى الضَّعْفَةِ شَدِيدٍ، مَطْلَعٌ لَا يَعْرِفُ الْمُبْدِيَّ الْمُعْبَدَ. فَيَا عَجَبًا، وَ مَا لِي لَا أُعْجِبُ، وَ الْأَرْضُ مِنْ غَاشٍ عَشُومٌ وَ مُنْصَدِّقٌ ظُلُومٌ وَ عَابِلٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ بِهِمْ غَيْرٌ رَحِيمٍ. فَاللَّهُ الْحَاكِمُ فِيمَا فِيهِ تَنَازَعْنَا وَالْقَاضِي بِحُكْمِهِ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَنَا. اللَّهُمَّ، إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ مَا كَانَ مِنَّا تَنَافُسًا فِي سُلْطَانٍ وَ لَا التَّمَّاسًا مِنْ فَضُولِ الخَطَامِ وَ لَكِنْ لِرَى الْمَعَالِمِ مِنْ دِيكَ؛ وَ نَظْهُرِ الْأَصْلَاحِ فِي بِلَادِكُمْ؛ وَ يَأْمَنُ الظُّلْمُومُونَ مِنْ عِبَادِكُمْ؛ وَ يَعْمَلُ بِفَرَاغِكُمْ وَ سُنْبِكَ وَ أَحْكَامِكُمْ فَإِنَّ لَمْ تَنْصُرُونَا وَ تَنْصِفُونَا قَوِي الظُّلْمَةَ عَلَيْكُمْ وَ عَدِلُوا فِي إِطْفَاءِ نُورِ نَبِيِّكُمْ، وَ حَسْبْنَا اللَّهُ، وَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا، وَ إِلَيْهِ الْوَيْلُ الْمُتَصِيرُ (193). اِي مردم، از پندی که خدا به دوستدارانش به صورت بدگویی از احبار داده عبرت بگیرید؛ آنجا که می فرماید: چرا نباید علمای دینی و احبار از گفتار گناهکارانه آنان (یعنی یهود) و حرام‌خواری آنان جلوگیری کنند. راستی آنچه انجام می‌داده و به وجود می‌آورده‌اند چه بد بوده است. و می فرماید: آن عده از بنی اسرائیل که کفر ورزیدند لعنت شدند. تا آنجا که می فرماید: راستی که آنچه انجام می‌داده‌اند چه بد بوده است. در حقیقت، خدا آن را از این جهت برایشان عیب می‌شمارد و مایه ملامت می‌سازد که آنان با چشم خود می‌دیدند که ستمکاران به زشتکاری و فساد پرداخته‌اند، و باز معشان نمی‌کردند، به خاطر عشقی که به دریافتهای خود از آنان داشتند؛ و نیز به خاطر ترسی که از آزار و تعقیب آنان به دل راه می‌دادند. در حالی که خدا می‌فرماید: از مردم نترسید؛ و از من ترسید. و می فرماید: مردان مؤمن دوستدار و رهبر و عهدگذار یکدیگرند. همدیگر را امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. (می‌بینم که در این آیه در شمردن صفات مؤمنان، صفاتی که مظهر دوستداری و عهدداری و رهبری متقابل مؤمنان است)، خدا از امر به معروف و نهی از منکر شروع می‌کند، و نخست این را واجب می‌شمارد زیرا می‌داند که اگر امر به معروف و نهی از منکر انجام بگیرد و در جامعه برقرار شود، همه واجبات، از آسان گرفته تا مشکل، همگی برقرار

و اگر فرضاً گفته شود که از روایت استفاده می‌شود که رسول الله (ص) جز علم چیزی به ارث نگذاشته است، و امر ولایت و خلافت هم ارثی نیست، و اگر خود رسول الله (ص) می‌فرمود: علیّ وارثی استفاده نمی‌کردیم که حضرت امیر (ع) (خلیفه آن حضرت است، در این صورت، ناچاریم که راجع به خلافت امیر المؤمنین و انمه، علیهم السلام، به نص مشتبه شویم، و بگویم که رسول الله (ص) امیر المؤمنین (ع) را به خلافت منصوب کرده است؛ و همین مطلب را نسبت به ولایت فقیه می‌گوییم. چون بنا بر آن روایتی که سابقاً ذکر شد فقها از طرف رسول الله (ص) به خلافت و حکومت منصوبند. به این طریق بین این روایت و روایاتی که دلالت بر نصب دارد جمع می‌کنیم .

مؤیدی از فقه رضوی

در عوائد (177) ترقای از فقه رضوی (178) روایاتی نقل می‌کند به این مضمون: تَبْنَزَلَةُ الْفَقِيهِ فِي هَذَا الْوَقْتِ كَمَنْزَلَةِ الْأَنْبِيَاءِ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ (179) .

(مقام فقیه این زمان مثل مقام پیامبران بنی اسرائیل است). البته نمی‌توانیم بگویم که فقه رضوی از امام رضا (ع) صادر شده؛ ولی می‌توان به عنوان مؤید به آن تمسک کرد .

باید دانست مراد از انبیای بنی اسرائیل فقهایی که در زمان حضرت موسی بودند- و شاید به آنان از جهتی انبیا گفته می‌شد- نمی‌باشد. فقهایی که در زمان حضرت موسی بودند، همه تابع آن حضرت بودند؛ و به پیروی او کارهایی داشتند. و شاید وقتی که حضرت موسی آنان را برای تبلیغ به جایی می‌فرستاد، ولی امرشان هم قرار می‌داد. البته ما از وضع آنها اطلاع دقیق نداریم، اما این معلوم است که خود حضرت موسی (ع) از انبیای بنی اسرائیل است؛ و همه چیزهایی که برای حضرت رسول الله (ص) هست، برای حضرت موسی هم بوده است. البته به اختلاف رتبه و مقام و منزلشان. بنا بر این، ما از عموم منزله (180) در روایت می‌فهمیم آنچه را که برای حضرت موسی در امر حکومت و ولایت بر مردم بوده، برای فقها هم می‌باشد .

سایر مؤیدات

از جامع الاخبار (181) هم روایاتی نقل می‌کنند که پیغمبر اکرم (ص) فرموده است: أَتَقْتَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِعُلَمَاءِ امْتِي. وَ عُلَمَاءُ امْتِي كَسَانِرِ أَنْبِيَاءِ قَبْلِي (182)

(در دوره قیامت به علمای امتم افتخار و مباحات خواهیم کرد. و علمای امت من مثل سایر انبیای سابقند). این روایت هم از مؤیدات مطلب ماست .

در مستدرک (183) روایاتی از غرر (184) نقل می‌کند، به این مضمون: الْعُلَمَاءُ حُكَّامٌ عَلَى النَّاسِ (185) . علما حاکم بر مردمند). و به لفظ حکما علی الناس نیز نقل شده. ولی به نظر می‌آید که صحیح نباشد. گفته شد که در خود غرر به صورت حکام علی الناس بوده است. این روایت هم اگر سندش معتبر بود، (186) دلالتش واضح و یکی از مؤیدات است. روایات دیگری هست که می‌توان برای تأیید ذکر کرد .

از جمله این گونه روایات، روایت تحف العقول (187) است تحت عنوان مجاری الامور و الاحکام علی ایدی العلماء این روایت از دو قسمت تشکیل یافته: قسمت اول روایتی است از حضرت سید الشهدا (ع)، که از امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب (ع) نقل فرموده، درباره امر به معروف و نهی از منکر و قسمت دوم نطق حضرت سید الشهدا درباره ولایت فقیه و وظایفی که فقها در مورد مبارزه با ظلمه و دستگاه دولتی جانر به منظور تشکیل حکومت اسلامی و اجرای احکام دارند. این نطق مشهور را در منی ایراد، و در آن علت جهاد داخلی خود را بر ضد دولت جانر اموی تشریح فرموده است. از این روایت دو مطلب مهم به دست می‌آید: یکی ولایت فقیه و دیگری اینکه فقها باید با جهاد

مأمور مالیاتش ستم ورز است؛ و استنادارش نسبت به اهالی دیندار نامهربان و بی‌رحم است. خداست که در مورد آنچه در باره‌اش به کشمکش برخاستیم حکومت و داوری خواهد کرد؛ و درباره آنچه بین ما رخ داده با رأی خویش حکم قاطع خواهد کرد .

خدایا، بی‌شک تو می‌دانی آنچه از ما سر زده^[196] قنابت در به دست آوردن قدرت سیاسی نبوده؛ و نه جستجوی ثروت و نعمتهای ناچیز دنیا؛ بلکه برای این بوده که اصول و ارزشهای درخشان دینت را بنمایم و ارائه دهیم؛ و در کشورت اصلاح پدید آوریم؛ و بندگان ستمزده‌ات را ایمن و برخوردار از حقوق مسلمشان گردانیم؛ و نیز تا به وظایفی که مقرر داشته‌ای و به سنن و قوانین و احکامات عمل شود .

بنا بر این، شما (گروه علمای دین) اگر ما را در انجام این مقصود یاری نکنید و حق ما را از غاصبان نستانید؛ ستمگران بر شما چیره شوند و در خاموش کردن نور پیامبرتان بکوشند. خدای یگانه ما را کفایت است؛ و بر او تکیه می‌کنیم؛ و به سوی او رو می‌آوریم. و سرنوشت به دست او و بازگشت به اوست .

می‌فرماید: «اعتبروا انبیا الناس بما وعظ الله به اولیاه من سوء ثنائه علی الأیحار .خطاب به دسته مخصوص، حاضرین مجلس، اهل شهر و بلد، اهل مملکت، و یا مردم دنیای آن روز نیست؛ بلکه هر کس را در هر زمان که این ندا را بشنود شامل می‌شود. مثل: یا ایها الناس که در قرآن آمده است. خداوند با اعتراض به ایحار یعنی علمای یهود و استنکار رویه آنها، اولیای خویش را موعظه فرموده، و به آنان پند داده است. منظور از اولیا کسانی هستند که توجه به خدا دارند، و در جامعه دارای مسئولیت می‌باشند؛ نه اینکه منظور انمه، علیهم السلام، باشد .

اذ یقول لَوْ لَا یَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِیُّونَ وَ الْأَیْحَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَ أَكْلِهِمُ السَّخْتَ نَبِئْسَ مَا كَانُوا یَفْضَلُونَ .

خداوند در این آیه، ربانیون و ایحار را مورد نکوهش قرار می‌دهد که چرا آنها، که علمای دینی یهود بوده‌اند، ستمکاران را از قول اثم، یعنی گفتار گناهکارانه که اعم از دروغبرداری و تهمت و تحریف حقایق و امثال آن باشد، و از اکل سحت، یعنی حرام‌خواری، نهی نکرده و بازداشتنند. بدیهی است این نکوهش و تقیح اختصاص به علمای یهود ندارد؛ و نه اختصاص به علمای نصاری دارد؛ بلکه علمای جامعه اسلامی، و به طور کلی علمای دینی را شامل می‌شود. بنا بر این، علمای دینی جامعه اسلامی هم اگر در برابر رویه و سیاست ستمکاران ساکت بنشینند، مورد نکوهش و تقیح خدا قرار می‌گیرند. این امر فقط مربوط به سلف و نسل گذشته نیست؛ نسلهای گذشته و آینده در این حکم یکسانند .

حضرت امیر (ع) این موضوع را با استناد به قرآن ذکر فرموده، که علمای جامعه اسلامی هم عبرت بگیرند و بیدار شوند؛ و از ادای وظیفه امر به معروف و نهی از منکر بازنایستند؛ و در برابر هیأت‌های حاکمه ستمگر و منحرف سکوت ننمایند. حضرت با استشهد به آیه لو لا ینهاهم الربانیون...دو نکته را گوشزد فرموده است :

۱. اینکه سهل انگاری علما در وظایف ضررش بیش از کوتاهی دیگران در انجام همان وظایف مشترک است. چنانکه هرگاه یک بازاری کار خلافی بکند، ضررش به خود او می‌رسد؛ لیکن اگر علما در وظیفه کوتاهی کردند، مثلاً در برابر ستمگران سکوت نمودند، ضررش متوجه اسلام می‌شود. و اگر به وظیفه عمل کردند و آنجا که باید صحبت کنند سکوت نکردند، نفع آن برای اسلام است .

۲. اینکه باید از همه اموری که مخالف شرع است نهی کرد، روی قول اثم، یعنی دروغبرداری و اکل سحت، یعنی حرام‌خواری تکیه کرده است تا بفهماند که این دو منکر از همه منکرات خطرناکتر است؛ و بایستی بیشتر مورد مخالفت و مبارزه قرار گیرد. چون گاهی گفتار و تبلیغات دستگاه‌های ستمگر بیش از کردار و سیاستشان برای اسلام و مسلمین ضرر دارد؛ و غالباً حیثیت اسلام و مسلمین را به مخاطره می‌اندازد .

خواهد شد. و آن بدین سبب است که امر به معروف و نهی از منکر عبارت است از دعوت به اسلام؛ (یعنی جهاد اعتقادی خارجی) به اضافه بازگرداندن حقوق ستم‌دیدگان به ایشان؛ و مخالفت و مبارزه با ستمگران (داخلی)؛ و کوشش برای اینکه ثروتهای عمومی و درآمد جنگی طبق قانون عادلانه اسلام توزیع شود، و صدقات (زکات و همه مالیاتهای الزامی یا داوطلبانه) از موارد صحیح و واجب آن جمع‌آوری و گرفته شود، و هم در موارد شرعی و صحیح آن به مصرف برسد .

علاوه بر آنچه گفتیم، شما ای گروه، ای گروهی که به علم و عالم بودن شهرت دارید و از شما به نیکی یاد می‌شود و به خیرخواهی و اندرزگویی و راهنمایی در جامعه معروف شده‌اید و به خاطر خدا در دل مردم شکوه و مهابت پیدا کرده‌اید به طوری که مرد مقتدر از شما بیم دارد و ناتوان به تکریم شما بر می‌خیزد و آن کس که هیچ برتری بر او ندارد و نه قدرتی بر او دارید شما را بر خود برتری داده است و نعمتهای خویش را از خود دریغ داشته به شما ارزانی می‌دارد، در موارد حوایج (یا سهمیه مردم از خزانه عمومی) وقتی به مردم پرداخت نمی‌شود وساطت می‌کنید، و در راه با شکوه و مهابت پادشاهان و بزرگواری بزرگان قدم بر می‌دارید، آیا همه این احترامات و قدرتهای معنوی را از این جهت به دست نیآورده‌اید که به شما امید می‌رود که به اجرای قانون خدا کمر ببندید؟ گرچه در مورد بیشتر قوانین خدا کوتاه آمده‌اید؛ بیشتر حقوق الهی را که به عهده دارید فرو گذاشته‌اید. مثلاً حق ملت را خوار و فرو گذاشته‌اید؛ حق افراد ناتوان و بی‌قدرت را ضایع کرده‌اید؛ اما در همان حال به دنبال آنچه حق خویش می‌پندارید برخاسته‌اید. نه پولی خرج کرده‌اید؛ و نه جان را در راه آنکه آن را آفریده به خطر انداخته‌اید؛ و نه با قبيله و گروهی به خاطر خدا در افتاده‌اید. شما آرزو دارید و حق خود می‌دانید که بهشتش و همنشینین پیامبرانش و ایمنی از عذابش را به شما ارزانی دارد؛ من، ای کسانی که چنین انتظاراتی از خدا دارید، از این بینناکم که نکتت خشمش بر شما فرو افتد؛ زیرا در سایه عظمت و عزت خدا به منزلی بلند رسیده‌اید، ولی خداشناسی را که ناشر خداشناسی هستند احترام نمی‌کنید؛ حال آنکه شما به خاطر خدا در میان بندگانش مورد احترامید. و نیز از آن جهت بر شما بینناکم که به چشم خود می‌بینید تعهداتی که در برابر خدا شده^[194] گسسته و زیر پا نهاده شده است، اما نگران نمی‌شوید؛ در حالی که به خاطر باره‌ای از تعهدات پدران نگران و پریشان می‌شوید؛ اینک تعهداتی که در برابر پیامبر انجام گرفته^[195] مورد بی‌اعتنایی است؛ ناپنیابان، لایها، و زمینگیران ناتوان، در همه شهرها بی‌سرپرست مانده‌اند، و بر آنها ترحم نمی‌شود. و نه مطابق شأن و منزلتان کار می‌کنید؛ و نه به کسی که چنین کاری بکند و در ارتقای شأن شما بکوشد اعتنا یا کمک می‌کنید. با جرب زبانی و چاپلوسی و سازش با ستمکاران، خود را در برابر قدرت ستمکاران حاکم ایمن می‌گردانید. تمام اینها دستورهایی است که خدا به صورت نهی، یا همدیگر را نهی کردن و بازداشتن، داده و شما از آنها غفلت می‌ورزید. مصیبت شما از مصایب همه مردم سهمگینتر است؛ زیرا منزلت و مقام علمایی را از شما باز گرفته‌اند اگر می‌دانستید. چون در حقیقت، جریان اداری کشور و صدور احکام قضایی و تصویب برنامه‌های کشور باید به دست دانشمندان روحانی، که امین حقوق الهی و دانای حلال و حرامند، سپرده شده باشد. اما اینکه مقامتان را از شما باز گرفته و روده‌اند. و اینکه چنین مقامی را از دست داده‌اید، هیچ علتی ندارد جز اینکه از دور محور حق (قانون اسلام و حکم خدا) پراکنده‌اید؛ و درباره سنت، پس از اینکه دلایل روشن بر حقیقت و کیفیت آن وجود دارد، اختلاف پیدا کرده‌اید. شما اگر مردانی بودید که بر شکنجه و ناراحتی شکیبای بودید و در راه خدا حاضر به تحمل ناگواری می‌شدید، مقررات برای تصویب پیش ما آورده می‌شد؛ و به دست شما صادر می‌شد؛ و مرجع کارها بودید. اما شما به ستمکاران مجال دادید تا این مقام را از شما بستانند؛ و گذاشتید حکومتی که قانوناً مقید به شرع است به دست ایشان بيفتند، تا بر اساس پوسیده حدس و گمان به حکومت پردازند؛ و طریقه خودکامگی و افتاع شهوت را پیشه سازند. مایه تسلط آنان بر حکومت، فرار شما از کشته شدن بود، و دل‌بستگی‌تان به زندگی گریزان دنیا. شما با این روحیه و رویه، توده ناتوان را به چنگال این ستمگران گرفتار آوردید تا یکی برده وار سرکوفته باشد؛ و دیگری بیچاره وار سرگرم تأمین آب و نان؛ و حکام خودسرانه به امیال خود عمل کنند؛ و با هوسبازی خویش تنگ و رسوایی به بار آورند؛ پیرو بدخویان گردند و در برابر خدا گستاخی ورزند. در هر شهر سخنوری از ایشان بر منبر آمده و گماشته شده است. زمین برایشان فراخ و دستشان در آن گشاده است. مردم بنده ایشانند و قدرت دفاع از خود را ندارند. یک حاکم دیکتاتور و کینه ورز و بدخواه است؛ و حاکم دیگر بیچارگان را می‌کوبد و به آنها قدرتی و سخنگیری می‌کند؛ و آن دیگر فرمانروایی مسلط است که نه خدا را می‌شناسد و نه روز جزا را. شگفتا و چرا نه شگفتی، که جامعه در تصرف مرد دغلباز ستمکاری است که

درآمد و حرامخواری به روی سوجدویان حاکم بازمی‌گردد تا به نام زلزله‌زدگان جیب خودشان را پر کنند. در قراردادهایی که حکام ستمکار و ضد ملی با دولتها یا شرکت‌های خارجی می‌بندند، میلیونها از پول ملت را به جیب می‌زنند؛ و میلیونها از پول ملت را عاید خارجیان و اربابان خود می‌کنند. اینها جریانات سیل‌آسایی از حرامخواری است که پیش چشم ما صورت می‌گیرد؛ و هنوز ادامه دارد؛ چه در تجارت خارجی، و چه در به اصطلاح قراردادهایی که برای استخراج معادن یا بهره‌برداری از جنگلها و سایر منابع طبیعی بسته می‌شود؛ یا برای کارهای ساختمانی و راهسازی؛ یا خرید اسلحه از استعمارگران غربی و استعمارگران کمونیست .

ما باید جلو این غارتگریها و حرامخواریها را بگیریم. همه مردم موظف به این کار هستند؛ ولی علمای دینی وظیفه‌شان سنگینتر و مهمتر است. ما باید پیش از سایر افراد مسلمان به این جهاد مقدس و این وظیفه خطیر اقدام کنیم. ما به خاطر مقام و موقعیتی که داریم بایستی پیشقدم باشیم. اگر امروز قدرت نداریم که جلو این کارها را بگیریم و حرامخوران و خائنین به ملت و دزدان مقتدر و حاکم را به کیفر برسانیم، باید کوشش کنیم این قدرت را به دست بیاوریم. و در عین حال، به عنوان حد اقل انجام وظیفه، از اظهار حقایق و افشای حرامخواریها و دروغ‌پرازیها کوتاهی نکنیم. وقتی قدرت به دست آورده‌یم، نه تنها سیاست و اقتصاد و اداره کشور را درست می‌کنیم؛ بلکه حرامخورها و دروغ‌پرازیها را شلاق می‌زنیم و به کیفر می‌رسانیم .

مسجد اقصی را آتش زدند. ما فریاد می‌کنیم که بگذارید مسجد اقصی به همین حال نیمسوخته باقی باشد؛ این جرم را از بین نبرید⁽²⁰⁰⁾؛ ولی رژیم شاه حساب باز می‌کند و صندوق می‌گذارد، و به اسم بنای مسجد اقصی از مردم پول می‌گیرند تا بتوانند از این راه استفاده نمایند و جیب خود را پر کنند؛ و ضمناً آثار جرم اسرائیل را از بین ببرند !

اینها مصیبت‌هایی است که گریبانگیر امت اسلام شده، و کار را به اینجا رسانده است. آیا علمای اسلام نباید این مطالب را بگویند؟ آو لا ینْهَأمُ الرِّبَّانِیُّونَ وَالْأَحِبَّاءُ عَنِ أَكْلِهِمُ السُّخْتِ . چرا فریاد نمی‌زنند؟ چرا از این غارتگریها هیچ سخنی نمی‌گویند؟

بعد به آیه لعنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ استناد شده که ذکر آن از فرصت بحث ما خارج است .

سپس می‌فرماید :

وَإِنَّمَا عَابَ اللَّهُ ذَٰلِكَ عَلَيْهِمُ لِأَنَّهُمْ كَانُوا يَرَوْنَ مِنَ الظَّالِمَةِ الَّذِينَ بَيْنَ أَظْهُرِهِمُ الْمُنْكَرَ وَالْفَسَادَ فَلَا يَنْهَوْنَهُمْ عَنِ ذَٰلِكَ رَغْبَةً فِيمَا كَانُوا يَنَالُونَ مِنْهُمُ وَرَهْبَةً مِمَّا يَحْذَرُونَ .

اینکه خدا از رباپوستان استنکار کرده، روی این اصل است که آنان با اینکه می‌دیدند ظلمه چه کارها می‌کنند و چه جنایتها مرتکب می‌گردند، ساکت بودند و آنها را نهی نمی‌کردند .

و سکوتشان به حسب این روایت روی دو علت بوده است :

1-سوجدویی

2-زبونی .

خداوند نکوهش می‌کند که چرا از گفتار نادرست و تبلیغات گناهکارانه ستمکاران جلوگیری نکردند؟ چرا آن مردی را که ادعا کرد من خلیفه الله هستم و آلت مشیت الهی هستم، و احکام خدا همین گونه است که من اجرا می‌کنم، عدالت اسلامی همین است که من می‌گویم و اجرا می‌کنم (در صورتی که اصولاً عدالت سرش نمی‌شد .).

تکذیب نکردند؟ این گونه سخنان قول اثم است . این حرفهای گناهکارانه را که ضرر زیادی برای جامعه دارد، چرا جلوگیری نکردند؟ ظلمه را که حرفهای نامربوط زدند، خیانتها مرتکب شدند، بدعتها در اسلام گذاشتند، ضربه به اسلام زدند، چرا نهی نکردند و از این گناهان بازداشتند؟

اگر کسی احکام را آن طور که خدا راضی نیست تفسیر کرد، بدعتی در اسلام گذاشت به اسم اینکه عدل اسلامی چنین اقتضا می‌کند، احکام خلاف اسلام اجرا کرد، بر علما واجب است که اظهار مخالفت کنند. هرگاه اظهار مخالفت نکنند، مورد لعن خدا قرار می‌گیرند. و این از آیه شریفه پیداست، و نیز در حدیث است که إِذَا ظَهَرَتِ الْبِدْعُ، فَلْيَعْلَمِ أَنْ يُظْهَرَ عِلْمُهُ؛ وَإِلَّا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ⁽¹⁹⁷⁾ .

(چون بدعتها پدید آید، بر عالم واجب است که علم (دین) خویش را اظهار کند؛ و گر نه لعنت خدا بر او خواهد بود.) خود اظهار مخالفت و بیان تعالیم و احکام خدا، که مخالف بدعت و ظلم و گناه می‌باشد، مفید است؛ چون سبب می‌شود عامه مردم به فساد اجتماعی و مظالم حکام خائن و فاسق و بی‌بند پی‌برده، به مبارزه برخیزند؛ و از همکاری با ستمکاران خودداری نمایند؛ و به عدم اطاعت در برابر قدرتهای حاکمه فاسد و خائن دست بزنند. اظهار مخالفت علمای دینی در چنین مواردی یک نهی از منکر از طرف رهبری دینی جامعه است، که موجی از نهی از منکر و یک نهضت مخالفت و نهی از منکر را به دنبال می‌آورد. نهضتی را به دنبال می‌آورد که همه مردم دیندار و غیرتمند در آن شرکت دارند. نهضتی که اگر حکام ستمکار و منحرف به آن تسلیم نشوند و به صراط مستقیم رویه اسلامی تبعیت از احکام الهی باز نیابند و بخواهند با قدرت اسلحه آن را ساکت کنند، در حقیقت به تجاوز مسلحانه دست زده و فته باغی⁽¹⁹⁸⁾ خواهند بود؛ و بر مسلمانان است که به جهاد مسلحانه با فته باغی، یعنی حکام تجاوزکار، پردازند تا سیاست جامعه و رویه حکومت کنندگان مطابق با اصول و احکام اسلام باشد .

شما که فعلاً قدرت ندارید جلو بدعتهای حکام را بگیرید و این مفاسد را دفع کنید، اقلأ ساکت ننشینید. تو سر شما می‌زنند، داد و فریاد کنید؛ اعتراض کنید. انظلام نکنید .

انظلام (تن به ظلم دادن) بدتر از ظلم است. اعتراض کنید؛ انکار کنید؛ تکذیب کنید؛ فریاد بزنید. باید در برابر دستگاه تبلیغات و انتشارات آنها دستگاهی هم این طرف به وجود بیاید تا هر چه به دروغ می‌گویند تکذیب کند. بگوید دروغ است؛ بگوید عدالت اسلامی این نیست که آنها ادعا می‌کنند. عدل اسلامی که برای خانواده‌ها و جامعه مسلمین قرار داده شده، همه برنامه‌اش مضبوط و مدون است که آنها دارند. این مطالب باید گفته شود تا مردم متوجه باشند؛ و نسل آینده سکوت این جماعت را حجت قرار ندهد، و نگوید لا بد اعمال و رویه ستمکاران مطابق شرع بوده است و دین مبین اسلام اقتضا می‌کرده که ستمگران اکل سحت، یعنی حرامخواری کنند و مال مردم را غارت کنند .

از آنجا که دایره فکر عده‌ای از دایره همین مسجد تجاوز نمی‌کند و جولان و گسترش ندارد، وقتی گفته می‌شود اکل سحت، یعنی حرامخواری فقط بقال سر کوچه به نظرشان می‌آید که، العیاذ باللّٰه، کم فروشی می‌کند؛ دیگر آن دایره بزرگ حرامخواری و غارتگری به نظر نمی‌آید که یک سرمایه بزرگ را می‌بلعد؛ بیت المال را اختلاس می‌کنند؛ نفت ما را می‌خورند؛ به نام نمایندگی کمپانیهای خارجی کشور ما را بازار فروش کالاهای گران و غیر ضروری بیگانه می‌کنند، و از این راه پول مردم را به جیب خود و سرمایه داران بیگانه می‌ریزند. نفت ما را چند دولت بیگانه پس از استخراج برای خود می‌برند؛⁽¹⁹⁹⁾ و مقدار ناچیزی هم که به هیأت حاکمه همدست خودشان می‌دهند، از طرق دیگر به جیب خودشان بر می‌گردد. و اندکی که به صندوق دولت می‌ریزد، خدا می‌داند صرف کجا می‌شود. این یک اکل سحت و حرامخواری در مقیاس وسیع و در مقیاس بین المللی است . منکر وحشتناک و خطرناکترین منکرات همین است. شما اوضاع جامعه و کارهای دولت و دستگاهها را دقیقاً مطالعه کنید تا معلوم شود چه اکل سحت های وحشتناکی صورت می‌گیرد. اگر زلزله‌ای در گوشه کشور رخ دهد، یک راه

و لکنکم مکتوم الظلمة من منزلکم. وقتی شما به وظیفه قیام نکردید و امر حکومت را وا گذاشتید، برای ظلمه امکانات فراهم آمد که این مقام را اشغال نمایند .

و استسلمتم أُمُورَ اللَّهِ فی أیدیهم، یعلمون بالشبهات و سیرون فی الشهوات، سلطهم علی ذلک فرارکم من الموت و إعجابکم بالحیة الّتی هی مفارقتکم، فأسلمتم الضعفاء فی أیدیهم فمن بین مستبد مقهور و بین مستضعف علی معیشة مغلوب .

تمامی این مطالب بر زمان ما منطبق است. تطبیق آن بر عصر ما بیش از آن موقعی است که حضرت فرموده اند .

یتقلبون فی الملک بآرائهم و یستشعرون الخزی بأهوانهم اقتداء بالأشرار و جرأة علی الجبار. فی کل بلد منهم علی منیره خلیط یضقع .

آن موقع خلیط روی منبر از ظلمه تعریف می کرد، و اکنون رادیوها هر روز داد می زنند و بر خلاف اسلام به نفع آنها تبلیغ می نمایند؛ و احکام اسلام را بر خلاف آنچه هست و انمود می کنند. فافترض لهم شاعرًا. اکنون سرزمینها برای ظلمه آماده و بلا مانع می باشد، و کسی نیست در برابرشان قیام کند .

و أیدیهم فیها مبسوطه و الناس لهم خول لا یدفعون ید لأمس، فمن بین جبار عنید و ذی سطوة علی الضعفة شدید مطاع لا یعرف المبدئ المعید. فیا عجیباً و ما لی لا أعجب و الأرض من غاش غشوم و متصدق ظلوم و عامل علی المؤمنین بهم غیر رحیم. فاللّهُ الحاکم فیما فیہ تازعاً و القاضی بحکمه فیما شجر بیننا. اللهم إنک تعلم أنه لم یکن ما کان منا تنافساً فی سلطان و لا التماساً من فضول الحطام و لکن لئری المعالم من دینک و نظهر الإصلاح فی بلادک و یأمن المظلومون من عبادک و یعمل بفرانضک و سننک و احکامک. فإن لصر تصرونوا و تصفوننا قوی الظلمة علیکم و عملوا فی إطفاء نور نیکم و حبسنا الله و علیه توکلنا و إلیه أتینا و إلیه المصیر .

به طوری که ملاحظه می فرمایید، اول تا آخر روایت مربوط به علماست. هیچ خصوصیتی هم نیست که مراد از علماء بالله ائمه، علیهم السلام، باشد. علمای اسلام علماء بالله هستند، ربانی هستند. ربانی به کسی گفته می شود که به خدا اعتقاد دارد، احکام خدا را حفظ می کند، و عالم به احکام خداست، و نیز بر حلال و حرام خدا امین می باشد .

اینکه می فرماید مجاری امور در دست علماست، برای دو سال و ده سال نیست؛ فقط نظر به اهالی مدینه نیست؛ از خود روایت و خطبه معلوم می شود که حضرت امیر (ع) نظر وسیعی دارد: نظر به یک امت بزرگ است که باید به حق قیام کنند .

اگر علما که در حلال و حرام الهی امین می باشند و آن دو خاصیت علم و عدالت را که قبلاً عرض کردم دارا بودند، حکم الهی را اجرا می کردند، حدود را جاری می ساختند، و احکام و امور اسلام به دست آنان جریان می یافت، دیگر ملت بیچاره و گرسنه نمی ماند؛ احکام اسلام تعطیل نمی گردید .

این روایت شریفه از مؤیدات بحث ماست. اگر از نظر سند ضعیف نبود⁽²⁰⁴⁾، می توان گفت از ادله است. اگر نگوییم که خود مضمون روایت شاهد بر این است که از لسان معصوم (ع) صادر شده و مضمون صادقی است. ما از موضوع ولایت فقیه گذشتیم، و دیگر در این زمینه صحبتی نمی کنیم. نیازی هم نیست که در موضوع فروع مطلب، مثلاً زکات باید چگونه باشد، حدود چطور اجرا شود، بحث کنیم. ما اصول موضوع را، که عبارت از ولایت فقیه (حکومت اسلامی) می باشد، مورد بررسی قرار دادیم. و عرض کردم ولایتی که برای پیغمبر اکرم (ص) و ائمه (ع) می باشد، برای فقیه هم ثابت است. در این مطلب هیچ شکی نیست، مگر موردی دلیل بر خلاف باشد، و البته ما هم آن مورد را خارج می کنیم. همان طور که قبلاً عرض کردم، موضوع ولایت فقیه چیز تازه ای نیست که ما آورده باشیم؛ بلکه این مسأله از اول مورد بحث بوده است. حکم مرحوم میرزا شیرازی⁽²⁰⁵⁾ در حرمت تباکو چون حکم حکومتی بود، برای فقیه دیگر هم واجب الاتباع بود. و همه علمای بزرگ ایران، جز

و العمی و البکم و الزمن فی المدائن مهملة لا ترحمون کوران، لالهها، و زمینگیران ناتوان از بین می روند، و کسی به فکر آنها نیست. کسی در فکر ملت بیچاره پابرنه نیست. خیال می کنید این هیاهویی را که در رادیو راه می اندازند راست است؟ شما خودتان بروید از نزدیک ببینید که مردم با چه وضعی زندگی می کنند! در هر صدتا، دویست تا ده یک درمانگاه وجود ندارد! برای بیچاره ها و گرسنه ها فکری نشده است. مهلت هم نمی دهند که اسلام آن فکری را که برای فقرا کرده عملی کند. اسلام مشکله فقر را حل کرده، و در رأس برنامه خود قرار داده است :

إِنَّمَا الْمَصْنَعَاتُ لِلْفُقَرَاءِ⁽²⁰³⁾

اسلام توجه داشته که باید اول کار فقرا را اصلاح کرد؛ کار بیچاره ها را اصلاح نمود. لیکن نمی گذارند که عملی شود .

ملت بیچاره در حال فقر و گرسنگی به سر می برند، و هیأت حاکمه ایران هر روز آن همه مالیات را از مردم گرفته صرف ولخرجیهای خود می کند طیاره فانو می خورد تا نظامیان اسرائیل و عمال آن در کشور ما تعلیمات نظامی ببینند! اسرائیل که اکنون با مسلمانها در حال جنگ است- و کسانی که او را تأیید کنند، آنان نیز با مسلمانها در حال جنگ می باشند- به طوری پر و بالش در مملکت ما باز شده و به طوری مورد تأیید دستگاه حاکمه قرار گرفته که نظامیان او برای دیدن تعلیمات به کشور ما می آیند! مملکت ما پایگاه آنها شده! بازار ما هم دست آنهاست. و اگر به همین وضع باشد و مسلمانها به همین سستی بمانند، بازار مسلمین را ساقط خواهند کرد .

وَ لَا فی منزلکم تعلمون و لا من عمل فیها (تَعْمُونَ) (شما از مقام خود استفاده نکرده و کاری انجام نمی دهید. و آن کسی را هم که به وظیفه عمل می کند کمک نمی نماید .

و بالادهان و المصانعة عند الظلمة تأمنون. کل ذلک مما أمرکم الله به من النهی و التناهی و أنتم عنه غافلون .

همت و دلخوشی شما به این است که ظالم پشتیبان شما باشد؛ برای شما احترام قائل شود؛ مثلاً ایها الشیخ الکبیر بگوید! دیگر کاری ندارید که به سر ملت چه می آید و دولت چه می کند .

و ائتم اعظم الناس مصیبة لما غلبتم علیه من منازل العلماء لو کنتم تسعون. ذلک بأن مجاری الامور و الاحکام علی ایدی العلماء بالله الامناء علی حرامه و حلاله. فأنتم المسلوبون تلک المنزلة .

امام (ع) می توانست بگوید حق مرا ربودند، شما قیام نکردید؛ یا حق ائمه را می بردند، شما ساکت نشستید؛ ولی علماء بالله فرمود که عبارت از ربانیون و پیشوایان است؛ نه اینکه مراد اهل فلسفه و عرفان باشد. عالم بالله عبارت از کسی است که عالم به احکام خداست و احکام الهی را می داند. و به او روحانی و ربانی گفته می شود. البته در صورتی که روحانیت و توجه به خدای تعالی در او غالب باشد .

فأنتم المسلوبون تلک المنزلة. و ما سلیم ذلک إلا بتفرکم عن الحق و اختلافکم فی السنة بعد البینة الواضحة. و لو صبرتم علی الأذی و تحملتم المثونة فی ذات الله کانت أُمُورَ اللَّهِ علیکم ترد و عنکم تصدر و إلیکم ترجع .

اگر شما مردم درستیاری بودید و قیام به امر می کردید، می دیدید که ورود و صدور امور به شما ارتباط پیدا می کند؛ از شما صادر می شود، و به سوی شما بازمی گردد. اگر آن حکومتی که اسلام می خواست پدید می آمد، حکومتهای فعلی دنیا نمی توانستند در برابر آن بایستند؛ تسلیم می شدند. لیکن متأسفانه کوتاهی شده است که چنین حکومتی برپا شود و نه مخالفین صدر اسلام گذاشتند که تشکیل شود، و حکومت به دست آن کس که خدا و رسول از او راضی بودند قرار گیرد تا کار به اینجا نکشد .

چند نفر- از این حکم متابعت کردند.^[206] حکم قضاوتی نبود که بین چند نفر سر موضوعی اختلاف شده باشد، و ایشان روی تشخیص خود قضاوت کرده باشند. روی مصالح مسلمین و به عنوان ثانوی^[207] این حکم حکومتی را صادر فرمودند. و تا عنوان وجود داشت، این حکم نیز بود. و با رفتن عنوان حکم هم برداشته شد .

مرحوم میرزا محمد تقی شیرازی^[208] که حکم جهاد دادند- البته اسم آن دفاع بود- و همه علما تبعیت کردند، برای این است که حکم حکومتی بود .

به طوری که نقل کردند، مرحوم کاشف الغطاء^[209] نیز بسیاری از این مطالب را فرموده‌اند. عرض کردم که از متأخرین، مرحوم نراقی، همه شون رسول الله (ص) را برای فقها ثابت می‌داند. و مرحوم آقای نایینی نیز می‌فرمایند که این مطلب از مقوله عمر بن حنظله استفاده می‌شود^[210]. در هر حال طرح این بحث تازگی ندارد؛ و ما فقط موضوع را بیشتر مورد بررسی قرار دادیم، و شعب حکومت را ذکر کرده در دسترس آقایان گذاشتیم تا مسأله روشتر گردد. و تبعاً لأمر الله تعالی فی کتابه و لسان نبيه (ص) کمی از مطالب مورد احتیاج روز را نیز بیان کردیم؛ و گر نه مطلب همان است که بسیاری فهمیده‌اند .

ما اصل موضوع را طرح کردیم. و لازم است نسل حاضر و نسل آینده در اطراف آن بحث و فکر نمایند؛ و راه به دست آوردن آن را پیدا کنند. سستی، سردی، و یأس را از خود دور نمایند. و ان شاء الله تعالی کیفیت تشکیل و سایر متفرعات آن را با مشورت و تبادل نظر به دست بیاورند؛ و کارهای حکومت اسلامی را به دست کارشناسان امین و خردمندان معتقد بسپارند؛ و دست خائن را از حکومت، وطن و بیت المال مسلمین قطع کنند. و مطمئن باشند که خداوند توانا با آنهاست .

برنامه مبارزه برای تشکیل حکومت اسلامی

ما موظفیم برای تشکیل حکومت اسلامی جدیت کنیم. اولین فعالیت ما را در این راه تبلیغات تشکیل می‌دهد. بایستی از راه تبلیغات پیش بیایم. در همه عالم و همیشه همین طور بوده است. چند نفر با هم می‌نشستند، فکر می‌کردند، تصمیم می‌گرفتند، و به دنبال آن تبلیغات می‌کردند؛ کم کم بر نفرات همفکر اضافه می‌شد؛ سرانجام به صورت نیرویی در یک حکومت بزرگ نفوذ کرده یا با آن جنگیده، آن را ساقط می‌کردند .

محمد علی میرزایی^[211] را از بین می‌بردند، و حکومت مشروطه تشکیل می‌دادند. همیشه از اول، قشون و قدرتی در کار نبوده است؛ و فقط از راه تبلیغات پیش می‌رفته‌اند .

قلدرها و زورگوییها را محکوم می‌کردند؛ ملت را آگاه می‌ساختند، و به مردم می‌فهماندند که این قلدرها غلط است. کم کم دامنه تبلیغات توسعه می‌یافت، و همه گروههای جامعه را فرا می‌گرفت؛ مردم بیدار و فعال می‌شدند، و به نتیجه می‌رسیدند .

شما الآن نه کشوری دارید و نه لشکری؛ ولی تبلیغات برای شما امکان دارد. و دشمن نتوانسته همه وسایل تبلیغاتی را از دست شما بگیرد. البته مسائل عبادی را باید یاد بدهید، اما مهم مسائل سیاسی اسلام است؛ مسائل اقتصادی و حقوقی اسلام است. اینها محور کار بوده و باید باشد. وظیفه ما این است که از حالا برای پایریزی یک دولت حقه اسلامی کوشش کنیم؛ تبلیغ کنیم؛ تعلیمات بدهیم؛ همفکر بسازیم؛ یک موج تبلیغاتی و فکری به وجود بیاوریم؛ تا یک جریان اجتماعی پدید آید، و کم کم توده‌های آگاه وظیفه‌شناس و دیندار در نهضت اسلامی متشکل شده، قیام کنند و حکومت اسلامی تشکیل دهند .

تبلیغات و تعلیمات دو فعالیت مهم و اساسی ماست. وظیفه فقهاست که عقاید و احکام و نظامات اسلام را تبلیغ کنند و به مردم تعلیم دهند تا زمینه برای اجرای احکام و برقراری نظامات اسلام در جامعه فراهم شود. در روایت ملاحظه کردید که در وصف جانشینان پیغمبر اکرم (ص)،

یعنی فقها آمده است که بعلموننا الناس یعنی دین را به مردم تعلیم می‌دهند. مخصوصاً در شرایط کنونی که سیاستهای استعماری و حکام ستمگر و خائن و یهود و نصاری و مادیون در تحریف حقایق اسلام و گمراه کردن مسلمانان تلاش می‌کنند. در این شرایط مسئولیت ما برای تبلیغات و تعلیمات بیش از هر وقت است. امروز می‌بینیم که یهودیها، خذلهم الله^[212]، در قرآن تصرف کرده‌اند؛ و در قرآنهايي که در مناطق اشغالی چاپ کرده‌اند تغییراتی داده‌اند. ما موظفیم از این تصرفات خائنه جلوگیری کنیم. باید فریاد زد و مردم را متوجه کرد تا معلوم شود که یهودیها و پشتیبانان خارجی آنها کسانی هستند که با اساس اسلام مخالفند؛ و می‌خواهند حکومت یهود در دنیا تشکیل دهند. و چون جماعت مودی و فعالی هستند، می‌ترسم نمود بالله روزی به مقصود برسند؛ و سستی بعضی از ما باعث شود که یکوقت حاکم یهودی بر ما حکومت کند. خدا آن روز را نیاورد. از طرف دیگر عدای از مستشرقین، که عمال تبلیغاتی مؤسسات استعماری هستند، مشغول فعالیتند تا حقایق اسلام را تحریف و وارونه کنند .

مبلغین استعماری سرگرم کارند؛ در هر گوشه از بلاد اسلامی جوانهای ما را با تبلیغات سوء دارند از ما جدا می‌کنند. نه اینکه یهودی و نصرانی کنند؛ بلکه آنها را فاسد و بی‌دین و لا ابالی می‌سازند. و همین برای استعمارگران کافی است. در تهران ما، مراکز تبلیغات سوء کلیسایی^[213] و صهیونیسم^[214] و بهائیت به وجود آمده، که مردم را گمراه می‌کند و از احکام و تعلیم اسلام دور می‌سازد. آیا هدم این مراکز که به اسلام لطمه می‌زند وظیفه ما نیست. آیا برای ما کافی است که فقط نجف را داشته باشیم؟ که آن را هم نداریم. آیا باید در قم بنشینیم و عزا بگیریم، یا بعکس باید مردم زنده و فعالی باشیم؟

شما نسل جوان حوزه‌های روحانیت باید زنده باشید، و امر خدا را زنده نگهدارید .

شما نسل جوانید؛ فکرتان را رشد و تکامل دهید. افکاری را که همه در اطراف حقایق و دقایق علوم دور می‌زند کنار بگذارید؛ چون این ریزبینیها بسیاری از ما را از انجام مسئولیتهای خطیرمان دور نگاهداشته است. به داد اسلام برسید، و مسلمانان را از خطر نجات دهید. اسلام را دارند از بین می‌برند. به اسم احکام اسلام به اسم رسول اکرم (ص) اسلام را نابود می‌کنند. مبلغین همه جوره داخلی و خارجی، چه آنهايي که تبعه استعمارند و چه مبلغین داخلی و بومی آنها، به تمام دهات و بخشهای ایران رفته‌اند؛ و بچه‌ها و نوجوانان ما را، آنهايي را که به درد اسلام می‌خورند، منحرف می‌کنند. به داد آنها برسید .

شما موظفید آنچه را تنفقه کرده‌اید بین مردم منتشر کنید؛ و مردم را با مسائلی که یاد گرفتاید آشنا سازید. آن همه تعریف و تمجیدی که در اخبار از اهل علم و فقیه آمده^[215] برای همین است که احکام و عقاید و نظامات اسلام را معرفی می‌کند و سنت رسول اکرم (ص) را به مردم می‌آموزد. شما باید به تبلیغات و تعلیمات در جهت معرفی و بسط اسلام همت بگذارید .

ما موظفیم ایهامی را که نسبت به اسلام به وجود آورده‌اند برطرف سازیم. تا این ابهام را از اذهان نزدایم، هیچ کاری نمی‌توانیم انجام بدهیم. ما باید خود و نسل آینده را وادار کنیم؛ و به آنها سفارش کنیم که نسل آتیه خویش را نیز مأمور کنند این ایهامی را که بر اثر تبلیغات سوء چند صد ساله نسبت به اسلام در اذهان حتی بسیاری از تحصیلکرده‌های ما، پیدا شده رفع کنند؛ جهان‌بینی و نظامات اجتماعی اسلام را معرفی کنند. حکومت اسلامی را معرفی نمایند تا مردم بدانند اسلام چیست و قوانین آن چگونه است. امروز حوزه قم، حوزه مشهد، و حوزه‌های دیگر موظفند که اسلام را ارائه بدهند و این مکتب را عرضه کنند. مردم اسلام را نمی‌شناسند. شما باید خودتان راه اسلامتان را، نمونه‌های رهبری و حکومت اسلامی را، به مردم دنیا معرفی کنید. مخصوصاً به گروه دانشگاهی و طبقه تحصیلکرده. دانشجویان چشمشان باز است. شما مطمئن باشید اگر این مکتب را عرضه ننمایید و حکومت اسلامی را چنانکه هست به دانشگاهها معرفی کنید، دانشجویان از آن استقبال خواهند کرد. دانشجویان با استبداد مخالفند؛ با حکومتهای دست نشانده و استعماری مخالفند؛ با قلدری و غارت اموال عمومی مخالفند؛ با حرامخوری و دروغپردازی مخالفند. با اسلامی که طرز حکومت اجتماعی و تعالیم دارد، هیچ دانشگاه و دانشجویی مخالفت ندارد. اینها دستشان به طرف حوزه نجف دراز است که برای ما فکری بکنید. آیا باید بنشینیم تا آنها ما را امر به معروف کنند و به انجام وظیفه دعوت نمایند؟ جوانان از

اسلام را عرضه بدارید. و در عرضه آن به مردم نظیر عاشورا به وجود بیاورید. چطور عاشورا را محکم نگهداشته و نگذاشته‌ایم از دست برود، چگونه هنوز مردم برای عاشورا سینه می‌زنند و اجتماع می‌کنند. (سلام بر مؤسس آن) شما هم امروز کاری کنید که راجع به حکومت موجهی به وجود آید؛ اجتماعات پراگردد؛ روضه خوان و متبری پیدا کند؛ و در ذهن مردم مطرح بماند. اگر اسلام را معرفی نمایید و جهان‌بینی (عقاید) و اصول و احکام و نظام اجتماعی اسلام را به مردم بشناسانید، با اشتیاق کامل از آن استقبال می‌کنند. خدا می‌داند که خواستاران آن بسیارند. من تجربه کرده‌ام، وقتی کلمه‌ای القا می‌شد، موجهی در مردم ایجاد می‌گردید. برای اینکه مردم همگی از این وضع ناراحت و ناراضی هستند. زیر سرنیزه و خفگان نمی‌توانند حرفی بزنند. کسی را می‌خواهند که بایستد و با شجاعت صحبت کند. اینک شما فرزندان دلیر اسلام مردانه بایستید و برای مردم نطق کنید. حقایق را به زبان ساده برای توده‌های مردم بیان کنید؛ و آنان را به شور و حرکت درآورید. از مردم کوچک و بازار، از همین کارگران و دهقانان پاکدل و دانشجویان بیدار مجاهد بسازید. همه مردم مجاهد خواهند شد. از همه اصناف جامعه آماده‌اند که برای آزادی و استقلال و سعادت ملت مبارزه کنند. مبارزه برای آزادی و سعادت احتیاج به دین دارد. اسلام را که مکتب جهاد و دین مبارزه است در اختیار مردم قرار دهید تا عقاید و اخلاق خودشان را از روی آن تصحیح کنند، و به صورت یک نیروی مجاهد، دستگاه سیاسی جائز و استعماری را سرنگون کرده، حکومت اسلامی را برقرار سازند .

فقهایی حصن اسلام هستند که معرف عقاید و نظامات اسلام و مدافع و حافظ آن باشند؛ و این تعریف و دفاع و حفاظت را با نطقهای پر شور و بیدارکننده و رهبری مردم ثابت کنند. در این صورت است که اگر بعد از ۱۲۰ سال درگذشتن، مردم احساس خواهند کرد که مصیبتی بر اسلام وارد و خلئی ایجاد شده است، و به تعبیر روایت *ثَلِمَ فِي الْأَسْلَامِ ثَلْمَةٌ لَا يَسُدُّهَا شَيْءٌ*.^{۲۱۹} اینکه می‌فرماید فقیه مؤمن اگر بمیرد، ثَلِمَ فِي الْأَسْلَامِ، خلئی جبران ناپذیر در جامعه اسلام به وجود می‌آید، مردن بنده است که در خانه نشسته‌ام و کاری جز مطالعه ندارم؟ از رفتن من چه خلئی در جامعه اسلام ایجاد می‌شود؟ اسلام وقتی امام حسین (ع) را از دست می‌دهد، ثَلِمَ فِيهِ ثَلْمَةٌ، خلئی جبران ناپذیر در آن به وجود می‌آید. کسانی که حافظ عقاید و قوانین و نظام اجتماعی اسلام هستند، مانند *خواجه نصیر (219)* و *علامه (220)* که خدمت شایان و نمایانی کرده‌اند، اگر بمیرند خلئی به وجود می‌آید. اما من و جنابعالی برای اسلام چه کرده‌ایم که اگر مردیم مصداق این روایت باشد؟ هزار نفر از ما بمیرد، هیچ خبری نمی‌شود! ما یا فقیه نیستیم حق فقه، یعنی آن طور که باید بود؛ و یا مؤمن نیستیم حق ایمان .

مقاومت در مبارزه‌ای طولانی

هیچ عاقلی انتظار ندارد که تبلیغات و تعلیمات ما بزودی به تشکیل حکومت اسلامی منتهی شود. برای توفیق یافتن در استقرار حکومت اسلامی احتیاج به فعالیتهای متنوع و مستمری داریم. این هدفی است که احتیاج به زمان دارد . عقلای عالم یک سنگ اینجا می‌گذارند تا بعد از دوست سال، دیگری پایه‌ای بر آن بنا کند و نتیجه‌ای از آن به دست آید. خلیفه به پیرمردی که نهال گردو می‌کاشت گفت: پیرمرد، گردو می‌کاری که پنجاه سال دیگر و بعد از مردنت ثمر می‌دهد؟ در جوابش گفت: دیگران کاشتنند ما خوردیم؛ ما می‌کاریم تا دیگران بخورند .

فعالتهای ما اگر هم برای نسل آینده نتیجه بدهد، باید دنبال شود. چون خدمت به اسلام است و در راه سعادت انسانهاست؛ و امر شخصی نیست که بگوییم چون حالا به نتیجه نمی‌رسد و دیگران بعدها نتیجه آن را می‌گیرند، به ما چه ربطی دارد .

سید الشهداء (ع) که تمام جهات مادی خود را به معرض خطر درآورد و فدا کرد، اگر چنین تفکری داشت و کارها را برای شخص خود و استفاده شخصی می‌کرد، از اول سازش می‌نمود و قضیه تمام می‌شد. هیأت حاکمه اموی از خدا می‌خواستند که امام حسین (ع) دست بیعت بدهد و با حکومت آنها موافقت نماید، از این بهتر برای آنها چه بود که پسر بیغمبر (ص) و امام وقت به آنها امیر المؤمنین بگویند و حکومتشان را به رسمیت بشناسند؛ ولی آن حضرت در فکر آینده اسلام و مسلمین بود. به خاطر اینکه اسلام در آینده و در نتیجه جهاد مقدس و فداکاری او در میان انسانها نشر پیدا کند و نظام سیاسی و نظام اجتماعی آن در جامعه‌ها برقرار شود، مخالفت نمود؛ مبارزه کرد؛ و فداکاری کرد .

اروپا ما را امر به معروف کنند که ما حوزه اسلامی تشکیل داده‌ایم شما به ما کمک کنید! وظیفه ماست که این مطالب را تذکر بدهیم؛ طرز حکومت اسلامی و روش زمامداران اسلام را در صدر اسلام بیان کنیم؛ بگوییم که دار الاماره و دکه القضا (وزارت دادگستری) او [حضرت علی (ع) در گوشه مسجد قرار داشت، و دامنه حکومتش تا انتهای ایران و مصر و حجاز و یمن گسترش داشت .متأسفانه وقتی حکومت به طبقات بعدی رسید، طرز حکومت تبدیل به سلطنت و بدتر از سلطنت شد. باید این مطالب را به مردم رسانید و آنان را رشد فکری و سیاسی داد. باید گفت که چگونه حکومتی می‌خواهیم؛ و زمامدار و متصدیان امور حکومتی ما باید چگونه باشند، و چه رفتار و سیاسی را پیش گیرند. زمامدار جامعه اسلامی کسی است که با برادرش، عقیل، چنان رفتار می‌کند⁽²¹⁶⁾ تا هر گز درخواست تبعیض اقتصادی و اضافه کمک از بیت المال نکند. دخترش را که از بیت المال عاریه مضمونه گرفته، بازخواست می‌کند، و می‌فرماید اگر عاریه مضمونه نبود، تو اولین هاشمی‌های بودی که دست قطع می‌شد⁽²¹⁷⁾! اما چنین حاکم و زمامداری می‌خواهیم. زمامداری که مجری قانون باشد؛ نه مجری هوسها و تمایلات خویش؛ افراد مردم را در برابر قانون مساوی بداند، و آنها را دارای وظایف و حقوق اساسی متساوی؛ بین افراد امتیاز و تبعیض قائل نشود؛ خاندان خود و دیگری را به یک نظر نگاه کند؛ اگر پسرش دزدی کرد، دستش را قطع کند؛ برادر و خواهرش هروئین فروشی کردند، آنها را اعدام کند؛ نه اینکه عده‌ای را برای ده گرم هروئین بکشند، و کسان آنها باند هروئین داشته باشند و خوارها هروئین وارد کنند !

اجتماعات در خدمت تبلیغات و تعلیمات

بسیاری از احکام عبادی اسلام منشأ خدمات اجتماعی و سیاسی است. عبادتهای اسلامی اصولاً توأم با سیاست و تدبیر جامعه است. مثلاً نماز جماعت و اجتماع حج و جمعه در عین معنویت و آثار اخلاقی و اعتقادی، حائز آثار سیاسی است .اسلام این گونه اجتماعات را فراهم کرده تا از آنها استفاده دینی بشود؛ عواطف برادری و همکاری افراد تقویت شود؛ رشد فکری بیشتری پیدا کنند؛ برای مشکلات سیاسی و اجتماعی خود راهحلهایی بیابند؛ و به دنبال آن به جهاد و کوشش دسته جمعی بپردازند. در کشورهای غیر اسلامی، یا حکومتهای غیر اسلامی در کشورهای اسلامی، هرگاه بخواهند چنین اجتماعاتی فراهم آورند، مجبورند میلیونها از ثروت و بودجه مملکت را صرف کنند .

تازه اجتماعات آنها بی‌صفا و ظاهری و عاری از آثار خیر است. اسلام ترتیباتی داده که هر کس خودش آرزو می‌کند به حج برود، و راه افتاده به حج می‌رود. خودش با اشتیاق به نماز جماعت می‌رود. باید از این اجتماعات به منظور تبلیغات و تعلیمات دینی و توسعه نهضت اعتقادی و سبیلی اسلامی استفاده کنیم. بعضی به این فکرها نیستند، و پیش از اینکه و لا الضالین را خوب ادا کنند فکری ندارند. حج که می‌روند، به جای اینکه با برادران مسلمان خود تفاهم کنند، عقاید و احکام اسلام را نشر دهند و برای مصایب و مشکلات عمومی مسلمانان چاره‌ای بیندیشند، و مثلاً برای آزاد کردن فلسطین که وطن اسلام است اشتراک مساعی کنند، به اختلافات دامن‌می‌زنند! در حالی که مسلمین صدر اسلام با اجتماع حج و با جماعت جمعه کارهای مهم انجام می‌دادند .

در خطبه روز جمعه این طور نبود که فقط یک سوره و دعایی بخوانند و چند کلمه‌ای بگویند؛ با خطبه‌های جمعه بسبج سیاه می‌شد، و از مسجد به میدان جنگ می‌رفتند. و کسی که از مسجد به میدان جنگ برود، فقط از خدا می‌ترسد و بس؛ و از کشته شدن و فقر و آوارگی نمی‌ترسد. و چنین سیاهی سپاه فاتح و پیروز است. هرگاه خطبه‌هایی را که راجع به جمعه است و خطبه‌های حضرت امیر (ع) را ملاحظه کنید⁽²¹⁸⁾، می‌بینید که بنا بر این بوده که مردم را به راه بیندازند و به حرکت درآورند و به مبارزه برانگیزند؛ برای اسلام فدایی و مجاهد بسازند؛ و گرفتاریهای مردم دنیا را برطرف کنند. اگر هر روز جمعه مجتمع می‌شدند، و مشکلات عمومی مسلمانان را به یاد می‌آوردند و رفع می‌کردند، یا تصمیم به رفع آن می‌گرفتند، کار به اینجا نمی‌کشید. امروز باید با جدیت این اجتماعات را ترتیب دهیم، و از آن برای تبلیغات و تعلیمات استفاده کنیم. به این ترتیب، نهضت اعتقادی و سیاسی اسلام وسعت پیدا می‌کند و اوج می‌گیرد .

عاشورایی به وجود آورد

اصلاح حوزه‌های روحانیت

معرفی و ارائه اسلام مستلزم این است که حوزه‌های روحانیت اصلاح شود. به این ترتیب که برنامه درسی و روش تبلیغات و تعلیمات تکمیل گردد؛ سستی و تبلی و یأس و عدم اعتماد به نفس جای خود را به جدیت و کوشش و امید و اعتماد به نفس بدهد؛ آثاری که تبلیغات و تلقینات بیگانگان در روحیه بعضی گذاشته از بین برود؛ افکار جماعت مقدس نما که مردم را از داخل حوزه‌های روحانیت از اسلام و اصلاحات اجتماعی بازمی‌دارند، اصلاح شود؛ آخوندهای درباری که دین را به دنیا می‌فروشند از این لباس خارج و از حوزه‌ها طرد و اخراج شوند .

از بین بردن آثار فکری و اخلاقی استعمار

عمال استعمار و دستگاههای تربیتی و تبلیغاتی و سیاسی حکومتهای دست نشانده و ضد ملی قهرناست که سبامشی می‌کنند، و افکار و اخلاق مردم را فاسد می‌سازند. کسانی که از میان مردم وارد حوزه‌های روحانیت می‌شوند طبعاً آثار سوء فکری و اخلاقی را با خود می‌آورند؛ حوزه‌های روحانیت جزئی از جامعه و مردم است؛ بنا بر این، ما باید در اصلاح فکری و اخلاقی افراد حوزه کوشش کنیم. آثار فکری و روحی را که ناشی از تبلیغات و تلقینات بیگانگان و سیاست دولتهای خائن و فاسد است، از بین ببریم و با آن مبارزه کنیم .

این آثار کاملاً مشهود است. مثلاً بعضی را می‌بینیم که در حوزه‌ها نشسته به گوش یکدیگر می‌خوانند که این کارها از ما ساخته نیست. چکار داریم به این کارها؟ ما فقط باید دعا کنیم و مسأله بگیریم. این افکار آثار تلقینات بیگانگان است. نتیجه تبلیغات سوء چند صد ساله استعمارگران است که در اعماق قلوب حوزه نجف و قم و مشهد و دیگر حوزه‌ها وارد شده، و باعث افسردگی و سستی و تبلی گردیده و نمی‌گذارند رشدی داشته باشند .

مرتباً عذرخواهی می‌کنند که این کارها از ما ساخته نیست. این افکار غلط است. مگر آنها که اکنون در کشورهای اسلامی امارت و حکومت دارند چکاره‌اند که آنها از عهده برمی‌آیند و ما بر نمی‌آیم؟ کدامیک از آنها بیش از فرد متعارف و معمولی لیاقت دارد؟

بسیاری از آنها اصلاً تحصیل نکرده‌اند. حاکم حجاز (224هـ) کجا تحصیل کرده و چه تحصیل کرده است؟ رضا خان اصلاً سواد نداشت، و سرباز بیسوادیش بیش نبود! در تاریخ نیز چنین بوده است: بسیاری از حکام خودسر و مسلط از لیاقت اداره جامعه و تدبیر ملت و علم و فضیلت بی‌بهره بوده‌اند. هارون الرشید (225هـ) یا دیگران، که بر کشور بزرگی حکومت می‌کردند، چه تحصیل کرده بودند؟ تحصیلات و داشتن علوم و تخصص در فنون برای برنامه و برای کارهای اجرایی و اداری لازم است، که ما هم از وجود این نوع اشخاص استفاده می‌کنیم. آنچه مربوط به نظارت و اداره عالی کشور و بسط عدالت بین مردم و برقراری روابط عادلانه میان مردم می‌باشد، همان است که فقیه تحصیل کرده است .

آنچه برای حفظ آزادی ملی و استقلال لازم است، همان است که فقیه دارد. این فقیه است که زیر بار دیگران و تحت نفوذ اجانب نمی‌رود؛ و تا پای جان از حقوق ملت و از آزادی و استقلال و تمامیت ارضی وطن اسلام دفاع می‌کند. فقیه است که به چپ و راست انحراف پیدا نمی‌کند .

شما این افسردگی را از خود دور کنید؛ برنامه و روش تبلیغات خودتان را تکمیل نمایید، و در معرفی اسلام جدیت به خرج دهید؛ و تصمیم به تشکیل حکومت اسلامی بگیرید؛ و در این راه پیشقدم شوید؛ و دست به دست مردم مبارز و آزادخواه بدهید؛ حکومت اسلامی قطعاً برقرار خواهد شد. به خودتان اعتماد داشته باشید. شما که این قدرت و جرأت و تدبیر را دارید که برای آزادی و استقلال ملت مبارزه می‌کنید، شما که توانستاید مردم را بیدار و به مبارزه وادار کنید، و دستگاه استعمار و استبداد را به لرزه درآورید، روز به روز بیشتر تجربه می‌آموزید؛ و تدبیر و لیاقت شما در کارهای اجتماعی بیشتر می‌شود. وقتی موفق شدید دستگاه حاکم جانر را سرنگون کنید، یقیناً از عهده اداره حکومت و

در روایتی که قبلاً آوردم دقت کنید. می‌بینید حضرت امام صادق (ع) در شرایطی که تحت فشار حکام ستمکار قرار دارد و در حال تقیه به سر می‌برد و قدرت اجرایی ندارد و بسیاری اوقات تحت مراقبت و محاصره به سر می‌برد، برای مسلمانان تکلیف معین می‌کند، و حاکم و قاضی نصب می‌فرماید. آیا این کار آن حضرت چه معنا دارد؟ و اصولاً بر این نصب و عزل چه فایده‌ای مرتب است؟ مردان بزرگ، که دارای سطح فکر وسیعی می‌باشند، هیچ گاه مأیوس نگردیده و به وضع فعلی خود- که در زندان و اسارت به سر می‌برند و معلوم نیست آزاد می‌شوند یا نه- نمی‌اندیشند؛ و برای پیشبرد هدف خویش در هر شرایطی که باشند طرح نقشه می‌کنند تا بعداً اگر توانستند شخصاً آن طرح را به مرحله اجرا درآورند؛ و اگر خودشان فرصت نیافتند، دیگران- هر چند بعد از دوستان یا سیصد سال- دنبال این طرح بروند و اجرا نمایند. اساس بسیاری از نهضت‌های بزرگ به همین صورتهای بوده است. رئیس جمهور سابق اندونزی، سوکارنو (221هـ) ، در زندان دارای این افکار بوده، و نقشه‌ها کشیده و طرحها داده که بعداً به اجرا درآمد است .

امام صادق (ع) علاوه بر دادن طرح، نصب هم فرموده‌اند. این نصب امام (ع) (اگر برای آن روز بود، البته کار لغوی محسوب می‌شد؛ ولی آن حضرت به فکر آینده بودند. مثل ما نبودند که فقط به فکر خودش باشد و وضع خود را بنگرد. فکر امت بوده؛ فکر بشر بوده؛ فکر همه عالم بوده است. می‌خواست بشر را اصلاح کند؛ و قانون عدل را اجرا نماید. او باید در هزار و چند صد سال پیش طرح بدهد، نصب نماید تا آن روز که ملتها بیدار شدند، ملت اسلام آگاه گردید و قیام کرد، دیگر تحریری نباشد وضع حکومت اسلامی و رئیس اسلام معلوم باشد .

اصولاً دین اسلام و مذهب شیعه و سایر مذاهب و ادیان به همین نحو پیشرفت کرده است؛ یعنی ابتدا جز طرح چیزی نبوده؛ و سپس بر اثر ایستادگی و جدیت رهبران و پیامبران به ثمر رسیده است. موسی شبانی بیش نبود و سالها شبانی می‌کرد؛ آن روز که برای مبارزه با فرعون مأمور شد، یاور و پشتیبانی نداشت؛ ولی بر اثر لیاقت ذاتی و ایستادگی خود با یک عضا اساس حکومت فرعون را برچید. شما خیال می‌کنید اگر عضای موسی دست من و جنابعالی بود، این کار از ما می‌آمد؟ همت و جدیت و تدبیر موسی می‌خواهد تا با آن عضا بساط فرعون را به هم بریزد. و این کار ژ هر کسی ساخته نیست. پیغمبر اکرم (ص) وقتی که به رسالت مبعوث شد، و شروع به تبلیغ کرد، یک طفل هشت ساله (حضرت امیر (ع) و یک زن چهل ساله (حضرت خدیجه) به او ایمان آوردند. جز این دو نفر کسی را نداشت. و همه می‌دانند که چقدر آن حضرت را اذیت کردند و کارشکنیها و مخالفتهای نمودند. لیکن مأیوس نشد، و نفرمود کسی ندارم .

ایستادگی کرده و با قدرت روحی و عزمی قوی از هیچ رسالت را به اینجا رسانید که امروز هفتصد میلیون جمعیت تحت لوای او هستند .

مذهب شیعه هم از صفر شروع شد. روزی که پیغمبر اکرم (ص) اساس آن را پایه گذاری کرد با استهزا مواجه گردید! وقتی که مردم را جمع و مهمان نمود و فرمود کسی که چنین و چنان باشد وزیر من است، و جز حضرت امیر (ع) که در آن وقت هنوز به سن بلوغ نرسیده بود ولی دارای روحی بزرگ بود، بزرگتر از همه دنیا، کسی از جا برنخاست، شخصی رو کرد به حضرت ابی طالب و با استهزا گفت اکنون باید زیر پرچم سپرت بروی (222هـ)!

آن روز هم که ولایت و حکومت امیر المؤمنین (ع) را به مردم عرضه داشت، با بیخ بیخ (مبارک باد) ظاهری مواجه گردید (223هـ)؛ لیکن مخالفتهای از همان جا شروع شد، و تا آخر هم ادامه داشت. اگر حضرت رسول (ص) ایشان را فقط مرجع مسائل شرعیه قرار می‌داد، هیچ گونه مخالفتی نمی‌شد؛ ولی چون منصب جانشینی را به حضرت داد و فرمود ایشان باید حاکم بر مسلمین بوده و سرنوشت ملت اسلام را در دست داشته باشد، موجب آن ناراحتیها و مخالفتهای شد. شما هم اگر امروز در خانه بنشینید و در امور مملکتی دخالت نکنید، کسی به شما کاری ندارد. آن روز به شما کار دارند که بخواهد در مقدرات کشور دخالت کنید. حضرت امیر (ع) و شیعه چون در امور حکومتی و کشوری دخالت می‌کردند، آن همه مورد اذیت و مصیبت قرار گرفتند. اما دست از جهاد و فعالیت نکشیدند تا بر اثر تبلیغات و مجاهدات آنان امروز تقریباً دویست میلیون شیعی در دنیا وجود دارد .

استعمارگران انگلیسی که از سیصد سال پیش در ممالک شرق نفوذ کردند و از همه جهات این ممالک اطلاع دارند، این برنامه را درست کردند. بعدها نیز استعمارگران امریکایی و غیر آنها با انگلیسها همراه و متفق شدند، و در اجرای این برنامه شرکت کردند. من در همدان بودم که یکی از طلبه‌های ما که مرد فاضلی بود و از لباس خارج شده ولی اخلاص محفوظ بود، ورقه بزرگی را به من نشان داد که در آن به رنگ سرخ علامت گذارهایی شده بود. به طوری که می‌گفت این علامتهای سرخ مال مخازن زیرزمینی بود که در ایران وجود دارد؛ و کارشناسان خارجی کشف کرده بودند! کارشناسان خارجی روی کشور ما مطالعه کردند .

همه مخازن زیرزمینی ما را که کجا طلا دارد، کجا مس دارد و نفت و ... به دست آوردند. روحیه افراد ما را هم سنجیدند که چطوری است. و دیدند تنها چیزی که نمی‌گذارند نقشه‌هایشان عملی گردد و در مقابلشان سد می‌باشد، اسلام و روحانیت است .

آنان قدرت اسلام را دیدند که بر اروپا سلطه پیدا کرده؛ و دانستند که اسلام واقعی مخالف با این بساط است. نیز به دست آوردند که روحانین واقعی را نمی‌توانند تحت نفوذ خود درآورند و در فکشان تصرف کنند؛ لذا، از روز اول کوشیدند که این خار را از سر راه سیاست خود بردارند، و اسلام را کوچک و روحانیت را ضایع کنند. با تبلیغات سوء این کار را هم کردند. به طوری که امروز اسلام در نظر ما بیش از چهار تا مسأله نیست! از طرفی بر آن شدند که فقها و علمای اسلام را که رأس جمعیت‌های اسلامی قرار دارند، با تهمت یا به وسایل دیگر لکه‌دار و ضایع نمایند. آن شخص بسیار بی‌آبرو که عامل استعمار است، در کتابش نوشته: ششصد نفر از علمای نجف و ایران وظیفه خوار انگلیس بودند! شیخ مرتضی (232) فقط دو سال حقوق بگیر بود بعد متوجه شد (233). مدرکش اسنادی است که در وزارت خارجه انگلستان در هند پایگانی شده است! این دست استعمار است که می‌گوید به ما فحش بدهید تا نتیجه بگیریم. استعمار خیلی مایل است که همه علما را جیره خوار خودش معرفی کنند، تا علمای اسلام را در میان مردم بدنام ساخته مردم را از آنان روگردان و منصرف کنند .

از طرف دیگر، با تبلیغات و تلقینات خود تلاش کرده‌اند تا اسلام را کوچک و محدود کنند؛ و وظایف فقها و علمای اسلام را به کارهای جزئی منحصر گردانند. به گوش ما خوانده‌اند که فقها جز مسأله گفتن کاری ندارند و هیچ تکلیف دیگری ندارند! بعضی هم فهمیده باور کرده و گمراه شده‌اند. ندانستند که اینها نقشه است تا استقلال ما را از بین ببرند، و همه جهات کشورهای اسلامی را از دست ما بگیرند. و ندانسته به بنگاه‌های تبلیغات استعماری و به سیاست آنها و به تحقق هدفهای آنها کمک کرده‌اند. مؤسسات تبلیغاتی استعماری وسوسه کرده‌اند که دین از سیاست جداست. روحانیت نباید در هیچ امر اجتماعی دخالت کند. فقها وظیفه ندارند بر سرنوشت خود و ملت اسلام نظارت کنند. متأسفانه عده‌ای باور کرده و تحت تأثیر قرار گرفته‌اند. و نتیجه این شده که می‌بینیم. این همان آرزویی است که استعمارگران داشته‌اند و دارند و خواهند داشت .

شما به حوزه‌های علمیه نگاه کنید، آثار همین تبلیغات و تلقینات استعماری را مشاهده خواهید کرد. افراد مهمل و بیکاره و تنبل و بی‌همتی را می‌بینید که فقط مسأله می‌گویند، و دعا می‌کنند؛ و کاری جز این از آنها ساخته نیست. ضمناً به افکاری و رویه‌هایی برخورد می‌کنید که از آثار همین تبلیغات و تلقینات است. مثلاً اینکه حرف زدن منافی شأن آخوند است! آخوند و مجتهد باید حرف بلد نباشد! و اگر بلد است حرف نزند! فقط لا اله الا الله بگوید! و گاهی یک کلمه بگوید! در حالی که این غلط است، و بر خلاف سنت رسول الله است. خدا از سخنگویی و بیان و قلم و نگارش تجلیل کرده، و در سوره الرحمن می‌فرماید: عَلَّمَ الْقُرْآنَ (234) ! او این را که بیان کردن آموخته را نعمتی بزرگ و اکرایی می‌شمارد بیان برای نشر احکام خدا و تعالیم و عقاید اسلام است. با بیان و نطق است که می‌توانیم دین را به مردم بیاموزیم و مصداقاً یعلمونها الناس شوبیم. رسول اکرم (ص) و حضرت امیر (ع) نطقها و خطبه‌ها ایراد می‌کرده و مرد سخن بوده‌اند .

اصلاح مقدس‌نماها

رهبری توده‌های مردم برخورد خواهد آمد. طرح حکومت و اداره، و قوانین لازم برای آن آماده است. اگر اداره کشور مالیات و درآمد لازم دارد، اسلام مقرر داشته. و اگر قوانین لازم دارد، همه را وضع کرده است. احتیاجی نیست بعد از تشکیل حکومت بنشینید قانون وضع کنید؛ یا مثل حکام بیگانه‌پرست و غریب‌زده به سراغ دیگران بروید تا قانونشان را عاریه بگیرید؛ همه چیز آماده و مهیاست. فقط می‌ماند برنامه‌های وزارتی، که آن هم به کمک و همکاری مشاورین و معاونین متخصص در رشته‌های مختلف در یک مجلس مشورتی ترتیب داده و تصویب می‌شود .

خوشبختانه ملتهما هم تابع و متحد شما هستند. آنچه که کم داریم همت و قدرت مسلح است، که آن را هم ان شاء الله به دست می‌آوریم. به عصای موسی احتیاج داریم و به همت موسی. کسانی باید باشند که عصای موسی و شمشیر علی بن ابی طالب (ع) را به کار ببرند .

بله، آن آدم‌های بی‌عرضه‌ای که در حوزه‌ها نشسته‌اند، از عهده تشکیل و ادامه حکومت بر نمی‌آیند؛ چون آن قدر بی‌عرضه‌اند که قلم هم نمی‌توانند به کار ببرند، قدمی هم در هیچ کاری بر نمی‌دارند .

از بس اجانب و عمالشان به گوش ما خوانده‌اند که آقا پرو سراغ کارت. سراغ مدرسه و درس و تحصیل. به این کارها چکار دارید. این کارها از شما نمی‌آید. ما هم باورمان آمده که کاری از ما نمی‌آید! و اکنون من نمی‌توانم این تبلیغات سوء را از گوش بعضی بیرون کنم، و به آنها بفهمانم که شما باید رئیس بشر باشید. شما هم مثل دیگرانید. شما هم می‌توانید مملکت را اداره کنید. مگر دیگران چطور بودند که شما نیستید؟ جز این نیست که بعضی از آنها به جایی رفته خوشگذرانی کرده و یا تحصیلی هم کرده‌اند .

ما نمی‌گوییم تحصیل نکنند؛ ما مخالف تحصیل نیستیم؛ مخالف با علم نیستیم؛ به کره ماه بروند؛ صنایع اتمی درست کنند؛ ما جلو آنها را نمی‌گیریم؛ منتها در آن موارد هم تکالیفی داریم. شما اسلام را معرفی کنید، برنامه حکومتی اسلام را به دنیا برسانید، شاید این سلاطین و رئیس جمهورهای ممالک اسلامی متوجه شوند که مطلب صحیح است و تابع گردند. ما که نمی‌خواهیم از دست آنها بگیریم؛ هر کدام را که تابع و امین باشند سر جایشان می‌گذاریم .

ما امروز در دنیا هفتصد میلیون جمعیت داریم، ۱۷۰ میلیون یا بیشتر شیعه داریم، اینها همه پیرو ما هستند؛ ولی از بس بی‌همت هستیم نمی‌توانیم آنها را اداره کنیم. ما باید حکومتی تشکیل دهیم که امانتدار مردم باشد؛ مردم به او اطمینان داشته باشند، و بتوانند سرنوشت خود را به او بسپارند. ما حاکم امین می‌خواهیم تا امانتداری کند، و ملتهما در پناه او و پناه قانون آسوده خاطر به کارها و زندگی خود ادامه دهند .

اینها مطالبی است که باید در فکر آن باشید. مایوس نباشید. خیال نکنید این امر نشدنی است. خدا می‌داند که لیاقت و عرضه شما کمتر از دیگران نیست. اگر عرضه ظلم و آدم‌کشی باشد، البته ما نداریم. آن مردک وقتی که آمد (در زندان (226) (بیش من، من بودم و آقای قعی (227) سلمه الله، که اکنون هم گرفتارند. گفت: سیاست عبارت از بدذاتی، دروغ‌گویی و ... خلاصه پدرسوختگی است. و این را بگذارید برای ما! راست هم می‌گفت. اگر سیاست عبارت از اینها است، مخصوص آنها می‌باشد. اسلام که سیاست دارد، مسلمانان که دارای سیاست می‌باشند، انمه هدی، علیهم السلام، که ساسة العباد (228) هستند، غیر این معنایی است که او می‌گفت. او می‌خواست ما را اغفال کند. بعد رفت در روزنامه اعلام کرد تفاهم شده که روحانیون در سیاست دخالت نکنند (229) اما هم بعد از آزادی رفتم سر منبر تکذیبش کردیم. گفتیم دروغ گفته است! اگر حقیقتی یا دیگری چنین حرفی بزند، بیرونش می‌کنیم (230) .

اینها از اول در ذهن شما وارد کردند که سیاست به معنای دروغ‌گویی و امثال آن می‌باشد تا شما را از امور مملکتی منصرف کنند؛ و آنها مشغول کار خودشان باشند، و شما هم مشغول دعاگویی باشید. شما اینجا بنشینید خلد الله ملکه (231) بگویید! و آنها هم هر کاری که دلشان می‌خواهد بکنند؛ هر گونه هرزگی که می‌خواهند بکنند. البته خودشان بحمد الله این فهمها را ندارند، ولی اساتید و کارشناسان این نقشه‌ها را کشیده‌اند .

حوزه‌های روحانیت محل تدریس و تعلیم و تبلیغ و رهبری مسلمانان است. جای فقهای عادل و فضلا و مدرسین و طلاب است. جای آنهاست که امامتدار و جانشین پیغمبران هستند. محل امامتداری است؛ و بدیهی است که امامت الهی را نمی‌توان به دست هر کس داد. آن آدمی که می‌خواهد چنین منصب مهمی را به عهده بگیرد و ولیّ امر مسلمین و نایب امیر المؤمنین باشد و در اعراض، اموال و نفوس مردم، مغایب، حدود و امثال آن، دخالت کند، باید منزه دنیا طلب نباشد. آن کسی که برای دنیا دست و پا می‌کند، هر چند در امر مباح باشد، امین الله نیست، و نمی‌توان به او اطمینان کرد. آن فقیهی که وارد دستگاه ظلمه می‌گردد و از حاشیه‌نشینان دربارها می‌شود و اوامرشان را اطاعت می‌کند، امین نیست و نمی‌تواند امامتدار الهی باشد. خدا می‌داند که از صدر اسلام تا کنون از این علمای سوء چه مصیبت‌هایی بر اسلام وارد شده است. ابو هریره⁽²⁴⁰⁾ یکی از فقهاست؛ لیکن خدا می‌داند که به نفع معاویه و امثال او چقدر احکام جعل کرد؛ و چه مصیبت‌هایی بر اسلام وارد ساخت. قضیه ورود علما در دستگاه ظلمه و سلاطین غیر از ورود افراد عادی است. یک آدم عادی اگر وارد دستگاه شود فاسق است، و بیش از این چیزی بر آن مرتب نیست؛ لیکن یک فقیه، یک قاضی، مثل ابو هریره و شریح قاضی، وقتی که در دستگاه ظلمه وارد شوند، دستگاه را عظمت می‌دهند؛ اسلام را لکه‌دار می‌کنند. یک نفر فقیه اگر وارد دستگاه ظلمه شد، مثل این است که یک امت وارد شده باشد، نه اینکه یک نفر آدم عادی وارد شده است؛ و لذا ائمه (ع) از ورود به این دستگاهها شدیداً تحذیر کردند، و فرمودند اگر شماها وارد نمی‌شدید، کار به اینجاها نمی‌رسید⁽²⁴¹⁾.

تکالیفی که برای فقهای اسلام است بر دیگران نیست. فقهای اسلام برای مقام فقهانی که دارند باید بسیاری از مباحات را ترک کنند و از آن اعراض نمایند. فقهای اسلام باید در موردی که برای دیگران تقیه است تقیه نکنند. تقیه برای حفظ اسلام و مذهب بود که اگر تقیه نمی‌کردند مذهب را باقی نمی‌گذاشتند. تقیه مربوط به فروع است، مثلاً وضو را این طور یا آن طور بگیر؛ اما وقتی که اصول اسلام، حیثیت اسلام، در خطر است، جای تقیه و سکوت نیست. اگر یک فقیهی را وادار کنند که برود منبر خلاف حکم خدا را بگوید، آیا می‌تواند به عنوان التقیه دینی و دین آبابی⁽²⁴²⁾ اطاعت کند؟ اینجا جای تقیه نیست. اگر بنا باشد به واسطه ورود یک فقیه در دستگاه ظلمه بساط ظلم رواج پیدا کند و اسلام لکه‌دار گردد، نباید وارد شود، هر چند او را بکشند. و هیچ عدری از او پذیرفته نیست؛ مگر اینکه معلوم شود ورود او در آن دستگاه روی پایه و اساس عقلایی بوده است؛ مثل علی بن یقظین⁽²⁴³⁾ که معلوم است برای چه وارد شده است؛ یا خواجه نصیر، رضوان الله علیه، که معلوم است در ورود او چه فوایدی بود. البته فقهای اسلام از این حرفها متزهاند؛ وضعشان از صدر اسلام تا کنون روشن است؛ مثل نور پیش ما می‌درخشند و لکنای ندارند. آن آخوندهایی که در آن زمان با دستگاه بودند، از مذهب ما نبودند. فقهای اسلام نه تنها اطاعت آنها را نکردند، بلکه مخالفت کردند؛ حبسها رفتند؛ زجرها کشیدند، و اطاعت نکردند. کسی خیال نکند که علمای اسلام در این دستگاهها وارد بوده یا هستند. البته بعضی مواقع برای کنترل یا منقلب ساختن دستگاه وارد می‌شدند که اکنون هم اگر چنین کاری از ما ساخته باشد، واجب است که وارد شویم. این موضوع مورد صحبت نیست. اشکال سر آنهاست که عمامه بر سر گذاشته و چهار کلمه هم اینجا با جای دیگر خوانده یا نخوانده، و برای شکم یا بسط ریاست به این دستگاهها پیوسته‌اند. با اینها باید چه کنیم؟

آخوندهای درباری را طرد کنید

اینها از فقهای اسلام نیستند. و بسیاری از اینها را سازمان امنیت ایران معمم کرده تا دعا کنند. اگر در اعیاد و دیگر مراسم نتوانست به زور و جبر ائمه جماعت را وادار کند که حضور یابند، از خودشان داشته باشند تا جل جلاله بگویند! اخیراً لقب جل جلاله به او⁽²⁴⁴⁾ داده‌اند! اینها فقها نیستند؛ شناخته شده اند! مردم اینها را می‌شناسند. در این روایت است که از این اشخاص بر دین بترسید؛ اینها دین شما را از بین می‌برند. اینها را باید رسوا کرد تا اگر آبرو دارند در بین مردم رسوا شوند؛ ساقط شوند. اگر اینها در اجتماع ساقط نشوند، امام زمان را ساقط می‌کنند؛ اسلام را ساقط می‌کنند.

باید جوانهای ما عمامه اینها را بردارند. عمامه این آخوندهایی که به نام فقهای اسلام، به اسم علمای اسلام، این طور مفسده در جامعه مسلمین ایجاد می‌کنند باید برداشته شود.

این گونه افکار ابلهانه، که در ذهن بعضی وجود دارد، به استعمارگران و دولتهای جانز کمک می‌کند که وضع کشورهای اسلامی را به همین صورت نگه دارند، و از نهضت اسلامی جلوگیری کنند. اینها افکار جماعتی است که به مقدسین معروفند؛ و در حقیقت مقدس نما هستند نه مقدس. باید افکار آنها را اصلاح کنیم، و تکلیف خود را با آنها معلوم سازیم؛ چون اینها مانع اصلاحات و نهضت ما هستند و دست ما را بسته‌اند.

روزی مرحوم آقای بروجردی⁽²³⁵⁾، مرحوم آقای حجت⁽²³⁶⁾، مرحوم آقای صدر⁽²³⁷⁾، مرحوم آقای خوانساری⁽²³⁸⁾، رضوان الله علیهم، برای مذاکره در یک امر سیاسی در منزل ما جمع شده بودند⁽²³⁹⁾. به آنان عرض کردم که شما قبل از هر کار تکلیف این مقدس‌نماها را روشن کنید. با وجود آنها مثل این است که دشمن به شما حمله کرده، و یک نفر هم محکم دستهای شما را گرفته باشد. اینهایی که اسماشان مقدسین است - نه مقدسین واقعی - و متوجه مفاسد و مصالح نیستند دستهای شما را بسته‌اند. و اگر بخواهید کاری انجام بدهید، حکومتی را بگیرید، مجلسی را قبضه کنید که نگذارید این مفاسد واقع شود، آنها شما را در جامعه ضایع می‌کنند. شما باید قبل از هر چیز فکری برای آنها بکنید.

امروز جامعه مسلمین طوری شده که مقدسین ساختگی جلو نفوذ اسلام و مسلمین را می‌گیرند، و به اسم اسلام به اسلام صدمه می‌زنند. ریشه این جماعت، که در جامعه وجود دارد، در حوزه‌های روحانیت است. در حوزه‌های نجف و قم و مشهد و دیگر حوزه‌ها افرادی هستند که روحیه مقدس‌نمایی دارند؛ و از اینجا روحیه و افکار سوء خود را به نام اسلام در جامعه سرایت می‌دهند. اینها هستند که اگر یک نفر پیدا شود بگوید بیاید زنده باشی، بیاید نگذارید ما زیر پرچم دیگران زندگی کنیم، نگذارید انگلیس و امریکا این قدر به ما تحمیل کنند، نگذارید اسرائیل این طور مسلمانان را فلج کند، با او مخالفت می‌کنند.

این جماعت را ابتدا باید نصیحت و بیدار کرد. به آنها گفت مگر خطر را نمی‌بینید؟

مگر نمی‌بینید که اسرائیلیها دارند می‌زنند و می‌کشند و از بین می‌برند و انگلیس و امریکا هم به آنها کمک می‌کنند، و شما نشسته‌اید تماشا می‌کنید. آخر شما باید بیدار شوید؛ به فکر علاج بدبختیهای مردم باشید. مباحثه به تنهایی فایده ندارد؛ مسأله گفتن به تنهایی دردها را دوا نمی‌کند. در شرایطی که دارند اسلام را از بین می‌برند، بساط اسلام را به هم می‌زنند، خاموش نشینید مانند نصرانیها که نشستند درباره روح القدس و تثلیث صحبت کردند تا آمدند آنها را گرفته از بین بردند. بیدار شوید، و به این حقایق و واقعیتها توجه کنید. به مسائل روز توجه کنید. خودتان را تا این اندازه مهمل بار نیاورید. شما با این اهمال کاریها می‌خواهید که ملانکه اجنحه خود را زیر پای شما پهن کنند؟ مگر ملانکه تئیل‌پرورند؟ ملانکه بالشان را زیر پای امیر المؤمنین (ع) پهن می‌کنند؛ چون مردی است که به درد اسلام می‌خورد؛ اسلام را بزرگ می‌کند؛ اسلام به واسطه او در دنیا منتشر می‌شود و شهرت جهانی پیدا می‌کند؛ با زمامداری آن حضرت جامعه‌ای خوشنام و آزاد و پر حرکت و پر فضیلت به وجود می‌آید. البته ملانکه برای حضرتش خضوع می‌کنند.

و همه برای او خضوع و خشوع می‌کنند. حتی دشمن در برابر عظمتش تعظیم می‌کند.

برای شما که جز مسأله گفتن ندارید خضوع معنی و مورد ندارد.

هرگاه بعد از تذکر و ارشاد و نصیحتهای مکرر بیدار نشده و به انجام وظیفه برخاستند، معلوم می‌شود قصورشان از غفلت نیست، بلکه درد دیگری دارند. آن وقت حسابشان طور دیگری است.

تصفیه حوزه‌ها

مخالفند؛ هارون و مأمون هر دو شیعی بودند⁽²⁴⁹⁾، بلکه از باب الملک عقیق است⁽²⁵⁰⁾ و لو اینها می‌دانستند که اولاد علی (ع) داعیه خلافت داشته بر تشکیل حکومت اسلامی اصرار دارند، و خلافت و حکومت را وظیفه خود می‌دانند. چنانکه آن روز که به امام (ع) پیشنهاد شد حدود فدک⁽²⁵¹⁾ را تعیین فرماید تا آن را به ایشان برگردانند، طبق روایت حضرت حدود کشور اسلامی را تعیین فرمود⁽²⁵²⁾. یعنی تا این حدود حق ماست و ما باید بر آن حکومت داشته باشیم، و شما غاصبید. حکام جائز می‌دیدند که اگر امام موسی بن جعفر (ع) آزاد باشد، زندگی را بر آنها حرام خواهد کرد؛ و ممکن است زمینه‌ای فراهم شود که حضرت قیام کند و سلطنت را براندازد. از این جهت مهلت ندادند اگر مهلت داده بودند، بدون تردید حضرت قیام می‌کرد. شما در این شک نداشته باشید که اگر فرصتی برای موسی بن جعفر (ع) پیش می‌آمد، قیام می‌کرد و اساس دستگاه سلاطین غاصب را وازگون می‌ساخت .

همچنین، مأمون حضرت رضا (ع) را با آن همه تزویر و سالوس و گفتن یا این عم و یا این رسول الله تحت نظر نگه می‌دارد که می‌آورد که قیام کند و اساس سلطنت را درهم بریزد. چون پسر پیغمبر (ص) است و در حق او وصیت شده، و نمی‌شود او را در مدینه آزاد گذاشت. حکام جائز سلطنت می‌خواستند، و همه چیز را فدای این سلطنت و امارت می‌کردند؛ نه اینکه دشمنی خصوصی با کسی داشته باشند. چنانکه اگر امام (ع)، تعوذ بالله، درباری می‌شد، کمال عزت و احترام را به او می‌گذاشتند، و دستش را هم می‌بوسیدند .

بر حسب روایت وقتی که امام (ع) بر هارون وارد شد، دستور داد حضرت را تا نزدیک مسند سواره بیاورند و کمال احترام را به ایشان نمود. بعد که موقع تقسیم سهمیه بیت المال شد و نوبت به بنی هاشم⁽²⁵³⁾ رسید، مبلغ بسیار اندکی مقرر داشت؛ مأمون که حاضر بود، از آن تجلیل و این طرز توزیع درآمد تعجب کرد. هارون به او گفت عقل تو نمی‌رسد. بنی هاشم را باید همین طور نگه داشت. اینها باید فقیر باشند؛ حبس باشند؛ تبعید باشند؛ رنجور باشند؛ مسموم شوند؛ کشته شوند؛ و گر نه قیام خواهند کرد، و زندگی را بر ما تلخ خواهند ساخت⁽²⁵⁴⁾ .

انمه (ع) نه فقط خود با دستگاههای ظالم و دولتهای جائز و دربارهای فاسد مبارزه کرده‌اند، بلکه مسلمانان را به جهاد بر ضد آنها دعوت نموده‌اند. بیش از پنجاه روایت در مسائل الشیعه⁽²⁵⁵⁾ و مستدرک و دیگر کتب هست که از سلاطین و دستگاه ظلمه کناره‌گیری کنید⁽²⁵⁶⁾؛ به دهان مداح آنها خاک بریزید⁽²⁵⁷⁾؛ هر کس یک مداد به آنها بدهد یا آب در دواتشان بریزد، چنین و چنان می‌شود⁽²⁵⁸⁾. خلاصه دستور داده‌اند که با آنها به هیچ وجه همکاری نشود و قطع رابطه بشود. از طرف دیگر، آن همه روایت که در مدح و فضیلت عالم و فقیه عادل وارد شده، و بتری آنها را بر سایر افراد مردم گوشزد کرده‌اند. اینها همه طرخی را تشکیل می‌دهند که اسلام برای تشکیل حکومت اسلامی ریخته. برای اینکه ملت را از دستگاه ستمکاران منصرف و روگردان سازد و خانه ظلم را ویران کند؛ و درب خانه فقها را به روی مردم بگشاید- فقهایی که عادل و پارسا و مجاهد هستند- و در راه اجرای احکام و برقراری نظام اجتماعی اسلام می‌کوشند .

مسلمانان هنگامی می‌توانند در امنیت و آسایش به سر برده، ایمان و اخلاق فاضله خود را حفظ کنند که در پناه حکومت عدل و قانون قرار گیرند- حکومتی که اسلام نظام و طرز اداره و قوانینش را طراحی کرده است- اکنون وظیفه ماست که طرح حکومتی اسلام را به اجرا درآوریم و پیاده کنیم. امیدوارم که معرفی طرز حکومت و اصول سیاسی و اجتماعی اسلام به گروههای عظیم بشر موجهی در افکار به وجود آورد، و قدرتی که از نهضت مردم پدید می‌آید عامل استقرار نظام اسلام شود .

بارها، دست ستمگران را از بلاد مسلمین کوتاه کن. خیانتکاران به اسلام و ممالک اسلامی را ریشه کن فرما. سران دولتهای اسلام را از این خواب گران بیدار کن تا در مصالح ملتها کوشش کنند، و از تفرقه‌ها و سودجوییهای شخصی دست بردارند. نسل جوان و دانشجویان دینی و دانشگاهی را توفیق عنایت فرما تا در راه اهداف مقدسه اسلام بپاخیزند، و با صف واحد در راه خلاصی از چنگال استعمار و عمال خبیث آن و دفاع از کشورهای اسلامی اشتراک مساعی کنند. فقها و دانشمندان را موفق کن که در هدایت و روشن کردن افکار جامعه کوشا باشند؛ و اهداف مقدسه اسلام را به مسلمین خصوصاً به نسل جوان برسانند؛ و در برقراری حکومت اسلامی مجاهدت کنند . اینک ولی التوفیق. و لا حول ولا قوة إلا بالله العلی العظیم .

من نمی‌دانم جوانهای ما در ایران مرده‌اند؟ کجا هستند؟ ما که بودیم این طور نبود؟ چرا عمایه‌ها اینها را بر نمی‌دارند؟ من نمی‌گویم بکشند؛ اینها قابل کشتن نیستند؛ لکن عمایه از سرشان بردارند. مردم موظف هستند، جوانهای غیور ما در ایران موظف هستند که نگذارند این نوع آخوندها (جل جلاله گوها (معمم) در جوامع ظاهر شوند و با عمایه در بین مردم بیایند. لازم نیست آنها را خیلی کتک بزنی؛ لیکن عمایه‌هایشان را بردارند؛ نگذارند معمم ظاهر شوند. این لباس شریف است، نباید بر تن هر کسی باشد. عرض کردم که علمای اسلام از این مطالب منزله‌اند، و در این دستگاهها نبوده و نیستند. و آتهایی که به این دستگاه وابسته‌اند، مفتخورهایی هستند که خود را به مذهب و علما بسته‌اند؛ و حسابشان اصلاً جداسد و مردم آنها را می‌شناسند .

خود ما نیز وظایف دشواری داریم. لازم است خودمان را از لحاظ روحی و از حیث طرز زندگی کاملتر کنیم. باید بیش از پیش پارسا شویم و از حطام دنیوی برگردانیم .

شما آقایان⁽²⁴⁵⁾ باید خود را برای حفظ امانت الهی مجهز کنید. امین شوید. دنیا را در نظر خود تنزل دهید. البته نمی‌توانید مثل حضرت امیر (ع) باشید که می‌فرمود دنیا در نظر من مثل عطسه عنز است؛ لیکن از حطام دنیا اعراض کنید؛ نفوس خود را تزکیه کنید؛ متوجه به حق تعالی شوید؛ متقی باشید. اگر خدای نکرده برای این درس می‌خوانید که فردا به نوایی برسید، نه فقیه خواهید شد، و نه امین اسلام خواهید بود. خود را مجهز کنید تا برای اسلام مفید باشید. لشکر امام زمان باشید تا بتوانید خدمت کنید و عدالت را بسط دهید. افراد صالح طوری هستند که وجود آنها در جامعه مصلح است. ما از این اشخاص دیده‌ایم. انسان به واسطه راه رفتن و معاشرت با آنها مژه می‌شود. شما کاری کنید که با کار شما و اخلاق و سلوک شما و اعراض شما از حطام دنیا مردم اصلاح شوند؛ به شما اقتدا کنند؛ شما مقتدی الانام⁽²⁴⁶⁾ باشید. جند الله، سرباز خدا شوید تا اسلام را معرفی کنید؛ حکومت اسلامی را معرفی کنید من نمی‌گویم ترک تحصیل نمایید، لازم است درس بخوانید، فقیه شوید، جدیت در فقهات کنید، نگذارید این حوزه‌ها از فقهات بیفتد تا فقیه نشوید نمی‌توانید به اسلام خدمت کنید؛ لیکن در خلال تحصیلات خود در فکر باشید که اسلام را به مردم معرفی کنید؛ فعلاً که اسلام غریب است و کسی اسلام را نمی‌شناسد؛ ولی لازم است که شما اسلام و احکام اسلام را به مردم برسانید تا مردم بفهمند اسلام چیست، و حکومت اسلام چه می‌باشد؛ رسالت و امامت یعنی چه؛ اصلاً اسلام برای چه آمده است و چه می‌خواهد. کم کم اسلام معرفی گردد، و ان شاء الله روزی حکومت اسلامی تشکیل شود .

حکومتهای جانر را براندازیم

روابط خود را با مؤسسات دولتی آنها قطع کنیم. با آنها همکاری نکنیم. از هر گونه کاری که کمک به آنها محسوب می‌شود پرهیز کنیم. مؤسسات قضایی، مالی اقتصادی، فرهنگی و سیاسی جدیدی به وجود آوریم .

برنداختن طاغوت، یعنی قدرتهای سیاسی ناروایی که در سراسر وطن اسلامی برقرار است، وظیفه همه ماست. دستگاههای دولتی جانر و ضد مردم باید جای خود را به مؤسسات خدمات عمومی بدهد؛ و طبق قانون اسلام اداره شود؛ و بتدریج حکومت اسلامی مستقر گردد. خداوند متعال در قرآن اطاعت از طاغوت و قدرتهای ناروای سیاسی را نهی فرموده است؛ و مردمان را به قیام بر ضد سلاطین تشویق کرده؛ و موسی را به قیام علیه سلاطین واداشته است. روایات بسیاری هست که در آن مبارزه با ظلمه و کسانی که در دین تصرف می‌کنند تشویق شده است. انمه، علیهم السلام، و پیروانشان، یعنی شیعه همیشه با حکومتهای جانر و قدرتهای سیاسی باطل مبارزه داشته‌اند. این معنی از شرح حال و طرز زندگانی آنان کاملاً پیداست. بسیاری اوقات گرفتار حکام ظلم و جور بوده‌اند، و در حال شدت تقیه و خوف به سر می‌برده‌اند. البته خوف از برای مذهب داشتن نه برای خودشان. و این مطلب در بررسی روایات همیشه مورد نظر است. حکام جور هم همیشه از انمه (ع) وحشت داشتند. آنها می‌دانستند که اگر به انمه (علیهم السلام) فرصت بدهند قیام خواهند کرده؛ و زندگی توأم با عشرت و هوسبازی را بر آنها حرام خواهند کرد .اینکه می‌بینید هارون حضرت موسی بن جعفر (ع) را می‌گیرد و چندین سال حبس می‌کند، یا مأمون⁽²⁴⁷⁾ حضرت رضا (ع) را به مرو می‌برد و تحت الحفظ نگه می‌دارد و سرانجام مسموم می‌کند⁽²⁴⁸⁾. نه از این جهت است که سید و اولاد پیغمبرند و اینها با پیغمبر (ص)

